

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**BİLECİK MİLLETVEKİLİ DR. FİKRET (ONURALP) BEY'İN (1887 –
1946) HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERKAN DALGIÇ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi DİLARA USLU

Bilecik, 2022
10299695

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**BİLECİK MİLLETVEKİLİ DR. FİKRET (ONURALP) BEY'İN (1887 –
1946) HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERKAN DALGIÇ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi DİLARA USLU

Bilecik, 2022
10299695

BEYAN

“Bilecik Milletvekili Dr. Fikret Onuralp’in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri” adlı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezi/dönem projesinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın,			
Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Öğrenci Adı ve Soyadı

.....

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

2018’de lisansüstü eğitime başladığım ilk günlerde hocam Dilara Uslu ile odasında görüşmüş hem tanışmış hem de olası çalışma konularından bahsetmişim. Hocam bana bir Bilecikli olarak Bilecik’e ait bir konu çalışabileceğimi söylemişti. Konulardan bahsederken Fikret Onuralp adı geçti ve Cumhuriyet tarihimizin ilk yolsuzluk davasına adının karıştığından bahsetmişti. İlk gün konuyu benimsemiştim ve kararımı resmiyete dökmeden de aklımda Fikret Onuralp hakkında çalışma yapma fikri vardı.

Yaptığımız çalışma ile yakın tarihimizde önemli bir sima olan ancak hakkında bilinenlerin çok fazla olmadığı bir ismin faaliyetlerini anlatmaya çalıştık. Kendisine ait kaynakların oldukça kısıtlı olduğunun altını çizmek gerekir. Diğer yandan Kızılay Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden elde ettiğimiz belgelere yer verdik.

Tezin yazım sürecini büyük bir kısmı Covid-19 salgını sürecine denk geldiği için yaşanan kısıtlamalardan dolayı Ankara’da bulunan arşivlerden maalesef faydalanamadık. Yine yazım aşamasında Fikret Onuralp’in torunu Melda Onuralp Hanım’a ulaştık. Ancak aile büyüklerinden herhangi bir dokümanın kendilerine verilmediğini ifade etmiştir. Fikret Onuralp’in akrabası olan gazeteci Hıfzı Topuz Bey’e mail yoluyla ulaşmak istedik maalesef talebimize olumlu yahut olumsuz cevap alamadık.

Tezin yazımı sırasında her zaman yardımcı olan, yönlendiren, tavsiye ve fikirleri ile yol gösteren hocam Dr. Öğr. Üyesi Dilara Uslu’ya, tez jürimde yer alıp mühim katkılar sunan lisans döneminde de üzerimde emeği olan hocam Prof. Dr. Enis Şahin’e ve dikkatli okuması ile tezin daha iyi olmasında mühim etkisi olan hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Okumuş’a, her daim fikir alışverişinde bulunduğum, her zor anımda yardımına koşan, kaynak sıkıntısı çektiğimde yardımcı olan dostum Atakan Alkan’a, sürecin en cefakar insanı olan aileme, çok kıymetli anneme ve babama teşekkürü borç bilirim.

Serkan Dalgıç

2021

ÖZET

BİLECİK MİLLETVEKİLİ DR. FİKRET (ONURALP) BEY'İN (1887 – 1946) HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1887 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Dr. Fikret Bey, aynı şehirde eğitim görmüş ve doktor olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde doktor olarak çeşitli yerlerde ve Trablusgarp Savaşı'nda görev almıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması ve Anadolu'nun işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği Milli Mücadele Hareketi'ne katılmıştır.

Ankara'ya gitmesi ile Hayatin da yeni bir evre başlayan Dr. Fikret Bey Kozan milletvekili seçilmiş, Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nde görev yapmıştır. 2. ve 3. dönemlerde Bilecik milletvekili olarak görev yapan Dr. Fikret Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinde yer almıştır. Cumhuriyet tarihimizin ilk yolsuzluk davası olan Yavuz-Havuz Davası'na adının karışması ve suçlu bulunmasının ardından siyasi hayatı son bulmuştur.

Cezasını tamamladıktan sonra yurt dışına giden Dr. Fikret Bey, yurda döndükten sonra İstanbul Beyoğlu Hastanesi'nde başhekim olarak görev yapmıştır. Sivil hayatında da tam anlamıyla siyasetten kopmayan Dr. Fikret Bey'in eşi aracılığı ile çeşitli girişimleri olmuştur. Erken cumhuriyet döneminin önemli olaylarından birine darbe vurmuş olan Dr. Fikret Bey 1946 yılında İstanbul'da vefat etmiş, Feriköy Mezarlığı'na gömülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dr. Fikret, Bilecik, İstiklal Mahkemesi, Yavuz-Havuz Davası.

ABSTRACT

Life And Political Activities Of Bilecik Deputy Dr. Fikret (Onuralp) Bey (1887 – 1946)

Born in Istanbul in 1880, Dr. Fikret Bey was educated in the same city and became a doctor. During the collapse of the Ottoman Empire, he served as a doctor in various places and in the Tripoli War. After the defeat of the Ottoman Empire in the First World War and the occupation of Anatolia, he joined the National Struggle Movement led by Mustafa Kemal Pasha.

A new phase in his life started with his going to Ankara, Dr. Fikret Bey was elected as Kozan deputy and served in Kastamonu Independence Court. Serving as Bilecik deputy in the 2nd and 3rd terms, Dr. Fikret Bey was in the close circle of Mustafa Kemal Pasha. His political life came to an end after his name was involved in the Yavuz-Havuz Case, the first corruption case in the history of our Republic, and he was found guilty.

After completing his sentence, Dr. After returning home, Fikret Bey served as the chief physician at Istanbul Beyoğlu Hospital. Dr., who did not completely break away from politics in his civilian life. Fikret Bey had various initiatives through his wife. Having dealt a blow to one of the important events of the early republican period, Dr. Fikret Bey died in 1946 in Istanbul and was buried in Feriköy Cemetery.

Keywords: Phd Mr. Fikret, Bilecik, Independence Court, Yavuz-Havuz Case.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	
vi	
1. GİRİŞ	1
2. DR. FİKRET BEYİN AİLE VE EĞİTİM HAYATI İLE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR GEÇEN SÜREÇ	3
2.1. Aile ve Eğitim Hayatı	3
2.2. Trablusgarp Savaşı ve Doktor Fikret Bey	5
2.2.1. Trablusgarp Savaşı'nın Çıkışı	5
2.2.2. Trablusgarp Savaşı İçerisinde Dr. Fikret Bey	6
2.2.3. Savaşın Sonuna Doğru Dr. Fikret Bey'in Faaliyetleri ve Durumu	9
2.3. Trablusgarp Sonrası Milli Mücadeleye Kadar Olan Süreç	11
3. DR. FİKRET BEYİN BİRİNCİ MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ	14
3.1. Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisine	14
3.2. Dr. Fikret Bey'in Milli Mücadele'ye Katılması ve Milletvekili Olması	17
3.2.1. İstiklal Mahkemeleri'nin Kuruluşu ve Dr. Fikret Bey'in Görevi	18
3.3. DR. FİKRET BEY'İN BİRİNCİ MECLİSİN SONUNA KADAR FAALİYETLERİ	20
4. DR. FİKRET BEYİN CUMHURİYET DÖNEMİ FAALİYETLERİ	26
4.1. İkinci Meclis'in Faaliyetlerine Başlaması ve Cumhuriyet'e Giden Süreç	26
4.2. Cumhuriyet Devri'nde Dr. Fikret Bey	29
4.2.1. Ali Fethi Okyar Hükümeti ve Bahriye Vekaletinin Kuruluşu	32
4.2.2. İsmet Paşa ve İhsan Bey İlişkisinde Arada Kalan Bir İsim: Dr. Fikret Bey	34
4.2.3. Yavuz Zırhlısı'nın Tamir Meselesi ve İhale Sürecinde Dr. Fikret Bey	36
4.2.4. İhsan Bey'in Bakanlık Döneminde Dr. Fikret Bey'in Faaliyetleri	40
4.3. Yavuz Havuz Davası ve Fikret Bey	43
4.4. Türkiye'nin Ekonomi Politikası, İş Bankası ve Aferistlerin Ekseninde Yavuz Havuz Davası	46
5. DR. FİKRET BEYİN SİYASET SONRASINDAKİ YAŞAMI VE TÜRKİYE'DE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER	51

5.1. Ali Cenani Bey ve Dr. Fikret Bey	51
5.2. Sivil Hayatında Dr. Fikret Bey ve Faaliyetleri	52
5.3. Dr. Fikret Bey'in Vefat Süreci	57
6. SONUÇ	58
KAYNAKÇA	59
EKLER	67

KISALTMALAR

age : Adı Geçen Eser

agm : Adı Geçen Makale

agt: Adı Geçen Tez

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

KA : Kızılay Arşivi

No: Numara

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan 18. yüzyıla kadar dünya devletleri arasındaki güçlü konumunu ve üstünlüğünü sürdürmeyi başarmıştır. Fakat bu yüzyıldan sonra hem devlet içindeki hem de Avrupa'daki değişikliklerin etkisiyle gücünü kaybetmeye başlamıştır. Ülkenin kötü yönetilmesi, üst üste yaşanan toprak kayıpları ve Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmemesi gibi olaylar devletin yıkılış sürecini hızlandıracaktır.

19.yüzyıl öncesinde dünya genelinde başlayan gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de yakından etkileyecektir. İlk olarak Fransa'da ortaya çıkan İhtilal, monarşik sistemli yönetim biçimlerine son vermekte ve ulus devlet mantığını ortaya atmaktadır. Ulus devlet mantığı Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir devlet için büyük bir tehlike oluşturmaktadır.

Osmanlı idarecileri, 1789 İhtilali öncesi ve sonrasındaki gelişmeleri diğer Avrupa devletleri gibi başlangıçta Fransa'nın iç sorunu olarak değerlendirmişlerdi. Henüz iletişim araçlarının ve ulaşım imkanlarının sınırlı olduğu bu dönemde, Fransa'nın coğrafi bakımdan uzak bir ülke oluşu, Babıali'nin gelişmelere mesafeli bakmasında etkili oldu. Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlerin Osmanlı coğrafyasına etki edeceğine ihtimal verilmiyordu.

Fransız İhtilali'nin etki alanının küresel bir mahiyet kazanması ile Osmanlı Devleti içinde yaşayan çeşitli etnik unsurlar bağımsız bir devlet kurma mücadelesi için isyan hareketlerine başlayacaklardır.

Diplomasi ve askeri gücü gün gün azalan Osmanlı Devleti kendi içerisindeki isyanları bastıramamıştır. Diğer yandan da Avrupalı güçlerin etnik unsurlar konusundaki müdahalesi sonucunda sınırları zaman içerisinde küçülmüştür. Yaşanan gelişmeler sadece Fransız İhtilali ile de sınırlı kalmayacak ve devlet içerisinde yaşanan çözülme iyice hız kazanacaktır.

Osmanlı Devleti'ni etkileyen bir diğer unsurda Sanayi Devrimi olacaktır. Sanayi Devrimi ile az iş gücü ve makineler ile fazla üretim söz konuydu. Bu da ham madde ve pazar ihtiyacının ortaya çıkması demektir. Sınırları geniş coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı Devleti'nin hedef olması anlamına gelmektedir.

Osmanlı idarecileri gelişmeler karşısında yaşanan kayıpları önlemek, devletin güç kazanmasını sağlamanın temelinde reform yapılmasını görmüşlerdir. Yine bu yüzyılda önce 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da Islahat Fermanı, 1876'da ise Kanun-i Esasi ilan edilmiş ancak çözüm olmamış, hatta toprak kayıpları artmıştır. 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başlarında devlet içerisindeki çözülme devam etmekte, toprak kayıpları yaşanmaktadır.

Milli M¼cadele'yi veren kadronun çoğu bu tarihlerde doğmuş, çocukluk yaşamışlardır. Yani kendilerini bilmeye başladıkları vakitte ¼lkeleri hem masada hemde savaş meydanında kaybetmektedir. Daha küçük yaşlardan itibaren kendilerini ¼lkelerinin kurtuluşu için sürekli çözüm arayan, bunun için kafa yoran, elinden gelenin daha fazlasını vermeye çalışan bir şekilde yetiştirmişlerdir.

İlber Ortaylı bu nesli 1880'liler Kuşaağı olarak adlandırmıştır. 1880'liler Kuşaağı, devletin ayakta kalması için uğraşmışlar hem siyasi hem silahlı isyanları takip etmişler, durdurmuşlar ardından çıkan Birinci Dünya Savaşı'nda iyice pişmişlerdir.¹ 1880'liler Kuşaağı'ndaki isimlerden biri de Dr. Fikret Bey'dir. 1887 yılında doğan Dr. Fikret Bey tıp eğitimini tamamladıktan sonra devletin bir ucundaki Traplusgrap'a, İstanbul'dan gönüllü olarak gitmiştir.

¹ İlber Ortaylı (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Kronik Yayınları, s. 22.

2. DR. FİKRET BEYİN AİLE VE EĞİTİM HAYATI İLE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR GEÇEN SÜRECİ

2.1. Aile ve Eğitim Hayatı

Tam adı ile Takiyettin² Fikret Onuralp, 1887 yılında İstanbul'da doğmuştur.³ Annesi, Osmanlı Devleti padişahlarından Abdülmecid'in yaverliğini yapmış olan Hüseyin Şerif Paşa'nın kızı Mevhibe hanım, babası ise Tahir Bey'dir. Asker olan Tahir Bey, Yemen Savaşı'nda şehit olmuştur. İki kardeş olan Dr. Fikret Bey'in, Mediha adında kız kardeşi vardır.⁴ Çocukluk ve gençliği, Sultan Ahmet Meydanı'nda bulunan Hipodrom alanının çevresinde denize bakan bir evde geçmiştir.⁵

Soylu bir aileye mensup olan Dr. Fikret Bey'in, annesi tarafından dedesi olan Şerif Paşa, Belgrad kalesi komutanlığı yapmış, sarayda da çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ayrıca aile geçmişi Şeyh Edebalı'ya kadar dayandırılmaktadır.⁶

Dr. Fikret Bey, Osmanlı Devleti'nin "Deli" lakaplı paşası olan Müşir Fuat Paşa'nın kızı Celile Hanım ile evlenir. Nikah töreni, Müşir Fuat Paşa'ya ait olan Topmak Burnu'ndaki yalıda gerçekleşir. İlk çocukları doğumundan kısa bir süre sonra yakalandığı ateşli hastalıktan dolayı vefat etmiştir.⁷

Kardeşi Mediha Hanım, Fikret Bey'in silah arkadaşı olan İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey ile evlenmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin devam ettiği günlerde Ankara Dikmen'de nikahları kıyılmış, Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım, akrabası Fikriye Hanım ile Refik Şevket, Mazhar Müfit, Celal, Cevat Abbas, Yunus Nadi gibi isimler katılmış, hatta düğün Aka Gündüz'ün, Dikmen'in Yıldızı adlı romanında yer almıştır. Düğün devam ederken

² İsim konusunda bazı farklılıklar söz konusudur. Fikret Onuralp'i konu alan çalışmalarda genel olarak "Takiyettin" ismi geçmektedir. Bkz. Ayşe Aydın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Görev Yapan Sağlık Mensupları. Ayrıca Adana Milletvekilleri ile alakalı yüksek lisans tez çalışması (I-V. Dönem Adana Milletvekilleri) yapan Ali Vehbi Teke de ismi Takiyettin olarak verirken Tekin İdem "I. Dönem TBMM'de Kozan Milletvekilleri ve Faaliyetleri" adlı makalesinde ismi "Takiyettin" olarak telaffuz etmektedir. TBMM tarafından hazırlanan İstiklal Mahkemeleri adlı eserde "Tokattin" olarak da geçmektedir.

³F. Çoker (1993). *Türk Parlamento Tarihi, C. III*. TBMM Vakfı Yayınları, s. 692.

⁴A. Mehmetefendioğlu & N. Gürel (2014). "Yavuz-Havuz Davası, *Tarih Okulu Dergisi*. 19, s. 262; T. İdem (2016), "I. Dönem TBMM'de Kozan Milletvekilleri ve Faaliyetleri". *Journal of History and Future*, 2 (2), s. 104.

⁵ N. Yiğit (2006). *Atatürk'le 30 Yıl*. Remzi Kitapevi, s. 55.

⁶ **Age**, s. 42, Hıfzı Topuz (2019). *Gazi ve Fikriye*. Remzi Kitapevi, s. 55.

⁷ Mehmetefendioğlu & Gürel, **agm**, s. 263.

cepheden zafer haberinin gelmesi ile sevinçler katlanmıştır.⁸ Dr. Fikret Bey ile Celile Hanım'ın ilerleyen yıllarda bir oğlu olmuş ve adını Semih koymuşlardır.⁹

Fikret Bey, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebi'ne¹⁰ başlamıştır. Bu okuldan mezuniyet yılı konusundaki bilgiler çelişkilidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından hazırlanan Çoker'in eseri olan Türk Parlamento Tarihi adlı kitapta 1911 yılında mezun olduğu, 2 yıl burada asistanlık yaptığı ardından ise 1913 yılında İzmir'de göreve başladığı yazılmıştır.¹¹ Mehmetefendioğlu ve Gürel'in kaleme aldığı makalede ise 1910 yılında mezun olduğu, uzmanlık eğitimine başladığı sırada Trablusgarp Savaşı çıkınca yarıda bırakarak, Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile savaşa katıldığı bilgisi verilmiştir.¹² Verilen bilgileri diğer kaynak ve arşiv belgeleri ile karşılaştığımızda Mehmetefendioğlu ve Gürel tarafından verilen bilgiler daha doğrudur. Çoker'in verdiği bilgiler de Trablusgarp detayını atlamış olduğu aşikârdır.

Dr. Fikret Bey'in doğduğu ve gençliğine kadar olan dönemde Sultan II. Abdülhamit iktidarı vardır. Sultanın jurnalcileri, aşırı tedbirli ve evhamlı yapısı bilinen ve kaynaklarda yer alan unsurlardır. Sultana muhalif olan ya da muhalifliğe meyil eden kişilerin tutuklanma olasılığı yüksektir. Bunun da baskı olarak görülmesi gayet normaldir. Ayrıca Fikret Bey'in de içinde yer aldığı neslin ortak noktası doğup, büyüdükleri, hayatlarını sürdürdükleri devlet sürekli olarak kan kaybetmekte ve sınırları küçülmektedir. Ek olarak Avrupa'nın en büyük gücü olan ve başlattığı devrim ile bütün ülkelere örnek olan Fransa'da, cumhuriyet yönetimi vardır. Dönemin atmosferinde kurtuluşun çaresi hürriyet, demokrasi, halk egemenliğine dayanan rejimler olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu akımların öncülüğünü İttihat ve Terakki Cemiyeti üstlenmiştir. Yukarıda bahsi geçen durumlardan etkilenen Dr. Fikret Bey de cemiyet üyesidir. Çeşitli işkencelere de maruz kalmış ve sıkı bir Tefik Fikret hayranıdır.¹³ Tefik Fikret'in de Sultan II. Abdülhamit'e olan karşıtlığı göz önüne alındığında, bu hayranlık şaşılacak bir durum değildir.

Zira II. Abdülhamit devrinde toprak kayıpları yaşanmasına rağmen ordu içerisinde ön plana çıkan reform planı yoktur. Özellikle donanma yok olma noktasına gelmiş, boğazlarda

⁸ V. Öztürk (2013). *Atatürk'ün Yakın Çevresinden Önemli Bir Sima: İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey'in (1880-1952) Hayatı ve Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 16.

⁹ Mehmetefendioğlu-Gürel, **agm**, s. 264. Semih Bey'in kızı olan Melda Hanım'a kendi çabalarımız sonucunda ulaştık. Kendisi roman yazarıdır. Tezimiz için yardımlarını rica ettiğimizde, rahmetli babası Semih Bey'in, aile hayatlarıyla alakalı hiçbir belgeyi kendisi ile paylaşmadığını belirtmiş ve talebimiz kabul görmemiştir.

¹⁰ İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.

¹¹ Fahri Çoker, **age**, s. 692.

¹² Mehmetefendioğlu- Gürel, **agm**, s. 262.

¹³ Hıfzı Topuz, **age**, s.55.

beklediği yerde gemiler çürümeye başlamıştır. Herhangi bir savaş durumunda donanma gücünden mahrum kalmıştır. Bunun en iyi örneği Trablusgarp Savaşı'dır. Trablusgarp'a giden gönüllüler, deniz yolunu kullanamayınca daha uzun bir yol izlemek zorunda kalmışlar ve Mısır üzerinden Trablus'a gitmişlerdir.

2.2. Trablusgarp Savaşı ve Doktor Fikret Bey

2.2.1. Trablusgarp Savaşı'nın Çıkışı

Avrupa'nın iktisadi yükselişini coğrafi keşiflere kadar götürmek mümkündür. Yeni yerlerin keşfi ile ham madde, maden, iş gücü gibi materyal ve kavramlar ortaya çıkmıştır. Ülkelerin zenginlik rekabeti zaman içerisinde sömürge yarışına dönüşmüştür. Yaşanan Sanayi Devrimi ile sömürgecilik üst noktaya çıkmış ve herkes bu büyük pastadan pay almaya çalışmıştır.

19. Yüzyıl ikinci yarısında siyasi bütünlüğünü kuran İtalya, rakip olarak gördüğü Avrupa Devletleri'nden geri kalmamak için biran önce sömürge yarışına katılmak istemiştir. Yönünü Kuzey Afrika üzerine çeviren İtalya doğrudan Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmiştir. İtalya'nın kendisini Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak görmesi, Guizeppo Mazzi'nin 1838 yılında söylediği, “*Kuzey Afrika İtalya'nın mirasıdır*” sözü, İtalyan devlet politikasının Kuzey Afrika üzerindeki emellerinin ne kadar eskiye dayandığının en güzel örneğidir.¹⁴

İtalya'nın, Trablusgarp'ın işgalinde rol alan tarihi temelden bahsettikten sonra işgali anlamak için bir başka olay da Fransa'nın, Fas meselesini anlamak gerekir. 1900 yılına gittiğimizde Fransa ve İtalya'nın bir anlaşma yaptığını görürüz. Anlaşmaya göre Fransa'nın Fas üzerindeki çıkarları artmaya başlarsa İtalya devreye girecektir ve Trablusgarp'ı işgal edecektir.¹⁵

Antlaşmanın imzalandığı tarihten on yıl sonra 1910 yılında İtalya, dış politikada olmazsa olmazının Osmanlı toprak bütünlüğü olduğunu ifade ederek kendileri adına bazı öncelikler istese de Osmanlı yöneticileri tarafından reddedilmiştir. İtalya her ne kadar Osmanlı toprak bütünlüğünü savunduğunu dile getirirse de yine 1910 yılından itibaren Trablusgarp'ta söz sahibi olmak için toprak satın alımı, nüfuz oluşturma gibi girişimleri olsa da yine Osmanlı yöneticilerinin engeline takılmışlardır.¹⁶ Trablusgarp halkının ekonomik,

¹⁴ E. Aydoğan (2008). *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali*, Yeditepe Yayınları, s.7.

¹⁵ H. Şıvgın (1989). *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk- İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.20-21.

¹⁶ Y. Arslanyürek. Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri. *Belgi Dergisi*, C.2, S.18, s. 1564.

sosyal, kültürel açıdan geri kaldığını bunun sebebinin de Osmanlı Devleti olduğunu politikalarında işlemişler, bir yandan da kendi halklarının desteğini almaya çalışmışlardır.¹⁷ 1911 yılında İtalya Dışişleri Bakanı Guicciardini, İtalya meclisinde yaptığı açıklamada Kuzey Afrika coğrafyasının kendileri için yaşam alanı olduğunu, buradaki gelişmelerin kendilerini de yakından ilgilendirdiğini söylemiştir.¹⁸ 1911 yılının ortalarında İtalya'da yeni hükümeti kuran Giolitti'nin hükümet programında yer alan Trablusgarp'ın, Osmanlı Devleti'nden alınması maddesi, İtalya'nın Kuzey Afrika politikasındaki ısrarcılığı görmek adına önemlidir.¹⁹

İtalya'nın bu dönemde Trablusgarp'a yönelik adımları Osmanlı idarecilerinin de dikkatini çekmiş ve başkenti bilgilendirme gereği bulmuşlardır. Bu konu hakkında Bab-ı Ali, Trablusgarp valisi İbrahim Paşa tarafından bilgilendirilmiştir. Merkezden talimat gelene kadar İbrahim Paşa kendi başına bazı önlemler almıştır. İtalyan isteklerini türlü bahaneler ile savuşturan İbrahim Paşa'nın tutumu dikkat çekmiştir. İtalyanlara engel olan İbrahim Paşa, Osmanlı Devleti'ne yapılan baskılar neticesinde görevden alınmıştır.²⁰

İtalyan işgali başlamadan önce, İtalya'da büyükelçilik görevinde bulunan Hakkı Paşa, böyle bir şeyin yaşanacağını söz konusu olamayacağını düşünmekteydi. Ülkeye dönünce Sadrazamlık makamına gelen Hakkı Paşa, yeni büyükelçi Kazım Bey'in uyarılarını da dikkate almamıştır.²¹ 1911 yılının Eylül ayında İtalya ilk olarak Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiş, hemen ardından 29 Eylül 1911 günü Trablusgarp'ı işgal etmiştir.²² İtalya'nın savaş ilanından sonra Osmanlı basınında "*Bütün Osmanlıları Bir Vazife-i Vataniyeye Davet*" başlığıyla çıkan haberde İtalya'nın hiçbir gerekçe göstermeden Osmanlı topraklarına saldırıya geçtiği İtalyanların haksız olduğu yönünde yazı yer almıştır.²³

2.2.2. Trablusgarp Savaşı İçerisinde Dr. Fikret Bey

Osmanlı Devleti, Trablusgarp'a kuvvet göndermek için yeterli güce sahip değildir. Yine de vatan toprağının işgal altında bırakılması kabul edilebilir bir durum olamaz. İlk olarak yerli halkın örgütlenmesi yönünde karar verilmiştir. Ardından subayların kılık değiştirerek bölgeye gitmesi ve bölgenin savunması için adım atılmıştır. Alınan karar Osmanlı

¹⁷ Hale Şıvgın. **age**, s.39.

¹⁸ **Age**. s.21.

¹⁹ Yaşar Arslanyürek. **agm**, s. 1564.

²⁰ H. T. Güzel (2017). Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı. *Vakanüvis*, 2 (1), s. 94-95.

²¹ C. Kutay (1963). *Trablusgarp'de Bir Avuç Kahraman*. Tarih Yayınları Müessesesi Yayınları, s. 12.; Hale Şıvgın, **age**, s.39.

²² S. Akşin (2017), *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 71-72.

²³ Tanin, 30 Eylül 1327/1911.

yönetimi tarafından da desteklenmiş, katılımın artması ve alınan kararı daha cazip kılmak için fazla maaş ödemesi ve çeşitli ikramiyeler vaat edilmiştir.²⁴

Trablusgarp'a giden kara yolu Mısır'dan geçmektedir. İngiltere etkisi ve kontrolünde olan Mısır, savaşta taraf olmayacağını ve topraklarından geçişe izin vermeyeceğini de bildirmiştir. Diğer bir seçenek olan deniz yolu ise donanmanın hareket edemeyecek olmasından dolayı uygulanamamıştır.²⁵ Türk komutan ve subaylar kılık değiştirmiş, bölgeye gizlice gitmiş ve yerel kuvvetler ile mücadele etmişlerdir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden de savaş için bölgeye katılım olmuştur. Cemal Sezer'in verdiği bilgiye göre savaş için üç grup gitmiştir.²⁶ Bu gruplara bakıldığında Dr. Fikret ismi görülmemektedir. Hamdi Genç'in editörlüğünde çıkan eserde ise giden grup sayısını iki olarak vermekte ve Dr. Fikret'in ikinci grupta yer aldığı ifade edilmektedir.²⁷ Trablusgarp'tan sonra İstanbul'a dönen Dr. Fikret Bey, kaleme aldığı raporda 1911 yılının kasım ayında Dr. Arif Bey'in başkanlığını yaptığı heyet ile yola çıktığını yazmıştır.²⁸ Dr. Arif Bey'in sadece üçüncü grubun başkanlığını yapmış olması Dr. Fikret Bey'in, gidişi konusundaki bilgi karmaşasına son veriyor diyebiliriz. O sırada Tıbbiye Mektebi'nde öğrenci olan Fikret Bey, okulda öğle yemeği yediği sırada içeri müdür girmiş ve Trablusgarp'a gidecek olan heyetten iki asistanın istifa ettiğini, onların yerini almak isteyen olup olmadığını sorması üzerine Dr. Fikret Bey ve Dr. Nihat Sezai (Güran) Bey, gerekli evrakları almışlar ve Hilal-i Ahmer'in yolunu tutmuşlardır. Orada Dr. Mehmet Ali (Baybaba) Bey ile görüşen ikiliye, ertesi gün Galata'dan kalkacak olan gemide hazır olmaları söylenmiştir. Ertesi gün Galata'ya giden ikiliyi heyet başkanı Dr. Arif Bey karşılamıştır.²⁹ Dr. Arif Bey'in başkanlığını yaptığı üçüncü grup 1911 yılının Kasım ayının sonunda yola çıkmış, bir haftalık yolculuktan sonra İskenderiye'ye varmıştır.³⁰

Fikret Bey, ilerleyen yıllarda kız kardeşi ile evlenecek olan İbrahim Süreyya Bey ile de İskenderiye'de tanışmıştır.³¹ Mısır'da savaş durumunda ihtiyaç duyulabilecek malzemeler

²⁴ Erdal Aydoğan, **age**, s.7

²⁵ Cemal Kutay, **age**, s. 14.

²⁶ Bakınız, Cemal Sezer, Trablusgarp Savaşı'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1911-1912), İstanbul, 2019.

²⁷ Hamdi Genç vd. (2019). *Kızılay Arşiv Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarp- Balkan- Milli Mücadele)*, Ankara, s. 29. Dr. Fikret'in gidişi hakkında bilgileri net şekilde veren Orhan Koloğlu'nun bilgileri adı geçen eserler ile karşılaştırıldığında geminin kalkış durağı, rotası, heyet başkanı gibi bilgiler Sezer ile yine heyet başkanı ve heyetteki diğer isimlerde Genç'in verdiği bilgiler ile örtüşmektedir.

²⁸ Kızılay Arşivi, Numara, 148/48.

²⁹ O. Koloğlu (1979). *Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları 1911- 1912*. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, s. 93-94.

³⁰ Sezer, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, s. 65.

³¹ Nuyan, Yiğit, **age**, s. 41.

temin edildikten sonra sonra Trablusgarp'a doğru yola çıkılmış ilk durak Defne olmuştur. Savaştan etkilenen askerlere gerekli müdahaleler yapıldıktan sonra Defne'den, Tobruk'a hareket edilmiştir. 10 Mart 1912 tarihinde cepheden merkeze gönderilen rapordan Dr. Fikret Bey'in Tobruk'ta bulunan hastanede görev yaptığını anlamaktayız.³² Karargaha girdiğinde Enver Paşa, Mustafa Kemal, Dr. Mim Kemal (Öke), Nuri (Conker), Fuat (Bulca) Ali Fethi (Okyar) gibi isimlerle tanışmıştır.³³ İleride Cumhuriyeti kuracak olan kadronun içinde yer alacak olan bu isimlerin arkadaşlığı Trablusgarp'a dayanıyor demek mümkündür.

1911 yılının Aralık ayındaki çarpışmalardan sonra 1912 yılının Mart ayına kadar taraflar arasında şiddetli çarpışma olmamıştır. 1912 Mart başında ise Fikret Bey'in bulunduğu Tobruk'ta, İtalyanların şiddetli top atışları başlamıştır. Saldırının ardından yerli halk tarafından oluşturulan birliklerin İtalyanların saldıracağı yönünde istihbaratları arttırması üzerine Tobruk komutanı Ethem Paşa istihbaratın doğrulanması için keşif kolu yola çıkarmıştır. Basil mevkiinde İtalyanlar ile karşı karşıya gelinmiş ve çatışma başlamıştır. 2-2,5 saatlik çarpışma neticesinde İtalyanlar her türlü destek ve üstünlüğüne rağmen geri çekilmek zorunda kalmıştır. Geri çekilme sırasında takip edilen İtalyanlardan esir, silah, mermi ve askeri ürünler elde edilmiştir.³⁴ Aynı günlerde Osmanlı Devleti'nin ulaştığı rapora göre İtalyanların hem maddi hem manevi olarak tükendiği, askerlerin kendi ülkelerine dönmek istedikleri, savaşın devam etmesi için de İtalya'nın borçlanmaya gitmesi gerektiği anlaşılmaktadır.³⁵ Ancak buradaki çarpışmalar barış anlaşmasına kadar devam etmiştir. İtalyanların her türlü girişimi engellenmiş ve istediklerini elde etmeleri önünde bir set oluşmuştur.

Dr. Arif Bey'in başkanlığını yaptığı heyet, Trablusgarp'a varınca ilk olarak Defne daha sonra Tobruk'a gidilerek Defne'nin ardından Tobruk'ta da bir hastane teşkil edilmiş ve sorumluluk Dr. Fikret Bey'e verilmiştir. Heyetin asıl görev yeri Bingazi şehri olduğundan Tobruk'ta eksiklikler giderilip ve görev dağılımı yapıldıktan sonra yola çıkılmıştır. Fikret Bey'in kontrolündeki Tobruk Hastanesi'nde, 28 Mart 1912 tarihine kadar ihtiyaç sahibi 1.718 kişi ile ilgilenilmiş ve tedavileri yapılmıştır.³⁶

Heyetin vazifesi dört ay olarak sınırlandırılmıştır. Savaş devam ettiği takdirde süre konusu yeniden değerlendirilecektir. 28 Mart 1912 tarihinde süresi dolmuş olan doktorların

³² Sezer, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, s. 76-77.

³³ Hıfzı Topuz, **age**, s.34.

³⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Habi, C.3, Ankara, 1980, s. 323-324.

³⁵ Hasan Tevfik Güzel, **agm**, s. 108.

³⁶ Sezer, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, s. 78.

iki seçeneği vardır. Birincisi gönüllü olarak vazifelerine devam etmek ikincisi ise ellerinde bulunan malzemeleri orduya teslim ederek, ilişkilerinin kesilmesidir. Bu heyet içerisinde gönüllü olarak kalan tek isim Fikret Bey olmuştur.³⁷

Vazifesini sürdüren Fikret Bey, genel merkeze bir telgraf çekerek otuz lira maaşla Hilal-i Ahmer Cemiyeti temsilciliğinin kabul edilip edilmeyeceği Enver Paşa tarafından kendisine sorulduğunu, vazifeyi kabul edeceğini ayrıca bildirdiğini, görev verilirse görevi hakkında bir bilgilendirilme yapılmasını istemiştir.³⁸

2.2.3. Savaşın Sonuna Doğru Dr. Fikret Bey'in Faaliyetleri ve Durumu

1912 yılının ağustos ayında Hilal-i Ahmer Cemiyeti temsilciliğine atanmıştır.³⁹ Bu görevin ardından talebi doğrultusunda kendisine 13 maddelik talimat raporu verilmiştir:

- 1) Londra'dan gelmesi beklenen ve var olan hastanelerin yönetimi şahsınıza verilmiştir.
- 2) Çalışan memur ve işçilerin maaşları komutanlık aracılığı ile tanzim edilecektir.
- 3) Üçüncü grubun sorumlu olduğu bölge karargahları ile gerçekleşen yazışmalar sonucunda 100 liralık bütçe ayrılmıştır.
- 4) Masraflar her ay şema oluşturarak belirlenmelidir.
- 5) İlaç dağıtımı, İdare Nizamnamesinde belirlenen esaslar çerçevesinde yapılacak olup, tüketilen ilaçlar cemiyete haber edilip, yeniden istenecektir.
- 6) Var olan hastane ve Londra'dan gelmesi beklenen hastaneler, komutanlığın tespit ettiği yerlere kurulacaktır. Rızanızın olup olmadığı, şahsınıza sorulacaktır.
- 7) Bu hastaneler, siz ve komutanlıkça isimlendirilip, numaralandırılacaktır. Gelir giderler ayrı ayrı not edilecektir. Notlar önce komutanlık tarafından incelenecek, onay verildikten sonra cemiyetin merkezine teslim edilecektir.
- 8) Hastanelerin kontrolü şahsınıza verilmiştir.
- 9) Cemiyetin, civardaki ve çevredeki yetki sahibi siz olduğunuzdan, komutanlıkla irtibatınız devamlı bir hal almalıdır.
- 10) Ameliyatı zaruri olan yaralılarla ilgili resmi bir rapor düzenlenecektir. Raporların biri hastanede kalacak diğeri ise Harbiye Nezareti'ne gönderilecektir.

³⁷ KA, nr. 148/48.3.

³⁸ KA, nr. 148/44.5

³⁹ Genç vd., Arşiv Belgeleri, s. 117.

11) Hastane işleriyle, hastane çalışanları vazifelendirilecektir.

12) Hastane ve komutanlıklar ile haberleşme içinde olunuz. Aciliyet gerektiren konularda ise direk genel komutanlık ile iletişime geçiniz.

13) Hastanelerde, cemiyete ait olan bayraklar gündüz, kırmızı ışıkların ise gece bulundurulmasına dikkat ediniz.⁴⁰

Talimatlardan da anlaşılacağı üzere Fikret Bey yetki sahibi tek kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Görevi ve sorumluluğu ile alakalı her şey açıkça belirtilmiştir. Hastane ile ilgili her konuda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin merkezi ile iletişim halinde olması ve komutanlıklarla koordineli bir şekilde çalışması talep edilmiştir. Görevlerin belirlenmesinin dışında yapılan harcama ve idari faaliyetlerinde not edilmesi gerektiği durumda merkezin bilgilendirilmesi de istenmiştir.

Ağustos ayı ile Ekim ayında Tobruk'taki hastaneye alınan çeşitli gıda ve tıbbi malzemeler rapor edilmiş, giderleri de belirlenmiştir. Buna göre Ağustos ayında koyun, konserve, karpuz, balık, gibi gıda maddeleri ile ip ve su kabı alınmış ve gideri 1.859 kuruş olarak kayda geçilmiştir.⁴¹ Eylül ayında karpuz, koyun, yumurta, sebze ve domates, balık, üzüm, çay, tavuk, konserve gibi gıda maddeleri ile ip ve sargı ile kefenlik bez gibi ihtiyaçlara 1.807 kuruş,⁴² Ekim ayında ise baş kuzu, yumurta, çay, konserve, balık, domates, peynir, karpuz ve sigara kağıdı gibi maddelere de 1031 kuruş harcanmıştır.⁴³

Yine bahsi geçen Ağustos- Ekim ayları arasında hastanede çalışan görevlilerin de maaşları not edilmiştir. Buna göre Ağustos'ta 1.015 kuruş, Eylül'de 914 kuruş, Ekim'de ise 430 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır.⁴⁴

Bilindiği üzere Trablusgarp Savaşı devam ederken, Balkan Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti, İtalya ile Uşi Antlaşması'nı imzalayarak bölgedeki kuvvetlerini Balkan coğrafyasına kaydırmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Genel Merkezi ile de iletişime devam eden Dr. Fikret Bey, Balkanlara gönderilecek olan heyette yer almak istediğini yazmıştır.⁴⁵ 1 Kasım 1912 tarihinde ise İstanbul'a geri dönmek için Mısır Hükümeti ile iletişime geçilmesini

⁴⁰ KA, nr. 148/47.

⁴¹ KA, nr. 148/23.3.

⁴² KA, nr. 148/23.4.

⁴³ KA, nr. 148/23.5.

⁴⁴ KA, nr. 148/23.6., 148/23.7., 148/23.8.

⁴⁵ KA, nr. 148/107.

istemiştir.⁴⁶ Fikret Bey, Genel Merkeze sunmak için 1913 yılının Mart ayında kaleme aldığı raporda kendisinin 11 Aralık 1912 tarihinde İstanbul'a döndüğünü yazmıştır.⁴⁷

Fikret Bey, Trablusgarp Savaşı'nın biteceğinin anlaşılması üzerine ordu ile ilişkisini kestirdikten kısa bir süre sonra İtalya ile barış anlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'nin barış istemesinin nedeni Balkan Savaşı'nın başlaması olduğunu bilen Fikret Bey de Trablusgarp'tan dönmeden genel merkeze yazdığı yazıda Balkanlara gidecek olan heyette yer almak istediğini bildirmiştir.⁴⁸

Savaşın bitmesi ve Fikret Bey'in geri dönüşü hakkında eserinde bilgi veren Nuyan Yiğit, 11 Eylül 1912 tarihinde İtalyanların başlattığı hareket oldukça kanlı geçtiğini, cephede yaralıların yardımına koşan Fikret Bey'in atı İtalyan kurşunu ile öldürülünce, attan düşmüş ve ayağı kırıldığını, yapılan liste yanlışlığı sonucunda İstanbul gazetelerinde şehit olan isimler arasında yer aldığını, tedavisi sürdüğü için kendisinin hemen İstanbul'a dönemediğini, bu nedenle arkadaşı İbrahim Süreyya Bey'i yanına çağırarak ailesine iletmesi için mektup teslim ettiğini anlatmaktadır.⁴⁹ Aynı bilgiyi Hıfzı Topuz'da nakletmektedir.⁵⁰ Ancak Yiğit ve Topuz'un verdiği bilgileri ne arşiv belgelerinde ne de Fikret Bey'in döndüğünde yazdığı faaliyet raporunda doğrulamak mümkündür. Zira Fikret Bey, faaliyet raporunda Trablusgarp'a ne zaman gittiğini, ne zaman geldiğini, ne alındığını, ne kadar harcama yapıldığını, çalışanlara ne kadar ücret verildiğini en ince ayrıntısına kadar yazmıştır. Hem hastane hakkında hem de şahsı hakkında gerekli bütün bilgileri verirken, ayağının kırılması gibi ciddi bir rahatsızlıktan bahsetmemesi hayli ilginçtir.

2.3. Trablusgarp Sonrası Milli Mücadeleye Kadar Olan Süreç

Fikret Bey, İstanbul'a döndükten sonra yaptığı ilk iş yakın bir arkadaşlık kurduğu İbrahim Süreyya Bey'i⁵¹ ziyaret etmek olmuştur. Bir hafta sonu İbrahim Süreyya Bey'in, Üsküdar'daki evine gitmiştir. Kapıda kendisini karşılayan İbrahim Süreyya Bey'in annesi

⁴⁶ KA, nr. 148/110.

⁴⁷ KA, nr. 148/48.3.

⁴⁸ KA, nr. 148/107.

⁴⁹ Nuyan, Yiğit., *age*, s. 52-55.

⁵⁰ Mehmetefendioğlu - Gürel, *agm* s. 262.

⁵¹ İbrahim Süreyya Bey, 1880 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra memur olmuş ve görevinin devam ettiği sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkisi ortaya çıkınca Sinop cezaevinde hapis cezası çekmiştir. Yaşlıları gibi devletin çöküş sürecinde, devletin kurtuluşu için çeşitli yerlerde görev almıştır. Trablusgarp Savaşı'nda yer alan İbrahim Süreyya Bey ile Fikret Bey'in arkadaşlıkları burada başlar. Arkadaşlıkları Milli Mücadele döneminde de devam edecek hatta Sakarya Savaşı'nın yaşandığı günlerde Fikret Bey'in kız kardeşi Mediha Hanım ile İbrahim Süreyya Bey evlenmiştir. Soyadı kanunu ile Yiğit soyadını almıştır. Mustafa Kemal'e yakın isimlerden biri olan İbrahim Süreyya Bey 1950'li yıllara kadar aktif bir isimdir.

Cenaniyar Hanım olmuştur. İbrahim Süreyya Bey ile görüşmek istediğini söylemiş ancak arkadaşının tevkif edildiğini ve Bekirağa Bölüğü karakolunda hapis yattığı cevabını almıştır.⁵²

Fikret Bey, evine döndükten sonra iş arayışlarına da başlamıştır. Bir süre sonra Hilal-i Ahmer tarafından İstanbul Darülfünun Hastanesi'ne atanmıştır. İşe başladığı tarih konusunda kesin bir malumat olmamakla birlikte hastane başhekimisi Ali Derviş Bey'in, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin genel merkezine yazdığı yazı oldukça önemlidir. Ali Derviş Bey, hastaneye atanan Dr. Fikret Bey'in maaş miktarının bildirilmesini talep etmiştir. Bahsi geçen yazı 4 Haziran 1913 günü kaleme alınmıştır.⁵³ Bu tarihin işe başladığı gün olup olmadığı konusuna da kaynaklar açıklık getirememektedir.

Fikret Bey'in, İstanbul Darülfünun Hastanesi'nde başlayan görevi uzun sürmemiş ve yaz aylarına doğru son bulmuştur. 1913 yılının Temmuz ayında İzmir Memleket Hastanesi'nde görev almak üzere vazifelendirilmiştir.⁵⁴ Bu görevin ardından Ali Derviş Bey yine genel merkeze yazı yazmış ve Fikret Bey'in yeni atamasından dolayı oluşan boşluğu doldurmak için Darülfünun Hastanesi'ne bir doktor atanmasını istemiştir.⁵⁵ Fikret Bey'in, İzmir'de görev yaparken önemli bir misafiri de olmuştur. Bu kişi Trablusgarp Savaşı sırasında tanıştığı Mustafa Kemal'dir. İkili arasındaki arkadaşlık her ne kadar yeni sayılsa da düşünce, eğlence ve müzik gibi konularda ortak zevklere sahiptirler. Tevfik Fikret, Namık Kemal gibi yazarlar da ortak olarak ilgilendikleri yazar ve şairlerdendir. Bunun yanı sıra bir araya geldiklerinde samimi sohbetler yapmışlar, kendi hayatlarında özel olarak gördükleri konuları da birbirlerine anlatıp, fikir alışverişinde bulunmuşlardır.⁵⁶

İzmir Memleket Hastanesi görevinin sona ermesi Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir. 1914 yılında ilk olarak Cerrahpaşa Hastanesi'nde asistanlık yapmıştır. Gençliklerinin önemli bir kısmının savaşlarla geçmesi o neslin en büyük özelliklerinden biridir. Fikret Bey de bu özelliği yansıtmış ve Birinci Dünya Savaşı sırasında da Doktor Yüzbaşı sıfatıyla Sağlık Müfettişliği vazifesini yerine getirmiştir.⁵⁷

⁵² Nuyan, Yiğit, **age**, s. 68. İbrahim Süreyya Bey hakkında yüksek lisans tezi yazar Öztürk, kendisinin Trablusgarp'tan döndükten sonra İstanbul Polis Genel Müdürlüğünde göreve başladığını ifade ederken, Mahkumiyet ile alakalı herhangi bir bilgi vermemiştir. Vicdan Öztürk, İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey, s. 10.

⁵³ KA, nr. 124/118.

⁵⁴ Fahri Çoker, **age**, s. 692.

⁵⁵ KA, nr. 124/89.

⁵⁶ Hıfzı Topuz, **age**, s. 55-58. Ayrıca ikili arasındaki sohbetler hakkındaki bilgiyi öğrendiğimiz bir diğer kaynak 29 Ekim 2017 tarihli RetroTürk ve JoyTürk adlı kanallarda yapılan radyo programlarıdır.

⁵⁷ Tekin İdem, **agm**, s. 104.

Fikret Bey'in, Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki faaliyetleri hakkında bir bilgi de İran ve Irak'ta, Rauf (Orbay) Bey ile beraber görev yapmış olduğu üzerinedir.⁵⁸ Ancak Rauf (Orbay) Bey'in hatıralarını anlatan Cehennem Değirmeni adlı eserlerde bu bilgiyi doğrulamak mümkün değildir.

⁵⁸ Mehmetefendioğlu- Gürel, **agm**, s. 263.

3. DR. FİKRET BEYİN BİRİNCİ MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ

3.1. Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisine

1918 yılı Osmanlı Devleti'nin mevcut durumu ve geleceği için oldukça kritik bir dönemdir. Sultan Mehmet Reşat vefat etmiş yerine Vahdettin tahta çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dünya savaşında da işler istediği gibi gitmemektedir. 1918 yılının sonbaharında kaçınılmaz son ile karşılaşacaktır.

Batı tarafında Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu ve müttefiki olan Bulgaristan ağır şartlar altında barış antlaşması imzalamış, Osmanlı Devleti'nin, müttefikleri ile kara ulaşımı da kesilmiştir. Bulgaristan'ın 30 Eylül 1918 tarihinde mütareke imzalaması üzerine İttihat Terakki Cemiyeti Genel Meclisi toplanmış ve durumu değerlendirmişlerdir.⁵⁹

19 Eylül 1918 günü başlayan İngiliz harekâtında, Osmanlı ordusu Filistin- Suriye Cephesi'nde ağır bir yenilgi almıştır. Bu yenilginin üzerine Osmanlı Devleti'nin pek seçeneği de kalmamıştır. Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın barış isteği üzerine Osmanlı Devleti de İspanya aracılığı ile barış girişimlerinde bulunmuştur. Yapılan birinci teklifin ardından 12 Ekim 1918 günü yeni bir teklif yapılmış fakat herhangi bir cevap alınmamıştır.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin, İsviçre elçisi bir telgraf göndermiş ve İtilaf Devletleri'nin savaş sebebi olarak İttihatçıları gördüğünü, onların hükümetten çekilmeden barış girişimlerinden sonuç alınamayacağını bildirmiştir. Bu sırada Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa da İstanbul ile temas kurarak Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa'nın yeni kabineyi kurmasının yerinde olacağını ifade etmiştir. 8 Ekim 1918 günü Talat Paşa istifa edecektir.⁶¹

14 Ekim 1918 günü, kabine kurma görevi İttihat ve Terakki iktidarına muhalif bir isim olan İzzet Paşa'ya verilmiştir. Bu hükümette Rauf (Orbay) Bey Bahriye Nazırı olmuştur. Sadrazam İzzet Paşa vakit kaybetmeden İtilaf Devletleri ile barış masasına oturmak için girişimlere başlamıştır. Kutül Amare'de, Osmanlı ordusunun esir aldığı ve Büyükkada'da misafir edilen İngiliz Generali Townshend'e taraflar arasında aracılık yapması teklif edilmiş ve Osmanlı barış teklifi Çanakkale Boğazı önündeki İngiliz filosu kumandanı Amiral Calthrope'a iletilmiştir. Calthrope, İstanbul Hükümeti ile temasa geçerek mütareke için yapılacak

⁵⁹ S. Tansel (1973). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.16.

⁶⁰ C. Öztürk (2005), "Mondros Mütarekesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi C.30*, s. 271.

⁶¹ Selahattin Tansel, *age*, s.18-19.

görüşmelerde kendisinin yetkili olduğunu, İstanbul’unda bir an önce temsilcilerini gönderip, görüşmelere başlanması gerektiğini iletmiştir.⁶²

Rauf (Orbay) Bey başkanlığında bir delegasyon heyeti Limni Adası’na gitmiş ve Agamemnon zırhlısında mütareke görüşmeleri başlamıştır. 27 Ekim 1918 günü başlayan görüşmeler 30 Ekim 1918 günü akşamı saat 20.03’te son bulmuş ve Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.⁶³ Mondros Mütarekesi hakkında Osmanlı Devleti içerisinde çeşitli görüşler vardır;

“İzzet Paşa hükümeti Almanya, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan’a daha ağır şartlar dayatıldığını, Wilson Prensipleri maddelerine de güvenerek mütarekeyi gelecek adına umut verici görmüştür. İzzet Paşa’nın, Mebusan Meclisi’nde yaptığı konuşmada mütarekeyi imzalamaktan başka seçenek olmadığını söylemesi üzerine mebuslar imza yetkisini Türk delegasyon heyetine vermişler fakat mütareke şartlarını çok ağır bulmuşlardır. Muhalifler ise mütareke şartlarından çok iktidardan düşen İttihatçılar ile hesaplaşma derindedir.”⁶⁴

Mütareke imzalandıktan sonra İtilaf Donanmasının İstanbul Boğazı’na demir attığı gün 13 Kasım 1918’de İstanbul’a gelen Mustafa Kemal Paşa manzara karşısında “geldikleri gibi giderler” sözünü söylemiştir. İstanbul’a gelmeden önce temas halinde olan Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa ile de irtibat kurarak yeni kabinede yer almak için çabalamıştır.

İstanbul’a geldiği gün Ali Fethi ve Rauf Beyler ile görüşen Mustafa Kemal Paşa, Perapalas Oteli’ne yerleşmiştir. İzzet Paşa, kabinesinde İttihatçı bakanlar olduğundan dolayı baskı artmış ve istifa etmiştir. İzzet Paşa’yı da ziyarete giden Mustafa Kemal Paşa, kendisinin görev başında kalması gerektiğine ikna etmiş olsa da kabine kurma görevi Tevfik Paşa’ya verilmiştir. İzzet Paşa’yı ikna eden Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa kabinesine güven oyu verilmemesi için mebuslar arasında çalışmalar yapmıştır. Bununla da yetinmemiş Ali Fethi (Okyar) Bey’in, Minber Gazetesi’ne ortak olmuş bu konu hakkında yazılar kaleme almıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu girişimlerine rağmen istediği sonucu alamamış, Tevfik (Okday) Paşa kabinesi güven oyu almıştır.⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa İstanbul’da, hükümette görev almak için girişimlerine devam edecek ama istediği sonucu alamayacaktır. Çözümün Anadolu’da olduğunu anlayan Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşlarıyla İstanbul’dan Anadolu’ya geçmek için çareler aradığı sırada Karadeniz bölgesinde Pontus Rum çetelerinin Türk ve Müslüman halka saldırıları artmıştır.

⁶² Cemil Öztürk, **agm**, s. 272.

⁶³ S. Selek (2011). *Ulusal Kurtuluş Savaşı I*. Doğan Kitabevi, s. 37.

⁶⁴ Cemil Öztürk, **agm**, s. 272.

⁶⁵ S. Yalçın (2005). “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, C. 17/28, s.183 – 184.

Yaşanan çatışmalardan Türkleri sorumlu tutan İngiltere, bölgede huzur ve güvenlik sağlanmadığı takdirde bölgeyi işgal edeceğini İstanbul Hükümeti'ne bir nota ile bildirmiştir. Padişah ve Hükümet tarafından güvenilir ve iyi bir asker olarak tanınması, İttihatçıların siyasetine uzak duran bir komutan olarak bilinmesi gibi nedenlerle Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişliğine tayin edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, olağanüstü yetkilerle donatılıp sivil makamlara da emretme yetkisi verilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra bölgedeki durumu inceleyerek Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne bir rapor göndermiştir. Raporda; İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinin haksız olduğu ve halkı olumsuz etkilediği, Türklerin yabancı bir ülkenin kontrolüne girmek istemediğini anlatmış, bölgedeki karışıklıklara siyasi emeller peşinde koşan Rumların neden olduğunu ve Rumların emellerinden vazgeçmesiyle asayişin kendiliğinden düzeleceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın görevi esnasında yetki sınırlarını aştığını düşünen İtilaf Devletleri temsilcileri buna tepki göstermiş ve İstanbul Hükümetini bu konuda uyarmış, Mustafa Kemal Paşa'nın da görevinden alınmasını istemişlerdir. Geri dönüşü doğrultusundaki emirleri sürekli bir bahane bularak geçiştiren Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele fitilini ateşlemek için çalışmalar yapacaktır.

22 Haziran 1919 akşamı Mustafa Kemal Paşa, Refet (Bele) Bey, Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Cemal Paşa imzalı Amasya Genelgesi ilan edilmiştir. Önce Erzurum ardından Sivas'ta bir kongre toplanacağı, her vilayetten üç temsilci gönderilmesi istenmiştir. İstanbul'daki Hükümetin Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Ali Kemal Bey, 23 Haziran 1919 tarihinde vali ve mutasarrıflara yolladığı gizli bir tamimle, Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alındığını ve resmi bir sıfatı kalmadığından emirlerinin dinlenmemesi gerektiğini bildirmiştir. Hükümet, bu kararı alırken, Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik bölgesinde iki aydır resmi yetkilerini aştığını, milli bir hareketi hazırlamaya kalkıştığını ve kendisini bu göreve atayanları zor duruma düşürdüğünü gerekçe olarak göstermişlerdir.

1919 yılının Temmuz sonu Ağustos başında Erzurum Kongresi, Eylül ayında ise Sivas Kongresi gerçekleştirilmiştir. Sivas Kongresi'nin yapıldığı tarihlerde, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından hazırlanan Misak-ı Milli'nin yanı sıra⁶⁶ Erzurum'da alınan kararlar Sivas'ta da kabul edilmiştir. Buna göre Mebusan Meclisi'nin tekrar açılması istenmiştir. Diğer yandan da İtilaf Devletleri lehine faaliyet gösteren Damat Ferit Paşa, hükümetine protesto mektupları çekilmeye başlamıştır. Kongre sonrası İstanbul ile irtibatın durdurulması üzerine Damat Ferit Paşa'nın istifadan başka seçeneği kalmamıştır. İstifanın ardından 2 Ekim

⁶⁶ H. Selvi (2017). *Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Yeditepe Yayınları, s.51.

1919 tarihinde Ali Rıza Paşa yeni hükümeti kurmuş ve Anadolu ile temasa geçmiştir. Temsil heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti adına Salih Paşa bir araya gelerek Amasya’da görüşmüşlerdir. Görüşme sonucunda seçimlerin yenilenmesi ve Mebusan Meclisi’nin açılması noktasında karar kılmışlardır.⁶⁷ Görüşmede Mustafa Kemal Paşa, meclisin İstanbul dışında başka bir şehirde açılmasını istemiş ancak Salih Paşa İstanbul’a bunu kabul ettirememiştir.

1919 seçimlerinin ardında Mebusan Meclisi, İstanbul’da toplanmıştır. 28 Ocak 1920 günü, Sivas Kongresi’nden sonra ilan edilen Misak-ı Milli, Mebusan Meclisi’nde de kabul edilmiştir. Bunun üzerine İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920 günü İstanbul’u resmen işgal etmiş, Mebusan Meclisi kapatılmış, yakalanan mebuslar Malta’ya sürgün edilmişlerdir. İstanbul’un işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı çağrı Büyük Millet Meclisi’ni oluşturacaktır.

3.2. Dr. Fikret Bey’in Milli Mücadele’ye Katılması ve Milletvekili Olması

Mustafa Kemal Paşa, İtilaf devletleri tarafından Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin işgal edilmesi üzerine yaptığı çağrı ile kaçabilen milletvekillerini Ankara’ya davet etmişti. Milli Mücadele’nin Ankara’dan idare edileceğinin de göstergesi olan bu çağrı ile Ankara mühim bir buluşma noktası olacaktır. Fikret Bey’in, Anadolu’ya geçişi ve Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer alması ile ilgili fikir birliği yoktur.⁶⁸

23 Nisan 1920 günü kılınan Cuma namazından sonra Meclis’e yürüyen kişiler arasında Fikret Bey de vardır.⁶⁹ Fikret Bey, Ankara günlerinin başlamasıyla beraber Mustafa Kemal Paşa’nın sofrasında da yer almıştır.⁷⁰ 19 Ağustos 1920’de mazbatasını onaylanan Dr. Fikret Bey, Kozan Milletvekili olarak Meclis’e girmiştir.⁷¹ Kozan ve Bilecik Milletvekilliği olmak üzere 3 dönem görev yapan Fikret Bey’in siyasi hayatı 1.715 gün sürmüştür ve Meclis içerisinde de oldukça aktif milletvekillerinden biri olmuştur.

Ankara’ya geldiklerinden beri yalnız olan Fikret Bey, İbrahim Süreyya ve Yunus Nadi gibi isimler ailelerini de Ankara’ya getirmek için harekete geçmişlerdir. Fikret ve İbrahim Süreyya Beyler, Dikmen’de, Yunus Nadi ise Çankaya’da ev tutmuşlardır. Ailelerine mektup

⁶⁷ T. Bilgin (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, s. 105-106.

⁶⁸ Ayşe Aydın, Sivas Kongresi’nin ardından Anadolu hareketine katıldığını söylerken bkz. Ayşe Aydın, “Sağlık Mensupları”, s. 921. Nuyan Yiğit ise İstanbul’un işgalinin ardından Mustafa Kemal Paşa’nın güvendiği arkadaşlarını da Anadolu’ya gelmeleri için davetini duyan Dr. Fikret Bey’in, Anadolu’da gerçekleşen kongrelere katıldığını bildiği İbrahim Süreyya Bey’in evine gitmiş ancak kendisini bulamamıştır. Kapıya İbrahim Süreyya Bey’in annesi çıkmış ve oğlunun Ankara’ya gittiğini söylemiştir. Bunu öğrenen Dr. Fikret Bey de vakit kaybetmeden yola çıktığı bilgisini verir. Nuyan Yiğit, *age*, s. 176.

⁶⁹ Nuyan Yiğit, *age*, s. 182.

⁷⁰ Hıfzı Topuz, *age*, s.59.

⁷¹ A. Demirel (2010). *İlk Meclisin Vekilleri*. İletişim Yayınları, s. 251.

yazan bu isimler Bostancı'da hazır olmalarını, oradan kendilerinin alınacağını bildirmişlerdir. Yola çıkılmış, İstanbul, İzmit üzerinden Bilecik'e gelinmiş ve mola verilmiştir. Fikret Bey, İbrahim Süreyya Bey ve Yunus Nadi'de, Bilecik'e gelerek ailelerini karşılamışlardır. Hatta İbrahim Süreyya Bey'in annesi, Fikret Bey'in kız kardeşini Bilecik'te oğluna istemiş, bir nevi söz kesilmiştir. Ertesi gün trene binilerek Ankara'ya gitmişlerdir.⁷² Hıfzı Topuz, Fikret Bey'in, ailesini almak için İstanbul'a gittiğini, İnebolu üzerinden Ankara'ya getirdiğini yazmıştır.⁷³ Ancak İstanbul'un, İtilaf Devletleri tarafından işgal altında olduğu düşünüldüğünde böyle bir seyahat olası değildir. Diğer yandan Milli Mücadele döneminde anılarını kaleme alan Yunus Nadi, ailesinin Ankara'ya gelmesi konusundan hiç bahsetmemektedir.⁷⁴

3.2.1. İstiklal Mahkemeleri'nin Kuruluşu ve Dr. Fikret Bey'in Görevi

1920 yılında Damat Ferit Paşa'nın göreve gelmesi ile çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan Ankara'nın bir başka meselesi de askerlik görevinden kaçanların sayısının iyice çoğalması ve bu duruma kesin bir çözüm bulunamamasıdır. Meclis açılmadan önce komutanlar kendi uygun gördükleri cezaları uygulamışlardır. 1920 yılının Mart ayında Temsil Heyeti adına beyanname yayımlayan Mustafa Kemal Paşa, vatana zarar veren, milli şuurunu zedeleyici herhangi harekette en sert tedbirlerin uygulanmasını istemiştir.⁷⁵

23 Nisan 1923'te Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra 25 Nisan tarihli oturumda Mehmet Şükrü Bey, Meclis'in otoritesini tanımayan, isteyerek veya istemeyerek aleyhte faaliyet gösteren, Meclis kararlarına karşı çıkan kimselerin idam ile cezalandırılmasını istemiştir. 27 Nisan günü yapılan oturumda Refik Şevket Bey, bu kanuna "Hıyanet-i Vataniye" adının verilmesini önermiştir. 29 Nisan 1920 günü Hıyanet-i Vataniye Kanunu 14 madde ile kabul edilmiştir.⁷⁶

11 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda ise Firariler Hakkında Kanununun kabul edilmesiyle İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması kararlaştırılmıştır.⁷⁷ 16 Eylül 1920 günü İstanbul Milletvekili Selahattin Bey ve arkadaşları verdikleri önerge ile İstiklal Mahkemesi üyelerinin seçilmesini talep etmişler ancak önce mahkemelerin nerede kurulacağını, nitelik ve niceliklerinin belirlenmesine karar verilmiştir.⁷⁸ 18 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa,

⁷² Nuyan Yiğit, **age**, s. 199-205.

⁷³ Hıfzı Topuz, **age**, s. 211.

⁷⁴ Bakımız, Yunus Nadi (1978). *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları.

⁷⁵ Ş. Turan (2012). *Türk Devrim Tarihi II*. Bilgi Yayınevi, s. 170.

⁷⁶ E. Aybars (2009). *İstiklal Mahkemeleri*. Ayraç Kitabevi, s. 36-37.

⁷⁷ TBMM ZC. C.4, D.1, İ.1, 11.09.1336/1920, s. 84-85.

⁷⁸ TBMM, ZC. C.4, D.1, İ.1, 16.09.1336/1920, s. 156-157.

Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa imzalı mahkeme tespit tutanağını Meclis'e göndermiştir. Buna göre Kastamonu, Eskişehir, Konya, Isparta, Ankara, Kayseri, Sivas, Maraş, Diyarbakır, Erzurum, Van, Refahiye, Mamuretülaziz olmak üzere 14 mıntıka tespit edilmiştir.⁷⁹

İlk tur seçiminde istenilen oy sayısına sadece 6 milletvekili ulaşmıştır. İkinci ve üçüncü turda ise çoğunluk sağlayabilen herhangi biri yoktur. 144 milletvekilinin katıldığı toplantıda 67 çekimser oy kullanılmıştır. Bu durum İstiklal Mahkemeleri'ne çok fazla yetki verildiğini düşünen ve muhalif olan Hamdullah Suphi Bey tarafından oldukça eleştirilmiş, oy alan çoğu kişinin çekimser oylara dahi yaklaşmadığını ifade etmiştir. İstenilen sonuçları alamayan üyeler istifa etmek istemiş ancak Meclis tarafından kabul görmemiştir.⁸⁰

Meclis'te yapılan oylamada 37 oy alan Fikret Bey, Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyesi olmuştur.⁸¹ Fikret Bey ile görev alan diğer isimler Dr. Tevfik Rüştü Bey ve Refik Şevket Beylerdir. Mahkeme üyeliğine seçildikten sonra 6 Kasım 1920 günü Kastamonu'ya gitmişlerdir. Şehirde büyük heyecan ve sevgi gösterileri ile karşılanan üyeler, ikamet yerleri belli olduktan sonra Gençler Kulübü'nde faaliyetlerine başlamışlardır.⁸²

Mahkeme üyeleri göreve başladıktan kısa bir süre sonra Ankara ile arasında soğuk rüzgarlar esen Nurettin Paşa, Kastamonu'ya gitmiştir. Bu ziyaret Açıksoz Gazetesi'nden halka duyurulmuş ve paşayı öven yazılar yazılmıştır. Bunun üzerine Ankara'da bazı milletvekilleri rahatsız olmuş ve sorumluların istifası istenmiştir. Taşköprü'ye giden Nurettin Paşa, Fikret Bey, Tevfik Rüştü Bey ve Refik Şevket Beyler ile görüşmüştür. Adı geçen isimler üzerinde olumlu bir izlenim uyandıran Nurettin Paşa için Ankara'ya telgraf çeken mahkeme üyeleri kendisinden yararlanılması gerektiğini savunmuşlardır. Kısa bir süre içerisinde de Nurettin Paşa, Sivas ve Havalisi Komutanlığı görevine getirilmiştir.⁸³

Mahkeme üyeleri tam anlamıyla çalışmalara başlayacağı sırada Dr. Tevfik Rüştü Bey, yurt dışı görevine gitmiştir. Tevfik Rüştü Bey'in görevden ayrılması nedeni ile yargılama yapamayan mahkeme üyeleri çevre köyleri gezerek Milli Mücadele konusunda halkı aydınlatma ve bilinçlendirmeye çalışmışlardır.⁸⁴ Tevfik Rüştü Bey'in görevlendirme nedeniyle ayrılmasından sonra Fikret Bey'in de izinli olarak ayrıldığını belirten Ergün

⁷⁹ TBMM, ZC. C.4, D.1, İ.1, 18.09.1336/1920, s. 192-193.

⁸⁰ M. Goloğlu (2010). *Milli Mücadele Tarihi III*. Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 152., Aybars, **age**, s. 53.

⁸¹ TBMM Kütüphanesi ve Arşiv Hizmetleri Yayınları (2015). *İstiklal Mahkemeleri I*. Kütüphanesi ve Arşiv Hizmetleri Yayınları, s. 25.

⁸² Z. Sarıhan (1986). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*. Öğretmen Yayınları, s. 268.

⁸³ M. Balcıoğlu (1991). *Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*. Yüksek Eğitim Kurulu Matbası, s. 5-6.

⁸⁴ H. Açıksozcü (1933). *İstiklal Harbi'nde Kastamonu*. Vilayet Matbaası, s. 111.

Aybars, iki ismin yerine Yusuf Ziya ve Necip Beylerin seçildiğini yazmıştır. Yine aynı eserin ek kısmında verdiği Kastamonu İstiklal Mahkemeleri'nin aldığı karar metninde, ilan edilen iki beyannamede Refik Şevket, Yusuf Ziya ve Necip Beyler ile Dr. Fikret Bey'in de imzası vardır.⁸⁵

9 Şubat 1921 tarihinde Isparta, Pozantı, Amasya ve Kastamonu İstiklal Mahkemeleri'nin artık çalışmalarını sürdürmesi için gerek kalmadığı gündeme gelmiş ve adı geçen mahkemelerin tatil edilmesi söz konusu olmuştur.⁸⁶ Nitekim Kastamonu İstiklal Mahkemesi, tatil konusunun gündeme geldiği tarihten çok kısa bir süre sonra 17 Şubat 1921'de çalışmasına son vermiştir. Mahkemenin çalışmalarına son verildikten sonra 2 Mart 1921 günü Ankara'ya dönmüşlerdir.⁸⁷ Mahkeme görev yaptığı süreç içerisinde, Açıksöz Gazetesi sahipleri ile görüşmeler yaparak halkı aydınlatmaya çalışmışlardır. Yargılama ve ceza yönünden ise de binden fazla kişi yargılanmış, 420 kişi ceza almıştır. Halka zulüm eden, askerlikten kaçan ve casusluk faaliyetleri tespit edilen toplam 11 suçlu idama mahkûm edilmiştir. Mahkemenin faaliyet yerleri olarak Kastamonu- İnebolu yöresi ön plana çıkmaktadır.⁸⁸ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere İstiklal Mahkemeleri her yargılanan kişi idam edilecek diye bir kaide olmamakla beraber hiç idam olmadı demek de belgelerle çelişmek demektir. Bu açıdan baktığımızda tek taraflı bilgileri ortaya atan kimselerin söylemleri ideolojik saplantılarının mahsulüdür.

3.3. DR. FİKRET BEY'İN BİRİNCİ MECLİSİN SONUNA KADAR FAALİYETLERİ

Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nin, faaliyetlerine son verip 1921 yılının Mart ayında Ankara'ya dönülmesi ile Fikret Bey de Meclis'teki görevine devam etmiştir. Ankara'ya döndüğü tarihlerde Adnan Bey'in, Meclis İkinci Başkanlığına seçilmesi nedeniyle Sıhhiye Vekaleti koltuğu boş kalmıştır. Adı geçen makama Dr. Refik, Dr. Emin ve Dr. Fikret Beyler aday gösterilmiştir. Kullanılan 173 oyun 103'nü Dr. Refik Bey, 18'ni Dr. Emin, 8'ni ise Dr. Fikret Bey almıştır.⁸⁹

16 Mayıs 1921 tarihli Meclis oturumunda şiddetli tartışmalar yaşanması üzerine hükümet istifasını vermiştir.⁹⁰ Yeni kabine kurma girişimlerine başlanmış Sıhhiye Vekaleti makamına yine Dr. Refik, Dr. Emin ve Dr. Fikret Beyler aday olarak gösterilmiştir. Oyların

⁸⁵ Ergün Aybars, *age*, s. 435-438-440.

⁸⁶ BCA, KAR.D.BAŞ., 168-4.

⁸⁷ R. Çiçek (2016). *Kastamonu İstiklal Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 213

⁸⁸ Ergün Aybars, *age*, s. 89.

⁸⁹ A. Demirel (1995). *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*. İletişim Yayınları, s. 309.

⁹⁰ TBMM ZC. C.10, D.1, İ.2, 16 Mayıs 1337/1921, s. 306.

gerekli çoğunluğunu alan Dr. Refik Bey, yeniden hükümetteki yerini almıştır.⁹¹ 1921 yılında iki ay gibi kısa bir sürede Fikret Bey iki kez bakanlık şansı yakalamış ancak Meclis'te yapılan oylamalarda kabineye girememiştir.

1921 yılında Ankara'da Meclis çalışırken, Türk ordusu cephede mücadele veriyordu. Türk ordusu 1921 yılının Ocak ve Haziran aylarında İnönü'de, Yunan ordusunu iki kez durdurmayı başarmış, Ankara'nın da prestijini artmıştır. Yunan siyasetçilerinin hayal ve vaatleri ile Anadolu macerasına giren Yunanistan ve arkalarında duran İtilaf Devletleri'nin zafer beklentisi vardır. Beklentiye karşılık vermek isteyen Yunan ordusu, 1921 yılının Temmuz ayında tekrar harekete geçmiştir. Uşak'a gelen Yunan kralına ve ordusunun üst kademesine sunulan plana göre iki koldan hareket edilecek, Eskişehir ve Kütahya'dan taarruza geçilerek, Türk ordusu imha edilecektir.⁹² Taraflar arasında çarpışmalar oldukça kanlı geçmiştir. Şehitlerin yanı sıra çok fazla sayıda asker kaçağının olması Türk ordusunun zayıflığını arttırmıştır. Şehit olan isimlerden biri de Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Halide Edip Hanım gibi isimlerin muhabbet duyduğu Yarbay Nazım Bey'dir. Ankara Hükümeti adına savaşan ve oldukça yararı dokunan Yarbay Nazım Bey iç isyanlarda önemli rol oynaması, ordu üst kademesi tarafından tanınması, asker tarafından sevilen bir isim olması nedeniyle şehadeti derin bir üzüntüye sebebiyet vermiştir. Şehit düşmesinden iki gün sonra gerçekleşen Meclis oturumunda Fikret Bey, önerge vererek Nazım Bey'in annesine maaş bağlanmasını teklif etmiştir.⁹³

Eskişehir-Kütahya Muharebeleri kaybedilmesinin ardından Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilmiş, Ankara'ya yaklaşmıştır. Böyle uzun bir geri çekilme Meclis'teki muhalif seslerin yükselmesine sebep olmuştur. Büyük Millet Meclisi olağanüstü dönemde görev yapsa da tam bir uzlaşma olduğunu söylemek mümkün değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olanlara Birinci Grup, muhaliflerin oluşumuna ise İkinci Grup denmiştir.⁹⁴ Fikret Bey, iki grup arasından Mustafa Kemal Paşa'ya yakın isimlerden oluşan Birinci Grup içinde yer almıştır. Meclis'te demokrasinin de gelişimine katkı sağlayacak olan bu gruplaşmalar olurken savaş alanı olan cephelerde aynı amaç etrafında birleşme söz konusudur. Milli Mücadele bitene kadar da öncelikli amaç, işgalci güçleri vatan topraklarından çıkarmaktır.

Sakarya Savaşı'na giden süreçte Mustafa Kemal Paşa, başkomutanlığa getirilmiş, Türk ordusunun başına geçmiştir. Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlerde Ankara'da Fikret

⁹¹ TBMM ZC. C.10, D.1, İ.2, 19 Mayıs 1337/1921, s. 318.

⁹² S. Erdoğan (2020). *Sakarya*. Kronik Kitap, s. 68.

⁹³ TBMM ZC. C.11, D.1, İ.2, 18.07.1337/1921, s. 311.

⁹⁴ T. Akyol (2012). *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*. Doğan Kitap, s. 176.

Bey'in kardeşi Mediha Hanım ile yakın arkadaşı olan İbrahim Süreyya Bey evlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresi içinde yer alan bu iki ismin akrabalık ilişkisi kurmasının hemen sonrasında, Sakarya Savaşı kazanılmasının akabinde Mustafa Kemal Paşa'ya "Gazilik" unvanı verilmesi için hazırlanan teklifi İbrahim Süreyya Bey kaleme almış, teklifte imzası olan 62 kişiden biri de Fikret Bey'dir.⁹⁵

Yunan Ordusu'na son bir darbe vurmak için planlar yapılmaya başlanmış, hazırlık aşaması 1 yıl kadar sürecektir. 3 ay süre ile verilen başkomutanlık yetkisinin uzatılması söz konusu olduğunda Meclis'teki muhalefetin iyice güçlenmiş olduğu ortaya çıkacaktır. Başkumandanlık kanununun 3 aylık süresi dolduktan sonra yeniden uzatılması için gizli oturumda görüşmelere başlanmıştır. İkinci gruba mensup milletvekilleri kanundaki 2. maddenin kaldırılması için çabalasalar da başarılı olamamışlardır. Gizli oturumdan sonra açık oturuma geçilmiş ve Fikret Bey'in dahil olduğu 16 kişilik milletvekili grubunun teklifiyle kanun 3 ay daha uzatılmıştır.⁹⁶ Taha Akyol, ikinci kez uzatılan kanun için imza veren milletvekili sayısının 49 olduğunu söylemiştir.⁹⁷

1921 yılının aralık ayında Sıhhiye Vekaleti Dr. Refik Bey'in görevinden istifa etmesi üzerine Meclis'teki bütün doktorlar görev için aday gösterilmiştir. Meclis'teki toplantıya 200 milletvekili katılmış olup, seçilmek için de oyların yarısından bir fazlası gerekmektedir. İlk turda 8 oy alan Dr. Fikret Bey, adaylıktan çekilmiştir. Meclis'te yapılan oylamada Dr. Rıza Nur yeni Sıhhiye Vekili olmuştur.⁹⁸ Görüleceği üzere Fikret Bey aynı yıl içerisinde üç kez bakanlık için fırsat yakalamış ancak Meclis'te gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. Bakanlık görevinde bulunmuş bir Fikret Bey olsaydı bugün çok daha şöhret kazanmış bir isim haline gelirdi.

1922 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın sağlık sorunları da baş göstermiştir. 1922 yılının Şubat ayında böbreklerinden rahatsızlanan Paşa'nın tedavisini Dr. Fevzi (Pirinççioğlu) ve Dr. Fikret Bey üstlenmiştir.⁹⁹ Diğer yandan hala Başkomutan sıfatı ile Meclis'in görev ve yetkilerini kendi üzerinde taşımaktadır ve bu durum Meclis içerisindeki homurdanmaları arttırmaktadır. Paşa'nın kendilerini kandırdığını düşünen mebuslar dahi vardır. Bu süreçte İkinci grup, Meclis içerisindeki varlığını iyice hissettirmeye başlamıştır. Hatta bu durum Birinci grup üyelerini de rahatsız etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya, muhalif

⁹⁵ Nuyan Yiğit, *age*, s. 197.

⁹⁶ Ahmet Demirel, *age*, s. 292.

⁹⁷ Akyol, *age*, s. 176.

⁹⁸ Demirel, *age*, s. 321.

⁹⁹ E. Akçiçek (2005). *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*. Güven Yayınevi, s. 153-154.

milletvekillerinin görevlerinden alınması konusunda öneride bulunmuşlar ancak Paşa kabul etmemiştir. Muhalefeti kontrol altına almak için bir adım atılması gerekli görülmüş ve bunun için Meclis içerisinde Selamet-i Umumiye Komitesi adında bir grup kurulmuştur.¹⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa'ya yakın isimlerden kurulan Selamet-i Umumiye Komitesi¹⁰¹ içerisinde İhsan (Eryavuz) Bey, İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey, Dr. Emin (Erkul) Bey, Celal (Bayar) Bey, Kılıç Ali Bey, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Muhittin Baha (Pars) Bey, Ali (Çekinkaya) Bey, Hakkı (Ungan) Bey, Hasan Fehmi (Ataç) Bey, Haydar (Vaner) Bey, Atif (Tüzün) Bey, Dr. Adnan (Adıvar) Bey ve Dr. Fikret Bey'den oluşmaktadır.¹⁰²

Emin (Erkul) Bey, Meclis görüşmelerinde düzensizlik olduğunu fark ederek buna son vermek için kendince çözümler üretmiştir. Buna göre Meclis'te arkadaşlık ettiği kişiler ile bir grup kuracaktır. Bu düşünce kısa sürede vücut bulur ve Birinci grup içinde on dört kişilik gizli bir grup kurduklarından bahseder. Amaçları şiddetlenen muhalefeti kontrol etmektir. Emin Bey, Hasan Fehmi (Ataç) Bey'in, Hacı Bayram semtinde bulunan evinde toplandıklarını belirtir. Selamet-i Umumiye Komitesi'nin lideri Mustafa Kemal Paşa'dır. Paşa ile iletişim halinde olacak kişiler ise Dr. Adnan ve İhsan Beylerdir. Komite içerisine yeni bir üye alındığında ise ortak karar verilmesi gerekmektedir.¹⁰³

1922 yılının mart ayında Sıhhiye Vekili Dr. Rıza Nur Bey, görevi gereği Ukrayna'ya gitmesi üzerine Sağlık Bakanlığı için yeniden seçime gidilmiştir. Dr. Fuat, Dr. Tevfik Rüştü ve Dr. Fikret Beyler aday olarak gösterilmiş ancak Fikret Bey seçim yapılmadan adaylıktan istifa etmiştir. Geriye kalan iki aday ilk turda çoğunluğu sağlayamamış, ikinci turda ise 133 oy ile Dr. Fuat Bey yeni Sıhhiye Vekili olmuştur.¹⁰⁴

1922 Ağustos'unda Türk ordusu taarruz hazırlıklarını tamamlamış ve saldırıya geçmek için son emir beklenmektedir. Yapılan hazırlıkları düşmana belli etmek istemeyen Türk karargahı futbol maçı düzenleyerek komutanları bir araya toplamış, maç sonrasında yapılan toplantıda taarruz planı ve günü komutanlara da bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, çay partisi düzenlediği haberi basında yer almış ve Yunan ordusu oyalanmaya devam edilmiştir.

¹⁰⁰ İ. Güneş (1997). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-19)*, İstanbul, s. 178.

¹⁰¹ Selamet-i Umumiye Komitesi adı verilen grubun içerisindeki isimlere baktığımızda 1924 yılında kurulan İş Bankası, yönetim kurulundaki isimler ile benzerlik göstermektedir. İş Bankası yönetim kurulu başkanı Celal (Bayar) Bey olup, Kılıç Ali, İhsan Bey ve Dr. Fikret Bey üye isimlerdir. Selamet-i Umumiye Komitesi'nde olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'ya yakın olan Salih (Bozok), Cevat Abbas (Gürer), Nuri (Conker), Yunus Nadi Beyler gibi isimlerde vardır. İki grup arasındaki enteresan nokta biri Milli Mücadele döneminde meclisteki muhalefeti kontrol altına almaya çalışmış, İş Bankası grubu çerçevesinde ise iş ve ihale takibi yapılarak önemli çıkar sağlayan kişiler ortaya çıkmıştır.

¹⁰² Demirel, *age*, s. 129.

¹⁰³ E. Erkul (1954). "Milli Mücadele Hatıraları", Vakit, 1 Mart 1954.

¹⁰⁴ Demirel, *age*, s. 336-337.

26 Ağustos 1922 günü başlayan Büyük Taarruz sonucunda Türk ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiş ve ilk hedef tamamlanmıştır. İzmir'den sonra yönünü Çanakkale üzerine çeviren Türk ordusu İngilizler ile karşı karşıya gelmiştir. İki tarafta savaşı göze alamamış ve Mudanya Mütarekesi ile gerilim son bulmuştur.

Ateşkesin yapılması ile Ankara Hükümeti'nin başarısı tescillenmiş ve siyasi otorite olarak ağırlığı ön plana çıkmıştır. Askeri zaferin ardından barış görüşmeleri için haber beklenmeye başlanmıştır. İşgal kuvvetlerine karşı verilen mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra Ankara Hükümeti adına aleyhte faaliyet gösterenlerle de hesaplaşma vaktidir. Bunun için birinci grup üyeleri tekrardan İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasını istemişlerdir. Ali (Sururi) Bey'in teklifine ikinci grup üyeleri şiddetle muhalefet etmiştir. Meclis oturumunu yöneten Musa Kazım (Göksu) Efendi'nin, teklifin kabul edildiğini açıklamasının ardından ikinci grubun görüşünü dikkate almadığı yönünde eleştiriye maruz kalmıştır. İkinci grup üyesi Hakkı Hami (Ulukan) Bey, başkanın birinci grupta yer aldığını bu nedenle tarafsız kalamayacağını söylemesi üzerine Fikret Bey, kürsüye gelerek durumun grup meselesi olmadığını, kendi gruplarında da red oyu verenlerin olduğunu söylemesi üzerine tartışma daha fazla uzamamıştır.¹⁰⁵ Lozan Anlaşması'ndan sonra ilan edilen 150'likler listesi ile Ankara Hükümeti'nin aleyhinde faaliyet gösteren kişilerin çoğu yurt dışına çıkartılmıştır.¹⁰⁶

Mücadelenin askeri safhasından sonra İstanbul Hükümeti, Ankara'ya beraber hareket etme talebini iletmiştir. İstanbul'a göre izlenen politikalar farklı olsa da istenilen sonuca ulaşılmış ve ülke işgalden kurtarılmıştır. Bundan sonra İstanbul'a göre, yönetimde beraber hareket edilmeliydi. İstanbul Hükümeti, barış görüşmelerine beraber katılma talebini 17 Ekim 1922 günü Tevfik Paşa aracılığı ile dile getirmiştir. Ankara Hükümeti, barış konferansına katılması yönündeki teklifin 29 Ekim 1922 günü meclis tarafından onaylandığını bildirmiştir. Aynı gün Tevfik Paşa, ortaklığı gündeme getirince Büyük Millet Meclisi durumu kökünden çözmek istemiş ve Meclis'te alınan karar doğrultusunda 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat kaldırılmıştır.¹⁰⁷

Lozan Konferansı'na katılmak için hazırlanan Ankara'da, Türk delegasyon heyetinin başkanı mücadeleden gelen bir isim olan İsmet Paşa olmuştur. Misak-ı Milli'nin kabul ettirilmesi amacıyla masaya oturacak olan Türk heyetine 14 maddelik bir talimat verilmiş

¹⁰⁵ Demirel, **age**, s. 439-440.

¹⁰⁶ Bakınız, Hakan Özoğlu, Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası 150'likler, Takrir-i Sükun, ve İzmir Suikastı, çev. Zuhâl Bilgin, İstanbul, 2011.

¹⁰⁷ S. Akşin vd. (1992). *Çağdaş Türkiye Tarihi*. Cem Yayınları, s. 87.

Ermeni yurdu kurulması ve kapitülasyonlar konusunda kesinlikle taviz verilmemesi, gerektiğinde masadan kalkma yetkisi verilmiştir.¹⁰⁸

İki aşamalı olan konferansın ilk bölümü 20 Kasım 1922- 4 Şubat 1923 arasında kapsamaktadır.¹⁰⁹ Temel çelişme noktası müttefiklerin “Mondros”, Türk heyetinin “Mudanya’dan” geliyoruz demesiyle başlamaktadır. İsmet Paşa’ya göre müttefikler en küçük hakkının dahi Türk tarafına verilmemesi için çaba göstermektedir. Müttefik temsilcilerine göre ise Türk tarafı sunulan hiçbir teklifi kabul etmiyor, barış için çaba göstermiyordu. Lord Curzon, yeni bir teklif hazırladıklarını ve bunu Türk tarafının kabul etmesini, kabul etmedikleri takdirde Lozan’dan ayrılacaklarını bildirmiştir. Paket şeklinde sunulan son teklif de Türk heyeti tarafından kabul edilmeyince konferans dağılmıştır.

Türk heyeti, Ankara’ya döndüklerinde Misak-ı Milli’den taviz verdikleri, barışı sağlayamadıkları gibi çeşitli gerekçelerle şiddetli şekilde eleştirilmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa’nın arkasında durmuş, ikinci kez toplanan Lozan Konferansı’na yine Paşa’yı göndermiştir. 23 Nisan 1923 günü açılan barış görüşmeleri 24 Temmuz 1923 günü son bulmuş, Lozan Barışı İkinci Meclis tarafından onaylanmıştır.

Olağanüstü şartlarda meydana gelen Büyük Millet Meclisi’nde, görüş ve siyasi olarak tam bir birlik olmadığı aşikârdı. Ülkenin kurtarılmasından sonra çeşitli inkılâplar ile modern bir Türkiye’yi oluşturmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, yapılacak işlerin mevcut Meclis ile olmayacağını anlayınca seçimlerin yenilenmesi teklifini Meclis’e sunmuş ve seçim kararı alınmıştır. İkinci Meclis 1923 yılının Ağustos ayında faaliyetlerine başlamıştır.

¹⁰⁸ B. Oran (2001). *Türk Dış Politikası*. İletişim Yayınları, s. 217- 218.

¹⁰⁹ S. Demirci (2015). *Belgelerle Lozan*. Alfa Yayıncılık, s. 95.

4. DR. FİKRET BEYİN CUMHURİYET DÖNEMİ FAALİYETLERİ

4.1. İkinci Meclis'in Faaliyetlerine Başlaması ve Cumhuriyet'e Giden Süreç

1 Nisan 1923'te seçim kararı alınması üzerine ülke genelinde seçimler yapılmıştır. Yeni Meclis 11 Ağustos 1923 günü çalışmalarına başlayacaktır. Nisan ayından Meclis'in açılışına kadar geçen süreçte Lozan'da bulunan Türk Delegasyon heyeti, 24 Temmuz 1923 günü barış antlaşmasını imzalamıştır. Lozan, Ankara için yeni bir siyasi krizi ortaya çıkaracaktır. Lozan'da yapılan barış görüşmelerine İsmet Paşa'nın gitmesine pek sıcak bakmayan İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) Bey ile İsmet Paşa'nın arası açılmıştır. İsmet Paşa'nın yetersiz kaldığını dile getiren Rauf (Orbay) Bey'in, gönderilen heyetin geri çağırılması yönündeki girişimi dönemin Milli Savunma Bakanı olan Kazım (Özalp) Paşa tarafından engellenmiştir.¹¹⁰

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı haberini Mustafa Kemal Paşa'ya İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) Bey ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa vermiştir. Lozan'da bulunan İsmet Paşa ile arası açılan Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya istifa kararı aldığını söylemiştir.¹¹¹ Rauf (Orbay) Bey'in, aldığı kararda İsmet Paşa ile arasında yaşanan gerilimde Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'nın yanında yer almasının etkisi büyüktür.

11 Ağustos 1923 günü açılan Meclis'in 13 Ağustos 1923 tarihli oturumunda Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanı, Ali Fuat Paşa ise Meclis İkinci Başkanlığına seçilmiştir. İstifa eden Rauf Bey'in yerine de Fethi Bey İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olmuştur.¹¹² İkinci Meclis'e Dr. Fikret Bey, Bilecik mebusu olarak girmiştir. Aynı gün yapılan toplantıda Meclis Başkanlığı'na verdiği taktir ile seçilen mebusların yemin ederek görevlerine başlamaları yönünde önerge vermiş ve kabul edilmiştir.¹¹³ Meclis faaliyetlerine başladıktan kısa bir süre sonra Lozan Barış Anlaşması'nı onaylamıştır.

Saltanatın kaldırılması ile ülke adına söz söyleme yetkisinin sadece kendisinde olduğunu gösteren Ankara Hükümeti, Lozan'da istediği şekilde barış imzalaması ile yurt dışında da yeni Türk devletinin varlığını kabul ettirmiştir. İtilaf Devletleri'nin temsilcileri

¹¹⁰ S. Dabağ (2019). *İstiklal Savaşı'nın Mali Kahramanı Hasan Fehmi Ataç*. Tarihçi Kitapevi, s. 72.

¹¹¹ N. Yurdsever Ateş (1994). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Sarmal Yayıneviler, s. 66.

¹¹² M. Tunçay (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması*. Yurt Yayınları, s. 57.

¹¹³ TBMM ZC. C.1, D.2, İ.1. 11.08.1339/11.08.1923, s. 3. Yeminin Örneği: Vatan ve milletin selamet ve saadetinden başka bir gaye takibetmiyeceğime ve milletin bilalkaydüşart hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma... Vallahi.

İstanbul'u boşaltmak için Lozan'da barış çıkmasını beklemiştir. Antlaşma Meclis tarafından onaylandıktan sonra İstanbul, 6 Ekim 1923 günü Ankara Hükümeti tarafından teslim alınmıştır. İstanbul'un teslim alınması sırasında oluşan durum Meclis'te tepkilere neden olmuştur.

İstanbul'un, Ankara Hükümeti tarafından teslim alınması için meclis içerisinde 14 kişiden oluşan heyet seçilmiştir. Heyet, İstanbul'a gittiğinde resmi makamlardan karşılamaya gelen kimse olmamıştır. Bu durum Ankara'ya karşı muhalefet olarak görülmüştür. Durumun araştırılması için Fikret Bey'in de içinde bulunduğu 42 milletvekili Meclis'e önerge vermiştir. Verilen önergede

“Kurtuluş günü namına resmen İstanbul'a gönderilen heyete karşı lazım gelen hürmeti göstermeyerek lakayit vaziyet alan resmi makamların bu tekasülleri hakkında, Divan-ı Riyasetçe icab eden muamelenin yapılmasını rica ederiz.”¹¹⁴

cümlesi ile durumun araştırılması talebi ifade edilmiştir.

Milli Mücadele Hareketi başarıya ulaşmış ancak bazı sorunlar kimi çevrelere göre hala bitmemiştir. Bunların en önemlisi eski alışkanlıklardır. Milli Mücadele'nin kalbi Anadolu coğrafyası, merkezi ise Ankara olmasına rağmen yabancı devlet temsilcileri, yeni merkezin yeniden İstanbul olmasını, devleti temsil eden kadronun bir an önce İstanbul'a dönmesini beklemiştir. İsmet Paşa hatırasında dönemin havasını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Hakim düşünce şöyle: Milli Mücadele bitti, her tarafta kurtulduk, genişliğe kavuştuk. Fakat soruyorlar: Siz bu darlıkta, bu sıkıntı içinde ne kadar yaşayacaksınız, çalışacaksınız ve bu ne kadar sürecek? Belli değil. Bunu kabul ettirmek her gün idmana, her gün yeni bir tertibe ve gayrete ihtiyaç gösteren bir durum. Mebusları, memurları, idare eden herkesi düşünüyoruz. Mahkemeler kurmuşuz, yüksek mahkemeyi Eskişehir'den buraya getiremiyoruz. Bu şartlar altında Ankara'nın bir an evvel devlet merkezi olarak hazırlanıp, içinde çalışılır olduğunun kabul edilmesi ancak onun başka bir ihtimali bulunmayan kesin bir karara dayandığının ispat edilmesine bağlı idi.”¹¹⁵

Hariciye Vekili vazifesiyle kabinede yer alan İsmet Paşa, Ankara'nın başkent olması için çalışmalara başlamıştır. İsmet Paşa önce mesai arkadaşlığı yaptığı kabine üyeleri, milletvekilleri ve yakın çevresini ikna ederek işe başlamıştır. İstanbul'un teslim alınmasından kısa bir süre sonra da 13 Ekim 1923 günü İsmet Paşa'nın öncülük ettiği aralarında Fikret Bey'in de bulunduğu 15 kişi tarafından verilen önerge ile Ankara'nın başkent olması teklif edilmiştir.¹¹⁶ Meclis'te yapılan oylama ile Ankara başkent ilan edilmiştir. Ankara başkent olduktan sonra sıradan bir Anadolu kasabası olan şehrin imarı için çalışmalar gerekli görülmüştür. Ankara'ya yerleşmeye başlayan devlet adamları ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı Çankaya bir kısmı Keçiören'de ikamet etmeye başlamışlardır. Fikret Bey, eniştesi İbrahim

¹¹⁴ Ali Fuat Cebesoy haz. Osman Selim Kocahanoğlu (2002). *Siyasi Hatıralar II*. Temel Yayınları, s. 29.

¹¹⁵ S. Selek (2009), *İsmet İnönü Hatıralar*. Bilgi Yayınevi, s. 434.

¹¹⁶ Taha Akyol, *age*, s. 309.

Süreyya Bey ile Keçiören'e yerleşmiştir. Keçiören'de Yusuf Hikmet Bey (Bayur), Reşit Bey (Galip), Recep Bey (Peker) ve Vehbi Bey (Koç) gibi isimlerle komşuluk etmiştir.¹¹⁷

Rauf Bey'in yerine gelen Fethi Bey kabinesi 2,5 ay kadar görevde kalmış ancak bu süre zarfında yaşanan bazı gelişmeler hükümeti yıpratacaktır. En önemli konulardan biri ise Batı Anadolu'da yaşanan eşkıyalık faaliyetleridir. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olan Fethi Bey aynı zamanda İçişleri Bakanlığı görevini de üstlenmiştir.¹¹⁸ Tepkilerin artması üzerine Fethi Bey İçişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir. Aynı günlerde Ali Fuat Paşa da Meclis İkinci Başkanlığı görevinden ayrılmış ve 2. Ordu'nun başına geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'in yerine Ferit (Tek) Bey'i, Ali Fuat Paşa'nın yerine ise Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'i Meclis'e önermiştir. Meclis'te yapılan oylamada ise Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği isimlerin aksine İçişleri Bakanlığı görevi için Sabit Bey, İkinci Başkanlık görevi için Rauf Bey seçilmiştir.¹¹⁹ Rauf Bey göreve seçildiği sırada İstanbul'da bulunmaktadır. 26 Ekim 1923 günü hükümet üyeleri ise Çankaya'da toplanıp, durumu görüşecektir. Yapılan toplantıda Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa hariç bütün bakanların istifa etmesi kararı alınmıştır. İstifa eden bakan yeniden göreve seçilirse yeniden istifa edecektir.¹²⁰ Böylece yaşanan hükümet krizi ile Cumhuriyet idaresinin önü açılmış olacaktır.

27 Ekim 1923'te Fethi Bey hükümeti anlaştıkları üzere görevden çekilecektir. Meclis'te yer alan bazı isim ve gruplar yeni hükümeti teşkil etmek için girişimde bulunsalar da istediklerini elde edememişlerdir.¹²¹ 28 Ekim 1923 günü Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'da yemeğe gelen İsmet Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, Fethi Bey, Fuat (Bulca) Bey, Kemalettin Sami Bey, Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey ve Halit (Karsıalan) Paşa'ya "*Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz*" sözleri ile yeni rejimin haberini vermiştir.¹²²

29 Ekim 1923 günü sabahı ilk olarak Halk Fırkası Meclis Grubu toplanmıştır. Cumhuriyetin ilanına yönelik tasarının hazırlandığından haberi olmayan bazı milletvekilleri yeni bir kabinenin oluşturulması için önerilerde bulunacaklardır. Hükümet Başkanı olması için önerilen isimlerden biri Ali Fuat Paşa'dır. Kara Vasıf ve Necati Beyler ise yaptıkları konuşmalar ile bu görev için İsmet Paşa'yı işaret etmişlerdir. Söz alan bir diğer isim de Bilecik Milletvekili Fikret Bey'dir. Fikret Bey, Kara Vasıf ve Necati Beylerin sözlerine

¹¹⁷ Nuyan Yiğit, *age*, s. 228-229.

¹¹⁸ O tarihteki hükümet sisteminde kabinede bir kişinin birden fazla görev almasının önünde engel olabilecek herhangi bir durum söz konusu değildir.

¹¹⁹ Mete Tunçay, *age*, s. 59.

¹²⁰ H. V. Velidedeoğlu (1974). *Devirden Devire, C.I.*Bilgi Yayınları, s. 150.

¹²¹ Şerafettin Turan, *age*, s. 295.

¹²² A. Kızıllırmak (2012). *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kazım Özalp*. TBMM Basımevi, s.176

destek vermiş, ülkenin başından geçen sıkıntılı günlerde sağlam ve dirayetli bir kabine kurulmasını dile getirmiştir.¹²³ Yeni bir hükümet oluşturma adına toplanan Meclis'te çeşitli görüşler ortaya atılmış ancak sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası Grubu'ndan 1 saatlik müsaade istemiş ve bu süre zarfında bazı milletvekilleri ile görüşmüştür.¹²⁴

Verilen aranın ardından Meclis toplantısına başlanmıştır ve kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda çeşitli maddelerin değiştirilmesini ve Cumhuriyet ibaresinin anayasaya girmesinin yanı sıra yeni yönetim şeklini Meclis'e sunmuş, yapılan görüşmelerde teklif kabul edilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir ve yeni yönetim şekli olmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Fikret Bey verdiği önerge ile Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesini teklif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te hazır bulunan 158 milletvekilinin oy birliği ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹²⁵

4.2. Cumhuriyet Devri'nde Dr. Fikret Bey

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yaptığı yol arkadaşlığı askeri zaferden sonra yol ayrımına dönüşmeye başlayacaktır. Saltanatın kaldırılması bunun ilk adımı olmuştur. Saltanatın kaldırılmasından sonra 1 yıl kadar bir süre zarfında iş birliği yapan isimler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle Lozan görüşmeleri sırasında İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında yaşanan gerginliğe Mustafa Kemal Paşa'nın da dahil olması ve İsmet Paşa tarafında bir tutum sergilemesi, Rauf Bey'in hükümetteki görevinden ayrılması ile sonuçlanmıştır. Bahsi geçen ayrılığın ardından yaşanan hükümet bunalımı neticesinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi eleştirilere neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket eden isimlerin acele edildiği ve habersiz oldukları yönünde tepkileri söz konusu olacaktır. Bunlardan ilki Rauf Bey'e aittir. Rauf Bey, 1 Kasım 1923 günü Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ne verdiği beyanatta Cumhuriyet'in ilanına bir akşam gibi kısa bir sürede karar verilmesinin temelinde ne olduğunun açıklanamayacağını söylemiştir. “*Gelen gideni aratmamalıdır*” cümlesiyle sözlerine devam eden Rauf Bey, hükümetin halkın gözünde kalıcı olması için de halkın isteklerinden doğması gerektiğinin altını çizmiştir.¹²⁶

Rauf Bey'e destek veren bir başka isim ise Kazım Karabekir Paşa'dır. Kazım Karabekir ise kendisinin cumhuriyet ile bir sıkıntısı olmadığını hatta Cumhuriyet'i

¹²³ Mustafa Kemal Atatürk (1978). *Nutuk II*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 587-588.

¹²⁴ H. Eroğlu (1989). “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (16), s. 18.

¹²⁵ D. A. Akbulut (2002), “İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı”, *Türkler Ansiklopedisi*, 16, s. 626.

¹²⁶ Tasvir-i Efkâr, “Rauf Bey ile Cumhuriyet Meselesi Hakkında Mühim Bir Mülakat, 1 Kanunisanı 1339/1 Kasım 1923, s.1.

desteklediğini ancak idarenin şahıslar üzerinde toplanmasını kabul edemeyeceğini söylemiştir.¹²⁷ Sözleriyle açık şekilde Mustafa Kemal Paşa'yı eleştiren Kazım Karabekir ve Rauf Bey önderliğinde bir muhalefet oluşmaktadır. Adı geçen isimlere Cumhuriyet ilan edildiği zaman İstanbul'da bulunan ve durumdan haberi olmayan Adnan (Adıvar) Bey, Ali Fuat Paşa ve Refet (Bele) Paşa'da eklenecektir. Oluşan muhalefet örgütlü bir hareket olmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, genel sekreteri Hasan Rıza Soyak, Rauf Bey'in Ankara'ya dönünce Halk Fırkası içindeki arkadaşları ile temasa geçerek fikirlerini anlatmaya başladığını ve onları etkilemeye çalıştığını anlatmaktadır.¹²⁸

Saltanat kaldırılırken halifelik makamı ayrılmış, ayrı bir kurum olarak kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanına tepki gösteren isimler eleştirilerini dile getirdikten sonra Rauf Bey, Refet Paşa ve Adnan Bey gibi isimler halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Cumhuriyet döneminin ilk hükümetini kuran İsmet Paşa tarafından tepkiyle karşılanmış ve bizzat İsmet Paşa tarafından Meclis'e taşınmıştır. Ankara'ya muhalefet edenlerin İstanbul'da bulunana halifelik makamını alternatif gibi görmeleri, Ankara'ya karşı kullanmaları Ankara'daki yönetimin bir radikal adım daha atmasına sebep olacaktır.¹²⁹ Bu tür gelişmelerden güç bulan Halife Abdülmecid Efendi'nin de başına buyruk hareketleri, devlet lideri gibi hareket etme çabası söz konusu adımın atılmasında etkili olmuştur. 1924 yılının Mart ayında hazırlanan önerge ile halifelik makamının kaldırılması Meclis'e sunulacaktır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları arasındaki son siyasi bunalım bahsi geçen gelişme olacaktır.

3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırıldıktan sonra 1924 yılının Nisan ayında yeni anayasa kabul edilmiştir. Buna göre ordu ve milletvekilliği görevi birbirinden ayrılmıştır. Hem asker hem milletvekili olan kişiler tercihlerini bir yönde kullanacaklardır. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'nın, milletvekili olarak kalmaları muhalefete siyasi olarak devam edeceklerini açıkça göstermektedir. Paşaların bu tercihleri Mustafa Kemal Paşa tarafından Nutuk'ta "*Paşalar Komplosu*" olarak adlandırılacaktır.

¹²⁷ İ. İnci (2019). "Cumhuriyet Düşüncesi ile İlgili Gelişmeler ve Cumhuriyetin İlanına Yönelik Tepkiler". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), s.349.

¹²⁸ H. R. Soyak (1973). *Atatürk'ten Hatıralar I*. Yapı Kredi Yayınları, s. 196.

¹²⁹ Feroz Ahmad, cumhuriyet karşıtlarının, cumhuriyetin ilanından sonrada girişimlerini sürdürdüklerini, Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığı makamına karşı halifenin yanında yer alarak halifelik makamını cumhurbaşkanına karşı kullandıklarını ifade eder. Bakınız, Feroz Ahmad (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi.

Anayasanın kabulünden sonra meclis tatile girmiştir. Meclis'in ikinci döneminin üçüncü yasama yılı 1 Kasım 1924 tarihinde başlamıştır.¹³⁰ Meclis'in kapalı olduğu dönemde de öncesinde başlayan siyasi hareketlilik heyecanını korumuştur. 1924 yılının Ekim ayında İstanbul basınında Rauf Bey ve İttihatçı yönüyle tanınan İsmail Canbulat Bey'in yeni bir fırka kuracağı yer almıştır. Her ne kadar bu haber Rauf Bey tarafından yalanlansa da Rauf Bey ve Adnan Bey aynı tarihlerde Ahmet Emin (Yalman) Bey'e giderek yeni kuracakları fırkaya kendisinin de katılmasını teklif etmişlerdir.¹³¹

Meclis'in yeni döneminde de hükümeti kurma görevi İsmet Paşa'ya verilmiştir. Mecliste, muhalifler kendilerini hissettirmeye başlamışlardır. Önceki İsmet Paşa kabinesinde yer alan Mübadele Bakanı için gensoru teklifinde bulunmuşlardır. Gensoru teklifi İsmet Paşa'nın yeni kabinesi için güven oylamasına dönüşmüştür.¹³² Afyon Milletvekili Ali Bey, verdiği teklif ile Mübadele Bakanı hakkında Meclis'te yapılmasını istenen tahkikatının reddedilmesini ve İsmet Paşa'nın kabinesine güvenoyu verilmesini teklif etmiştir. Ali Bey'in teklifinin altında imzası bulunan isimlerden biri de Dr. Fikret Bey'dir. Aynı gün Meclis'te yapılan oylamaya 168 milletvekili katılmış, İsmet Paşa kabinesi 148 güvenoyuna karşı 19 güvensizlik oyu almıştır. 1 oy da geçersizdir.¹³³ İsmet Paşa, hükümetinin güvenoyu almasından sonra Halk Fırkası içerisinde bulunan muhalif milletvekilleri istifa etmeye başlayacaklardır. 9 Kasım 1924 günü Rauf Bey, Dr. Adnan Bey, Refet Paşa, İsmail Canbulat, Halit Bey, Ziyaeddin Efendi, Sait Bey, Halis Turgut Bey, Rüştü Paşa, Faik Bey ve Feridun Fikri Bey gibi isimler istifa etmişlerdir.¹³⁴

11 Kasım 1924 tarihli meclis oturumunda Fikret Bey oldukça aktiftir. İlk olarak vefat eden Diyarbakır Milletvekili Ziya Gökalp'in ailesine maaş bağlanması konusunda teklifte bulunan milletvekilleri arasında yer almıştır. Ardından ekonomik gelir gideri dengelemek için kurulan heyete üye olmuştur. Yine aynı gün hafta tatili konusundaki görüşmede İktisat Bakanının başkanlığındaki heyete üye olarak yer alan Fikret Bey, konu hakkındaki görüşlerini heyet ile ortak olarak hazırlamış ve Meclis'e sunmuşlardır.¹³⁵

Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı olduktan 15 gün kadar sonra sağlık problemi yaşamıştır. Yemek sofrasında rahatsızlanması üzerine Latife Hanım, Dr. Refik (Saydam)

¹³⁰ TBMM Z.C. C:10, İ:2, D:2, 1 Kasım 1340/ 1924, s.1

¹³¹ A. E. Yalman (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz II*. Rey Yayınları, s. 963.; Mustafa Ekincikli (2012). "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu". *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6 (11), s. 159.

¹³² T. Esen vd. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 165.

¹³³ TBMM Z.C, D: II, C:10, İ: II, 8.11. 1340/1924.

¹³⁴ R. Orbay (1993). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım II*. Emre Yayınları, s. 162.

¹³⁵ TBMM Z.C, D: II, C:10, İ: 2, 11.11. 1340/1924.

Bey'e haber vermiştir. Dr. Refik Bey'in gerçekleştirdiği ilk müdahaleden birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa bir kalp krizi daha geçirmiştir. Bunun üzerine kalp doktoru Neşet Ömer (İrdelp) Bey, Ankara'ya çağırılmış ve tedaviye başlanmıştır.¹³⁶ Neşet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın tedavisine başladıktan sonra aynı günlerde Latife Hanım da rahatsızlanmıştır. Latife Hanım'ı tedavi eden doktorlar arasında Dr. Fikret Bey de vardır. Fikret Bey ile beraber Dr. Neşet ve Dr. Refik Beyler de Latife Hanım'ın tedavi sürecini yönetmiştir.¹³⁷ Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanımın tedavi süreçleri sonrasında siyasi atmosfer daha da hareketlenecektir.

9 Kasım 1924 günü gerçekleşen istifalardan sonra yeni fırka hazırlıklarını tamamlayan muhalif grup 17 Kasım 1924 günü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adlı yeni bir fırka kurmuşlardır. Fırkanın kuruluşundan birkaç gün sonra İsmet Paşa başbakanlık görevinden ayrılmış yerine Ali Fethi Bey hükümeti kurmuş ve yeni başbakan olmuştur. İsmet Paşa'ya göre daha ılımlı bir insan olan Ali Fethi Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarından da güvenoyu almıştır.

4.2.1. Ali Fethi Okyar Hükümeti ve Bahriye Vekaletinin Kuruluşu

İsmet Paşa'ya göre daha ılımlı bir insan olan Fethi Bey, başbakanlık görevine atandıktan sonra oluşturduğu kabine muhalif parti olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının da desteğini almıştır. Fethi Bey'in başbakanlığı dönemindeki önemli gelişmelerden biri Bahriye Vekaleti'nin kuruluşu olacaktır.

Askeri mücadele kazanılıp, yeni Türk devleti kurulduktan sonra yöneticiler askeri, ekonomik, sosyal yönde hızlı bir kalkınma hedeflemişlerdir. Askeri yenilikte önemli bir adım ise Bahriye Vekaleti'nin kuruluşu olacaktır. Coğrafi konumu itibarıyla üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye için adı geçen bakanlığın kuruluşu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya göre son derece önem arz etmektedir. Milli Mücadele döneminde denizcilik konusunda çeşitli kurum ve kuruluşlara yer verilmiş ancak bir bakanlık boyutuna ulaşmamıştır. 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile silahlı güçleri dağıtılan Osmanlı Devleti'nde, denizcilik ve donanma ile ilgilenen Donanma Komutanlığı'nın faaliyetleri de son bulmuştur.¹³⁸ Milli Mücadele başlayıp, Ankara'da Meclis açıldıktan sonra Ankara Hükümeti'nin gündemini oluşturan konulardan biri de denizcilik olacaktır. Ankara Hükümeti'nin ilk adımı 1920 yılının Temmuz ayında Umur-u Bahriye Müdürlüğü'nün kurulması olmuştur. 1921 yılında adı geçen kurumun yetersiz kalması üzerine ise Bahriye

¹³⁶ B. Şimşir (2011). *Atatürk'ün Hastalığı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1.

¹³⁷ Y. Özkaya (2003). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*. Atatürk Araştırma Merkezi, s. 570.

¹³⁸ İ. Tunaboş (2008). *Deniz Kuvvetlerinde Sistem Değişikliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). 9 Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, s. 9.

Dairesi Reisliği kurulmuştur. Cumhuriyet yönetiminde de varlığını sürdüren Bahriye Dairesi Reisliği, Osmanlı Devleti'nden kalan savaş gemilerinin kendi bünyesine alınması ile denizcilik ile alakalı en yetkili kurum haline gelmiştir.¹³⁹

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1924 yılının Meclis açılışında yaptığı konuşmada:

“Efendiler, Bahriyemizi esaslı ve ciddi bir surette ıslah etmek düşünülmelidir. Bu bapta nokta-ı azimet bilhassa güzide anasırı bihakkın yetiştirip ondan memleketin müstacel ihtiyacında istifade temin etmek ve her halde memleketin takati fevkinde hayalattan münezze kalmak olmalıdır. Müdafaa-i memlekette bahsederken âlemi askeride mühim ve müessir bir amil mahiyetinde bulunan kuvva-yi havaiyeye Meclisi Âlinin bilhassa alâkasını ve dikkatini istiab ederim.”¹⁴⁰

sözleriyle denizciliğe verdiği önemi dile getirmiş ve milletvekillerinin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerine karşı Başbakan İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa, denizcilik konusuna mesafeli durmaktadırlar. Mareşale göre donanma işi zamana yayılarak, ince elenip sık dokunarak yapılacak bir iş olarak görülmelidir ve acele edilmemesi gerekmektedir. 1924 yılının şartlarında o an için Boğazların korunmasını yeterli görmektedir.¹⁴¹

Başbakan İsmet Paşa, Cumhuriyetin geleceğinin güvence altına alınması ve dış politikada sıfır sorun diyebileceğimiz politikaya öncelik vermektedir. Özellikle denizcilik konusundaki girişimler ile Avrupa'nın güçlü devletleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın tepkisini çekmekten çekinmiştir. Ancak 1924 yılındaki bütçe görüşmelerinde Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için pay ayrılması Bahriye Vekaleti'nin kurulacağı yönündeki iddiaları arttırmıştır.¹⁴²

1924 yılının Aralık ayında Kazım (Okay) ve Recai (Baykal) Beyler verdiği önerge ile Bahriye Vekaleti'nin kuruluşu hakkında hemen bir toplantı talep etmişlerdir. Feridun Fikri Bey ise konu ile alakalı böyle bir kararın hemen verilemeyeceğini söylemiştir. Mecliste yapılan oylamada da talep kabul edilmemiştir. 22 Aralık 1924 tarihindeki oturumda ise Bahriye Vekaleti'nin kuruluşuna karar verilmiştir.¹⁴³ Ancak kararın verilmesi hiç kolay olmamıştır. Meclis'te tartışmalar yaşanmış, yeni bir bakanlığın kuruluşu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Halk Fırkası'na mensup bazı milletvekilleri tarafından eleştirilecektir.¹⁴⁴ Tartışmalar eşliğinde kabul edilen kararın ardından 31 Aralık 1924

¹³⁹ Mehmetefendioğlu- Gürel, **agm**, s. 237.

¹⁴⁰ TBMM Z.C. C:10, İ:2, D:2, 1 Kasım 1340/ 1924.

¹⁴¹ Tunaboşlu, **agt**, s. 10.

¹⁴² Mehmetefendioğlu- Gürel, **agm**, s. 239.

¹⁴³ E. Afşar (2013). *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Hiper Yayın, s. 46.

¹⁴⁴ K. Z. Gençosman (1976). *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*. SDL Yayınları, s. 121.

tarikhinde Bahriye Vekilliği görevine Cebelibereket Milletvekili İhsan (Eryavuz) Bey atanmıştır.¹⁴⁵

4.2.2. İsmet Paşa ve İhsan Bey İlişkisinde Arada Kalan Bir İsim: Dr. Fikret Bey

Fikret Bey'in hayatını etkileyen en önemli olaylardan biri Bahriye Vekaleti'nin kuruluşu ile Yavuz Zırhlısı'nın tamir edilmesi ve ardından başlayan Yavuz-Havuz davasıdır. Yavuz Zırhlısı'nın tamiri ve davaya gelmeden önce İsmet Paşa ve İhsan Bey arasındaki ilişkiyi ele almak yaşanan gelişmeler için son derece önemlidir.

İsmet Paşa ve İhsan Bey'in tanışıklıkları Meşrutiyet öncesine gitmektedir. İkili Edirne'de görev yaptığı sırada İhsan Bey, İsmet Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmasına aracılık etmiştir.¹⁴⁶ Tanışıklıkları çok eskiye gitse de ikili arasında sorunsuz bir ilişkiden bahsetmek mümkün değildir. İhsan Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, Milli Mücadele'ye katılışından beri derin bir muhabbet beslese de aynı durum İsmet Paşa için geçerli değildir. Nitekim zaman içerisinde İsmet Paşa'ya olan hisleri İsmet Paşa karşıtlığına dönüşmüştür.¹⁴⁷

Cumhuriyet döneminde ikili arasında yaşanan anlaşmazlıklar hem Mustafa Kemal Paşa ve hem de İsmet Paşa ile İhsan Bey'in yollarının ayrılmasına neden olacaktır. İkili arasındaki anlaşmazlığın nedenlerinden biri Hilafet meselesinde olacaktır. Halifeliğin kaldırılması gündeme geldiği zaman İngiltere merkezli gelen bazı mektupların İsmet Paşa'ya ulaşmadan İstanbul'daki gazetelerde yayınlanması Ankara tarafından tepki ile karşılanmış ve İstiklal Mahkemesi'nin kurularak, olaya karışanların yargılanması istenmiştir. Gazete haberinde imzası olan isim ise Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'dir. Hüseyin Cahit Bey'i yargılayacak mahkemenin başkanlığına İhsan Bey getirilmiştir.

İhsan Bey, mahkeme için İstanbul'a giderken tren garında İsmet Paşa ile görüşmüş;

“İsmet Paşa- İhsan, bu yayının hilafet için bir olay çıkarmak amacıyla kasten yapıldığına şüphe etme. Haydutların defterlerinin mutlaka dürülmesi lazım

İhsan Bey- Paşam, dediği gibi bu adamların vatana ihanetlerine kanaat verici bir sonuç alırsam, herhalde gerekeni yapacağıma şüphe etmezsiniz.”¹⁴⁸

İkili arasında geçen konuşmadan İsmet Paşa'nın, Hüseyin Cahit Bey'in idamına dair bir karar beklediği aşikârdır. İhsan Bey'in, Hüseyin Cahit Bey'i hapis ile cezalandırması, İsmet Paşa'nın, İhsan Bey'e karşı tavır almasına neden olacaktır. Bu olay ikili arasında ne ilk ne de son fikir ayrılığı olacaktır.

¹⁴⁵ TBMM Z.C. C:11, İ:2, D:2, 31 Aralık 1340/ 1924.

¹⁴⁶ S. Ağaoglu (2017). *Babamın Arkadaşları*. İletişim Yayınları, s. 62.

¹⁴⁷ F. Kandemir (1955). *Siyasi Dargınlıklar*. Ekicigil Matbaası, s. 5.

¹⁴⁸ H. Turgut (der.) (2005). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 247.

Fethi Bey döneminde Doğu Anadolu Bölgesi'nde çıkan Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmaması karşısında, Fethi Bey kendi partisinden de şiddetli eleştirilere maruz kalması üzerine istifa edecektir. Fethi Bey'in yerine yeni kabineyi kurma görevi İsmet Paşa'ya verilmiştir. İhsan Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına giderek İsmet Paşa ile aralarının pek iyi olmadığını, İsmet Paşa'nın kendisine karşı olan tutumundan bahsetmiş ve son olarak bakanlık görevinde kalmak istediğini söylemiştir. Bunu üzerine Mustafa Kemal Paşa, İhsan Bey'e görevde kalacağına teminatını vermesi ile İsmet Paşa kendi kabinesinde İhsan Bey ile beraber görev yapma mecburiyetinde kalacaktır.¹⁴⁹

İsmet Paşa'nın başbakanlığında görevine devam eden İhsan Bey hakkındaki diğer bir iddia ise kendisinin İsmet Paşa'ya karşı kontrol grubu oluşturduğudur. Kontrol grubundan güç alan İhsan Bey kendi çevresine İsmet Paşa'dan çekinmemelerini isteyerek cüretkâr bir tavır sergilemiştir. Ayrıca İhsan Bey'in, Milli Mücadele dönemindeki bazı askeri konularda İsmet Paşa'nın başarısızlığını her ortamda dile getirmesi İsmet Paşa'nın canını sıkıyan diğer bir unsurdur. Bir akşam Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasındaki toplantıya katılan İhsan Bey, İsmet Paşa'yı kastederek Mustafa Kemal Paşa'ya “*Bu adamı benim mahkeme gönderirseniz asarım*” sözlerini kullandığı iddiası söz konusudur.¹⁵⁰

Yine bir başka Çankaya akşamında İhsan Bey, İsmet Paşa'yı hedef alarak:

“İsmet'i mektepten çıkıp daha henüz çocuk denebilecek çağda Edirne'ye geldiği zamandan tanırım, kendisini himaye etmiş bir arkadaşım, aramızdaki tanışıklık o günden başlar, şimdi görüyorum. Hadiselerin verdiği fırsatlardan istifa ederek bize dikte etmek gibi bir vaziyet takınıyor.”¹⁵¹

sözleri İsmet Paşa'yı kızdırdığı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın, İhsan Bey'i uyarmasına neden olacaktır. İhsan Bey'in, bahsi geçen sözlerinden dolayı İsmet Paşa daha açık şekilde kendisine tavır almış, İhsan Bey'e karşı girişimlerine başlamıştır. İhsan Bey'i kabineden çıkaramayan İsmet Paşa, yeni hükümette Bahriye Vekaleti'ne yer vermemiş böylece İhsan Bey'in bakanlık görevi son bulmuştur. Çankaya sofrasında İsmet Paşa, İhsan Bey'in görevinden ayrıldıktan sonra Halk Fırkası içerisinde bölüşmelere yol açılacak adımlar attığını Mustafa Kemal Paşa'ya anlatması üzerine Mustafa Kemal Paşa, İhsan Bey'in dikkatli davranması konusunda uyarılmasını istemiştir. O akşam sofrada olan isimlerden biri de Fikret Bey'dir.¹⁵² Çankaya'daki akşamın sabahında Fikret Bey, İhsan Bey'in Keçiören'deki evine gitmiş. Kendisine,

¹⁴⁹ Ağaoğlu, **age**, s. 62.

¹⁵⁰ Erhan Aşfar, **age**, s. 26.

¹⁵¹ Erhan Aşfar, **age**, s. 26-27.

¹⁵² Hulusi Turgut, **age**, s. 249.

“sen firka içinde hizip mi teşkil ediyorsun? Akşam Çankaya’da, köşkteydim. Başbakan İsmet Paşa geldi. Senin bakanlık görevinden ayrıldıktan sonra yaşadığın üzüntü nedeniyle parti içiresinde çatışma oluşturduğunu, her önüne gelene hükümette suistimal olduğunu anlattığını bahsederek niyetinin hükümeti devirmek olduğunu söylediğini”

iletmiştir.¹⁵³ Aldığı duyum neticesinde İhsan Bey, bir mektup yazarak İsmet Paşa’ya

göndermiştir. İhsan Bey mektubunda:

“Sana beni bir takım yalan yanlış sözlerle jurnal etmişler sen de bunları Gazi’ye bildirmişsin. Bir milletin ahlakında jurnalciliğin açtığı rahneyi her ikimiz de pekâlâ biliriz. Hükümet reisleri jurnalciliğe müsamaha ve müsaade ederlerse hastalık gayr-ı kabili tedavi bir hale gelir. Fransa İhtilalinde rüesa arasına düşen ihtilafın ne gibi akıbetler doğurduğu hepimizce malumdur. Ben sana karşı muhalefeti hatırımdan bile geçirmedim. Bu davaya kimlerle başladık, son zamanlarımızda kimlerle kaldık ben bunun amilini pekâlâ bilirim.”¹⁵⁴

sözleriyle ağır ithamda bulunan İhsan Bey’in mektubunu İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa’ya göstermiş ve Paşa memnun olmadığını ifade etmiştir. Ertesi gün Fikret Bey, İhsan Bey’in yanına giderek, *“Yahu sen naptın? Başvekile mektup yazmışsın. Gece beni köşke çağırıldılar. Gazi'nin canı sıkkındı. Sen o gece konuştuklarımızı İhsan'a mı yetiştirdin diye sitem etti”* demiştir. Mustafa Kemal Paşa, Fikret Bey’e, *“İhsan'a söyle bu mektuptan memnun olmadım”* demiş. Fikret Bey de İhsan Bey’e üzüntülü bir şekilde keşke bu mektubu yazmasaydın kabilinden ifadeler kullanmıştır.¹⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa’nın, İhsan Bey’e soğuk davranmasından sonra İhsan Bey, Mustafa Kemal Paşa ile baş başa görüşmüş ve kendisine neden tavır aldığını sorması üzerine Mustafa Kemal Paşa, mektubu hatırlatmış, mektubun içinde tehdit, baskı, hakaret olduğunu söylemiş ve İsmet Paşa ile arasını düzeltmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur.¹⁵⁶

İkili arasındaki son olay ise İhsan Bey’in bakanlığı döneminde başlanan Yavuz Zırhlısı’nın tamiri meselesi üzerine olacaktır. Bahriye Vekaleti’nin kapatılmasından sonra tamir konusunda usulsüzlük olduğunu tespit ettiğini söyleyen İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa’dan destek görüp İhsan Bey’in yargılanmasını isteyecektir. Böylece ilk defa bir bakan Yüce Divan’da yargılanacaktır.

4.2.3. Yavuz Zırhlısı’nın Tamir Meselesi ve İhale Sürecinde Dr. Fikret Bey

İsmet Paşa ile İhsan Bey arasındaki son hadise Yavuz-Havuz davası olacaktır. İsmet Paşa, kendisine muhalif olan ve aleyhine girişimlerde bulunduğunu düşündüğü İhsan Bey için fırsatını bulur bulmaz harekete geçmiştir. Davanın özünde Yavuz’un tamiri söz konusudur. Bu nedenle Yavuz’un başından geçen olaylara da göz atmak yerinde olacaktır.

¹⁵³ İ. Eryavuz (1946), “Fırka İçindeki İkiliğin Sebepleri ve Dedikodular”, Yeni Türkiye, 29 Temmuz 1946.

¹⁵⁴ Erhan Aşfar, **age**, s. 27.

¹⁵⁵ İ. Eryavuz (1946), “Başvekile Gönderdiği Mektuptan Çıkan Hadise”, Yeni Türkiye, 30 Temmuz 1946.

¹⁵⁶ Hulusi Turgut, **age**, s. 249.

1909 yılında Almanya'da yapımına başlanan Yavuz Zırhlısı, 2 yıl sonra 1911'de Almanya'nın denizlerdeki faaliyetleri için çalışmaya başlamıştır. Goeben adı verilen zırhlı Breslau ile birlikte Almanya'nın deniz politikasında öncü konumunda olmuştur. Üslendiği vazifeyi 1912-1914 yılları arasında sürdüren Goeben, 1914 yılı itibariyle yeni bir tarih yaşamaya başlayacaktır. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başında tarafsız kalan Osmanlı Devleti, kısa bir süre sonra savaşa dahil olacaktır. Almanya'nın, İngiltere'den kaçan Goeben ve Breslau Zırhlıları, Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Zırhlılardaki mürettebata fes giydiren Osmanlı Devleti, zırhlıların kendisine ait olduğunu isimlerinin ise Yavuz ve Midilli olarak değiştirildiğini açıklamıştır. Yavuz Zırhlısı'nın Odesa ve Sivastopol Limanları'nı bombalaması ile Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na dahil olacaktır.¹⁵⁷

Osmanlı donanmasının da en etkili zırhlılarından olan Yavuz'un, 1918 yılında İmroz Adası ve etrafının bombalanması son faaliyetidir. Aynı harekâta kader arkadaşlığı yapan Yavuz ve Midilli yine aynı kaderi yaşamışlardır. İlk önce Midilli ardından Yavuz mayına çarparak hasar almışlardır. Olduğu yerde kalan İngiliz uçakları tarafından da saldırıya uğramış, İstanbul'a dönüşü Turgut Reis Zırhlısı'nın refakatiyle mümkün olmuştur.¹⁵⁸

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Yavuz, inziva hayatına çekilmiştir. İlk olarak Büyükada ile Tavşan Adası'na çekilen Yavuz, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Bebek koyuna çekilmiş, Cumhuriyet döneminde ise Gölcük'e getirilmiştir.¹⁵⁹ Cumhuriyet ile birlikte Ankara Hükümeti'nin kontrolüne giren Yavuz, ilk zamanlarda Türk ordusunun kadrosu için kurs merkezi rolünü üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, İzmir ziyaretine kadar hizmet dışı olan Yavuz, İzmir halkının Yavuz'a yönelik tezahüratları tamir konusunda etkili olmuştur.¹⁶⁰

Yavuz'un tamir edilmesine yönelik adımlar ilk olarak 1924 yılında atılmıştır. Bakanlığın kurulmasına kadarki süreçte görevi Bahriye Dairesi üstlenmiştir. Yavuz'un tamir edilmesi için önce onun oturtulacağı bir havuz gerekli görülmüş ve havuz yapımı için ihale açılmıştır. Belirlenen şartlara uygun teklif yapan dört firma karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; Dockbav, Fransız Flander, Alman Blohm und Voss ve İngiliz Vickers Arsmtrong şirketleridir.¹⁶¹

Blohm und Voss şirketinin ihaleyi kazanması için Enver Paşa'nın eniştesi olan Ömer

¹⁵⁷Mehmetefendioğlu- Gürel, **agm**, s. 239.

¹⁵⁸T. Belenli (2019), "Yavuz Zırhlısı ve Tamirinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi", *Belleten*, 83 (297), s. 700.

¹⁵⁹A. Büyüktuğrul (1973). "Türkiye Cumhuriyeti Donanması Ellinci Yılı". *Belleten*. 148, s. 502.

¹⁶⁰Belenli, **agm**, s. 702.

¹⁶¹Erhan Aşfar, **age**, s. 31.

Nazım Bey devreye girecektir. Ömer Nazım Bey, İstanbul'dan Ankara'ya gelerek, tanışıklığının Trablusgarp Savaşı'na dayandığı Fikret Bey ile temasa geçer. İkilinin arasına bir isim daha eklenecektir. Fikret Bey, Ömer Nazım Bey'i İhsan Bey ile tanıştırır ve üç isim arasında bir protokol imzalanır. Buna göre ülke sınırları içindeki her türlü yatırım ve ekonomik girişimde yer almak için girişimde bulunacaklardır.¹⁶²

Adı geçen dört şirket de bir türlü istenen koşulları sağlayamamıştır. Bahriye Dairesi yaptığı çalışmalara rağmen bir türlü havuz ihalesini sonuçlandıramamıştır. Bakanlığın kurulması ile de Yavuz'un havuzlanması Bakanlığa devredilecektir. Yapılacak havuz konusunda bir türlü karar verilememesi üzerine başka bir yol izlenmiştir. İhsan Bey, İngiltere'den hazır havuz alınması için Londra Büyükelçisi Zekai Bey'e verilmek üzere, komisyoncu Hikmet Bey'le 5000 lira göndermiş, geri kalan ödemenin de yapılacağını söylemiştir. Ancak Hikmet Bey için gelen duyumların son derece olumsuz olması üzerine bu girişimden vazgeçilmiştir.¹⁶³ Hikmet Bey'e gönderilen bu para dava sırasında İhsan Bey'in karşısına çıkacaktır.

Hazır bir havuz alımı için istenilen netice alınamayınca Gölcük'te yeni bir havuzun inşasına karar verilmiştir. Şartlar Flander ve Dockbav şirketlerine bildirilmiştir. Flander adına Ömer Nazım Bey, bakanlığa teklifi iletmıştır. Bakanlık 25.000 tonluk havuz isterken Ömer Nazım Bey, 32.000 tonluk havuz teklif edince, pek sıcak bakılmamıştır. Dockbav'ın teklifi daha iyi bulunsa da şirketin tek başına kalması devlet hazinesine zarar vermemesi için Flander'in de karşısına çıkarılması düşünülmüştür. İhsan Bey, iki şirketten de 7 Mayıs 1925 gününe kadar tekliflerin iletilmesini istemiştir. 7 Mayıs günü bakanlığa gelen Dockbav yetkilileri son dakikaya kadar bekleyip, 226 bin liralık ihale teklifini sunmuşlardır. Ertesi gün bakanlıkta yapılan tören esnasında Flander yetkililerine, Dockbav'ın teklifi gösterilmiştir. Flander Şirketi 225 bin lira ayrıca İzmit'te bir mayın fabrikası teklif etmiştir. İhsan Bey, İsmet Paşa'ya teklifleri göstermiş, İsmet Paşa Dockbav'ın üstünü çizmiş ve Flander'in teklifinin kabulü için imza atmıştır.¹⁶⁴

Yavuz Zırhlısı'nın alınacağı havuz ihalesi tamamlandıktan sonra sıra Yavuz Zırhlısı'nın tamir ihalesine gelmiştir. Bu sefer karşımıza iki şirket çıkmaktadır. İlki havuzu ve mayın fabrikasını yapan Flander diğeri de Sen Nazer şirketleridir. Flander'in temsilcileri Ömer Nazım Bey, damadı Halil Kamil Bey ve Fikret Bey'dir. Sen Nazer'in temsilcileri ise

¹⁶² M. Goloğlu (2007). *Devrimler ve Tepkileri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 565-566.

¹⁶³ Gençosman, *age*, s. 133.

¹⁶⁴ V. E. Yıldırım (2005). *Basında Yavuz-Havuz Davası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, s. 23-25.

Hüsrev Sami, Koniçeli Nureddin ve Sapançalı Hakkı Beylerdir. İki şirketin de temsilcileri İhsan Bey ile yaptıkları görüşmede beraber ortak bir teklif yapmışlardır. İhsan Bey ise beraber değil her şirketin kendi teklifini iletmesini talep etmiştir.¹⁶⁵

İki şirketin yaptıkları tekliflere bakıldığında oldukça fark vardır. Flander 1 milyon 600 bin lira teklif ederken, Sen Nazer 383 bin lira teklif etmiş, pazarlık ile de 353 bin liraya kadar düşmüştür. Bunun üzerine Flander temsilcileri ile görüşen İhsan Bey'in, "siz vekaletle eğleniyor musunuz? Rakibiniz üç yüz elli üç bin liraya yapmayı taahhüt eylediği bir iş için siz bir milyon altı yüz bin lira gibi fahiş bir para istiyorsunuz" sözlerine karşılık Flander'in temsilcileri "beynelmilel¹⁶⁶ malzeme piyasasına nazaran rakibimizin bu teklifi çok düşüktür. Bu fiyat yalnız malzeme bedeline tekabül etmez" cevabını vermiştir.¹⁶⁷

Durumdan şüphelenen İhsan Bey, İsmet Paşa ile görüşerek durumu kendisine anlatmıştır. İsmet Paşa, Sen Nazer'in teklifinin kabul edilmesini, herhangi tehlikeye karşı ise de sigorta anlaşması yapılmasını önermiştir. Sigorta ücreti beş milyon sterlin olarak düşünülmüş, görüşmeler sonucunda bir milyon üç yüz elli bin liraya karar verilmiştir.¹⁶⁸

1927 yılının şubat ayında havuz hazır olduktan sonra Yavuz Zırhlısı'nın tamirine başlanmasına karar verilmiştir. Ancak herhangi bir sıkıntı olmaması, Yavuz'un dengeli bir şekilde havuza konması için Alman Mühendis Müller, Türkiye'ye getirilmiştir. Yapılan hazırlığa rağmen Yavuz Zırhlısı, havuza konurken 1 metre kala düşmüştür. Yavuz, sorunsuz bir şekilde havuzdan çıkarılmıştır, Flander de havuzu yeniden hazırlamak adına otuz haftalık zaman istemiştir.¹⁶⁹ Flander Şirketi, havuzu ve mayın fabrikasını 1927 yılının Eylül ayında Bakanlığa teslim etmiştir.¹⁷⁰

Havuz hazır olmuş ancak bir türlü tamirine başlanmamıştır. Durumu Sen Nazer yetkilileri ile görüşen İhsan Bey, yaşanan kazadan dolayı sigorta primlerinin çok yükseldiğini bu nedenle tamire başlayamadıklarını, sigorta meselesinde kendilerine yardımcı olunmasını istemiştir.¹⁷¹ İşin içinden çıkamayan İhsan Bey, Başbakan İsmet Paşa ile durumu paylaşmış, İsmet Paşa cevap olarak: "Ahkamı mukaveleyi firma lehine tadil cihetine gitmeyelim, feshe kadar yürürüz bakalım ne diyecekler?"¹⁷² demiştir. Aradan bir süre daha geçtikten sonra

¹⁶⁵ Erkan Afşar, **age**, s. 62.

¹⁶⁶ Uluslararası

¹⁶⁷ İ. Eryavuz (1946), "Fransız Şirketini Niçin Tercih Ettim?", Yeni Türkiye, 4 Eylül 1946.

¹⁶⁸ Mahmut Goloğlu, **age**, s. 569- 570.

¹⁶⁹ Vehbi Emre Yıldırım, **agt**, s. 30-31.

¹⁷⁰ BCA, KAR.D.BAŞ., 030.18.01.01.

¹⁷¹ Erkan Afşar, **age**, s. 66-67.

¹⁷² İ. Eryavuz (1946), "Fransız Şirketi İle İhtlaflarımızın Sebepleri", Yeni Türkiye, 5 Eylül 1946.

tamire başlanmayınca bakanlık tarafından “*Yavuz havuzda hazırdır, on gün zarfında tamirata başlamazsanız vekalet kanuni hakkını arayacaktır*”¹⁷³ şeklinde ihtar çekilmiştir.

Diğer yandan da Sen Nazer firması, sigorta işini çözmek için nüfuzlu kişiler ile iletişime geçmiştir. İsmet Paşa'nın kardeşi Rıza Bey ve akrabası olan Resai Bey ile temasa geçmişler ve şirket temsilciliğini teklif etmişlerdir. Şirketin niyetini anlayan Rıza Bey teklifi kabul etmemiş ve Resai Bey de vazgeçirilmiştir.¹⁷⁴ 17 Ekim 1927 günü Bahriye Vekaleti Hukuk Müşaviri, Donanma Daire Başkanı ve Teçhizat Daire Başkanının olduğu komisyon ile toplantı yapılmıştır. Sözleşmenin feshi durumunda belirsizliğin ortaya çıkacağını söyleyen üyeler, ihalenin Flander'e verilmesi halinde de hazinenin zarar görme ihtimalini göz önüne almışlardır. Genelkurmay'ın fikrini de soran komisyon cevap olarak teknik kısmını bilemeyiz ancak bir an önce tamir yapılmalıdır cevabını almıştır.¹⁷⁵

24 Ekim 1927 tarihinde son kabine toplantısı başlamıştır. Kabine toplantısından sonra İhsan Bey durumu komisyona göndermiştir. Sigorta süresinin dört aya indirilmesi, Yavuz'un havuzdan ineceği zaman atanacak uzmanın hükümet tarafından belirlenmesi şartları görüşülerek taraflar arasında kabul edilmiştir.¹⁷⁶ 1930 yılında Yavuz'un tekrar havuza alınması için Alman uzman Her Palmblad'ın getirilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁷ 1931 yılında da Yavuz'u tamir eden Sen Nazer Şirketi'nin, Türkiye'deki hesapları kapatılmıştır.¹⁷⁸

Fikret Bey'in ihale sürecinde doğrudan adı karışmasa da Yüce Divan'da yapılan yargılama sonucunda ihaleyi alabilmek için nüfuz ve siyasi kimlikliğini kullandığı anlaşılmıştır. Nihayetinde bu yüzden suçlu bulunacak ve hüküm giyecektir.

4.2.4. İhsan Bey'in Bakanlık Döneminde Dr. Fikret Bey'in Faaliyetleri

1924 yılında Bahriye Vekaleti'nin kuruluşuyla bakanlık görevine başlayan İhsan Bey, vazifesini 1927 yılında İsmet Paşa'nın yeni kabinesinin kuruluşuna kadar sürdürmüştür. İhsan Bey'in bakanlık döneminde ve sonrasında Yavuz-Havuz Davası ve öncesinde İsmet Paşa ile İhsan Bey arasında yaşanan gerilim ile ön plana çıkan Fikret Bey'in bahsi geçen süreçteki diğer faaliyetleri de oldukça mühimdir. Mübadele Meselesi de bunların başında gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'ne, miras aldığı Osmanlı Devleti'nden kalan bir başka unsur da göç meselesidir. Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesiyle son dönemlerde pek çok

¹⁷³ İ. Eryavuz (1946), “Şirketle Mukavelenin Feshi ve Komisyon Raporu”, Yeni Türkiye, 6 Eylül 1946.

¹⁷⁴ Kemal Zeki Gençosman, **age**, s. 135.

¹⁷⁵ İ. Eryavuz (1946), “Şirketle Mukavelenin Feshi ve Komisyon Raporu”, Yeni Türkiye, 6 Eylül 1946.

¹⁷⁶ Mahmut Goloğlu, **age**, s. 572. ; Vehbi Emre Yıldırım, **agt**, s. 33.

¹⁷⁷ BCA, KAR.D.BAŞ., 030.18.01.02.

¹⁷⁸ BCA, KAR.D.BAŞ., 030.18.01.02.

coğrafyadan Anadolu'ya göçler gerçekleşmiştir. Yeni bir göç meselesi ise Milli Mücadele'nin kazanılması ile ortaya çıkacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle, Türkiye'de kalan Rumlar ile Yunanistan'daki Türk vatandaşlarının yer değiştirmesi gündeme gelecektir.¹⁷⁹

Ankara Hükümeti'nin, Lozan'a giden heyete verdiği 14 maddelik talimatnameden bir tanesi de nüfus mübadelesidir. Yunanistan göçün gönüllülük esasına dayanmasını isterken, Türkiye zorunlu olması yönünde diretmiştir. Görüşmeler sırasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu anlaşmazlığa İtilaf Devletleri temsilcileri de dahil olmuşlar ve Türkiye'nin tezini desteklemişlerdir. Böylece 30 Ocak 1923 tarihinde anlaşmaya varılarak *Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* imzalanmıştır.¹⁸⁰ Protokolün imzalanması ve mübadeleye karar verilmesi ile Ankara da harekete geçmiştir. Gelen göçmenlerin sıkıntı yaşamaması, ihtiyaçlarının giderilmesi ve çıkabilecek zorlukların önlenmesi için kararlar alınacaktır. Bunlardan en önemlisi 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskân Vekaleti kurulması¹⁸¹ ve adı geçen bakanlık için altı milyon yüz yirmi beş bin iki yüz yetmiş yedi lira ödenek ayrılmasıdır.¹⁸²

Nüfus mübadelesinde yaşanacak sorunları çözmek için kurulan Mübadele İmar ve İskân Vekaleti, tam olarak istenileni verememiş ve verim alınamamıştır. Kuruluşundan yaklaşık 1 yıl sonra adı geçen bakanlık için tartışmalar başlamıştır. 23 Ekim 1924 tarihli Meclis oturumunda Bilecik Milletvekili Fikret Bey, verdiği teklif ile Mübadele İmar ve İskân Vekaleti'nin kaldırılarak İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasını teklif etmiştir.¹⁸³ Aynı günkü oturumda Erzurum'da yaşanan felaketten dolayı yıkılan evlerin inşası ve mağdur olan vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması için teklifte bulunan komisyonun üyeleri arasında da yine Dr. Fikret Bey'in imzasını görmekteyiz.¹⁸⁴

Fikret Bey'in teklifinden sonra Mübadele İmar ve İskân Vekili Refet Bey'in Meclis kürsüsünden yaptığı açıklamaları yeterli görülmemiş, teklif gensoruya çevrilmiştir. Refet Bey, gensoru görüşmelerinde de oldukça eleştirilmiştir. Eleştirilerin şahısları hedef alması üzerine kürsüye gelen Fikret Bey, kendisinin teklifi verme sebebinin bakanlıktan istenilen

¹⁷⁹ M. Eski (1990). *Mahalli Kaynaklara Göre İstiklal Mahkemesi Başkanı Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.63.

¹⁸⁰ Baskın Oran, *age*, s. 331.

¹⁸¹ F. Tepealtı (2019). "Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskân". *Coğrafya Dergisi*. 39, s. 94-95.

¹⁸² BCA, KAR.D.BAŞ, 102-7.

¹⁸³ TBMM Z.C, C:9, D:II, İ:II, 23.10.1340/1924., Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III*, Bilgi Yayınevi, 1995, Ankara, s. 86.

¹⁸⁴ TBMM Z.C, C:9, D:II, İ:II, 23.10.1340/1924.

performansın alınmadığından dolayı olduğunu, bu görevi yapan isimlerin çok kıymetli ve değerli kişiler olduğunu ve kendinden önce Meclis kürsüsünde yapılan eleştirilere katılmadığını söylemiştir.¹⁸⁵ 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan Mübadele İmar ve İskân Vekaleti 11 Aralık 1924 tarihinde alınan kararlar ile lağvedilmiş ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.¹⁸⁶

Bu dönemde Fikret Bey'in verdiği önergelerden bir diğeri de farklı bir olay üzerine gerçekleşecektir. 1925 yılında İstanbul'da bulunan Kız Öğretmen Okulu'na Macaristan'dan misafirler gelmiştir. Gelen misafirler, yeni bir olayın ve tartışmaların sebebi olacaktır. Macar öğrenciler ile okuldaki kız öğrencilerin yaptıkları dans öğrenilince tepkiyle karşılanmış ve kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir.¹⁸⁷ Aynı günlerde üniversitelerde yaşanan olaylar da tartışma konusudur. Diyarbakır milletvekili Zülfi Bey ile birlikte Fikret Bey verdikleri önerge ile İstanbul Üniversitesi'nin özerkliğinin sonlandırılarak vekaletle bağlanmasını önermişler. Konu incelenmesi için komisyona devredilmiştir.¹⁸⁸ 7 Ekim 1925 tarihinde bildirilen talimatname ile üniversitenin ilmi ve idari yönden özerkliğine dikkat çekilmiştir. Yine aynı yılın aralık ayında Eğitim Bakanlığı görevine gelen Mustafa Necati Bey de üniversitenin özerk kalması yönünde fikrini bildirmiştir. Aksi girişimlere ise kesinlikle karşı çıkmıştır.¹⁸⁹

Bu olay sonrasında 1925 yılının Ekim ayında ise Fikret Bey, Rize milletvekili Ali, Kütahya milletvekili Nuri ve Giresun Milletvekili Kazım Beylerle birlikte Rıhtım Şirketi¹⁹⁰ meclî idare üyeliğine seçilmiştir.¹⁹¹ Yine aynı yıl Fikret Bey'in, Kütahya milletvekili Cevdet Bey ile beraber Sakarya Savaşı sırasında Meclis'te milletvekili olarak görev yapan ve cepheye giden isimlere kırmızı renkli istiklal madalyası verilmesi için taktir sunmuşlardır.¹⁹² Meclis'te kendi ilgi alanları ya da hassasiyetler konusunda mutlaka söz alan ya da önergeler veren bir milletvekili olduğu her yaptığı faaliyette dikkat çekmektedir. Kendisi de bir sağlıkçı olan Dr. Fikret Bey, 1925 yılının Aralık ayında milletvekilliğinin son günlerinde meslektaşları için

¹⁸⁵ TBMM Z.C, C:9, D: II, İ: II, 30.10.1340/1924.

¹⁸⁶ TBMM Z.C, C:11, D: II, İ: II, 11.12.1340/1924.

¹⁸⁷ Mahmut Goloğlu, *age*, s. 218. Dönemin basınında konu ile alakalı haberlere sıkça yer verilmiştir. Bakınız, Cumhuriyet, Tanin, Tevhid-i Efkar gibi gazetelerin olayın yaşandığı günlerdeki nüshaları.

¹⁸⁸ TBMM Z.C, D: II, C:13/1, İ: II, 02.02.1341/1925.

¹⁸⁹ M. Arslan (2005). "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, s. 37.

¹⁹⁰ Bakınız, F. Devran (2009). *Dersaadet Rıhtım Şirketi: Kuruluşu ve Faaliyetleri (1890-1935)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, 2009.

¹⁹¹ BCA, KAR.D.BAŞ., 34R.

¹⁹² TBMM Z.C, C:18, D:II, İ:II, 21.04.1341/1925.

girişimde bulunmuş, doktor, eczacı ve dişçilerin stajlarına ait kanun teklifinin hızlıca görüşülmesine dair teklifte bulunmuştur.¹⁹³

4.3. Yavuz Havuz Davası ve Fikret Bey

1927 yılının Eylül ayında İsmet Paşa, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelerek hükümetin içerisinde usulsüzlükler olduğunu, İhsan Bey'in bakanlık döneminde Yavuz'un tamiri sırasında bazı yolsuzluklar tespit ettiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, bahsi geçen olayın bu zamana kadar nasıl ortaya çıkmadığını sorması üzerine İsmet Paşa, hükümetindeki diğer bakanlardan Şükrü (Saraçoğlu) Bey ve Abdülhalik (Renda) Beylerin kendisini uyardığını, uyarılar neticesinde de kendisinin inceleme yaptığını, müsaade edilmesi halinde konuyu Meclis'e taşıyacağını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, yapılacak seçimler öncesinde bir şey yapmamasını, seçimler tamamlandıktan sonra olayın araştırılmasını istemiştir.¹⁹⁴

Seçimler tamamlanıp Meclis açıldıktan sonra hükümeti kurmakla görevlendirilen İsmet Paşa'nın programında Bahriye Vekaleti yer almamış, İhsan Bey'e de herhangi bir bakanlık görevi verilmemiştir. Yeni dönemde İsmet Paşa'nın ilk işi İhsan Bey mevzusunu Meclis'e taşımak olacaktır. 23 Aralık 1927 günü toplantıdan bir gün önce olay ile alakalı haberler basında da yer almıştır.¹⁹⁵ Bu durum İhsan Bey'in kendisi hakkında karar verildiğini düşünmesine sebep olacaktır. 24 Aralık 1927 tarihli Meclis oturumunda verdiği önerge ile İsmet Paşa İhsan Bey'in, Yüce Divan'a gönderilmesini istemiştir.

*"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine,
Sabık Bahriye Vekili ve Cebelibereket Mebusu İhsan Beyin Vekâletinin son günlerinde, Yavuzun tamiri mukavelesinin tadili meselesinde muhilli emniyet bir tarzda, İcra Vekilleri Heyetinin kararı hilafına ve bu kanuni salahiyetinin haricinde hareket ettiği ve Hazinesinin menafîine adem-i takayyüt gösterdiği anlaşılmıştır. Vekâleti esnasında ve vekâlet vazifesinden mütehaddis bu harekât kendisinin mesuliyetinin ve Divanı Âliye sevki müstelzimdir. Dahili nizamnamenin 169 ncu maddesi mucibince hakkında tahkikat icrasını talep ve teklif ederim"*¹⁹⁶

Mecliste kürsüye çıkan İsmet Paşa oldukça serttir. Sürekli olarak yumruğunu sıkmış ve kürsüye vurması dikkatleri çeken¹⁹⁷ İsmet Paşa, Yavuz'un tamiri meselesinde İhsan Bey tarafından suistimal olduğunu, en başından sonuna kadar olayları anlatarak izah etmeye çalışmıştır. 16 maddede anlattığı suçlamaları şu 3 maddede toplamak mümkündür:

1) 24 Ekim 1927'de İcra Vekilleri Heyeti kararına aykırı olarak itilafnameyi imzalamak.

¹⁹³ TBMM Z.C, C:20, D:II, İ:III, 07.12.1341/1925.

¹⁹⁴ Kemal Zeki Gençosman, *age*, s. 126-127.

¹⁹⁵ Bakınız, Cumhuriyet, Vakit, 23 Aralık 1927.

¹⁹⁶ TBMM Z.C, C:1, D: III, İ: I, 27.12.1927.

¹⁹⁷ Ş. S. Aydemir (1966). *İkinci Adam*, C.I. Remzi Kitapevi, s. 389.

- 2) Mütihassıs fıkrasını sözleşmeye dahil etmek.
- 3) Ödemelerde firma lehine tadilat yapmak.¹⁹⁸

İsmet Paşa'dan sonra kürsüye çıkan İhsan Bey ise bir o kadar sakindir. Daha önce İsmet Paşa'ya karşı oldukça sert tutumları ile ön plana çıkan İhsan Bey'in Meclis'teki cevabında eski halinden eser yoktur. İhsan Bey'in, kendisinin yargılanmasını, eski bir bakanın yargılanmasını Cumhuriyetin fazileti olarak görmesi ve Cumhuriyetin kazanımlarından bahsetmesi, bunu Meclis'e sunan İsmet Paşa'nın heykelinin dikilmesi gerektiğini söylemesi Samet Ağaoğlu'na göre hakkındaki şüpheleri arttıran bir unsur olacaktır. Son olarak İhsan Bey'in "*ben başbakanımın ayakları altında ezilmeye de razıyım*" sözlerine karşın, İsmet Paşa yumuşamamış ve "*ezil öyleyse*" cevabını vermiştir.¹⁹⁹ Görüşme sonucunda tahkikat komisyonunun kurulmasına ve olayın incelenip öyle karar verilmesi uygun görülmüştür. Komisyon başkanlığını Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, sözcülüğünü ise Hakkı Tarık (Us) Bey yapmıştır. Bu isimlerin dışında Mehmet Asım, Mehmet Emin (Yurdakul), Celal Nuri (İleri), Yusuf Akçura, ve Ağaoğlu Ahmet Beyler yer almıştır.²⁰⁰

Tahkikat komisyonu yaptığı incelemenin sonucunda İhsan Bey için dört konuda tespitte bulunmuştur:

- 1) Hikmet Paşa'ya, havuz alımı için resmi olmayan şekilde gönderilen komisyon.
- 2) Havuzun ihalesi sırasında Dr. Fikret ve Ömer Nazım Beylerle yaptığı üçlü anlaşmayı devreye sokarak kendi lehlerine çıkar sağlamak.
- 3) Yavuz'un sigorta meselesinde devlet hazinesini zarara uğratmak. Avukat Ziya Bey'in emeklilik sürecinin legal olmaması.²⁰¹

Bütün bunlar 23 Ocak 1928 tarihinde açıklanmış ve 26 Ocak 1928 günü İhsan Bey'in dokunulmazlığı kaldırılarak Yüce Divan'ın kurulmasına karar verilmiştir. Yüce Divan'ın savcılığına Yusuf Nihat Bey, Yüce Divan başkanlığına İhsan Bey, ikinci başkanlığına ise Nusret Bey seçilmiştir. Belirlemelerin ardından heyet, 30 Ocak 1928 günü Ankara'ya gelerek görevine başlamıştır.²⁰² Başsavcı Yusuf Nihat Bey iddianamesini hazırladıktan sonra 2 Şubat

¹⁹⁸İ. Eryavuz (1946), "Beni Divanı Ali'ye Sevk İçin Başvekilin İleri Sürdüğü Sebepler", *Yeni Türkiye*, 3 Eylül 1946.

¹⁹⁹ Samet Ağaoğlu, *age*, s. 67

²⁰⁰ Vehbi Emre Yıldırım, *agt*, s. 52.

²⁰¹ Mehmetefendioğlu- Gürel, *age*, s. 246.

²⁰² Hakimiyet-i Milliye (1928), "*Divan'ı Ali Azalığına İntihap Olunan Temiz Hakimleri Dün Şehrimize Geldiler*", 31 Ocak 1928.

1928 günü, eski Bahriye Vekili İhsan Bey Keçiören'deki evinde tutuklanmıştır.²⁰³

İlk toplantısını 9 Şubat günü yapan Yüce Divan'a, katılımcılar arasında büyük bir heyecan ve ilgi söz konusudur. Katılımcılar tarafından hınca hınç doldurulan mahkeme salonunda bakandan milletvekiline, avukattan öğrenci ve köylüsüne her kesimden vatandaş katılmıştır.²⁰⁴ İlerleyen günlerde Başsavcı Yusuf Nihat Bey İhsan Bey, Ömer Nazım ve Fikret Bey arasındaki üçlü anlaşmaya değinerek Fikret Bey'in dinlenmesi için 5 kişilik komisyon oluşturulmuş. Komisyon dokunulmazlığının kaldırılmasını ve tutuklanmasını istemiştir. Bu karar da Ömer Nazım Bey'in çelişkili ifadesi de önemlidir. Fikret Bey'i kardeşi gibi gördüğünü söyleyen Ömer Nazım Bey, yine aynı Fikret Bey için yaptığım işi bilseydi, dahil olur ve payımı alır ifadelerini kullanmıştır.²⁰⁵ Başsavcının talebi üzerine Meclis 13 Şubat 1928 tarihli oturumunda Fikret Bey'in dokunulmazlığını da oy birliği ile kaldırmıştır.²⁰⁶

16 Şubat 1928 akşamı Adliye Sarayı'na davet edilen, Fikret Bey tutuklanmıştır.²⁰⁷ 19 Şubat 1928 tarihli toplantıya katılan Fikret Bey'e sorulan ilk soru üçlü şirket hakkında olmuştur. Fikret Bey, Almanya'dan gelen Ömer Nazım Bey'i üç gün kadar misafir ettiğini, süre zarfında İhsan Bey ile tanıştığını ve şirket ile sözleşme imzaladıklarını ancak imza edilirken ortada havuz meselesinin olmadığını söylemiştir. Bir süre geçtikten sonra Fikret Bey'in yanına gelen İhsan Bey'in, şirket anlaşmasını yırtıp attığını kendisinin de atmasını söylediğini ifade etmiştir.²⁰⁸ Açıklamasına devam eden Fikret Bey, Flander'in havuz teklifinde kendisinin ve Ömer Nazım Bey'in komisyon aldığını, İhsan Bey'in de bunu bildiğini ifade etmiştir.²⁰⁹

Fikret Bey'den sonra diğer sanıklar konuşmuş ve son olarak Başsavcı Yusuf Nihat Bey, iddianameyi okumuştur. 3 saat boyunca süren okumanın ardından Fikret Bey ve Ömer Nazım Bey'in havuzun satın alınması sürecinde, Sapancalı Hakkı ve Koniçeli Nureddin Beyler ise Yavuz'un tamiri ile alakalı ihale sürecinde, devleti zarar uğrattıkları gerekçesiyle suçlanmıştır.²¹⁰ Ayrıca Fikret ve Ömer Nazım Beylerin nüfuzlarını kullanarak, İhsan Bey ile

²⁰³ Hakimiyet-i Milliye (1928), “*Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey Dün Yirmi İkide Keçiören'deki Evinden Tevkif Alınarak Tevkifhaneye Gönderildi*”, 3 Şubat 1928.

²⁰⁴ Vakıf (1928), “*Sabık Bahriye Vekili ve Arkadaşları Cumhuriyetin Yüksek ve Büyük Mahkemesi Huzurunda*”, 10 Şubat 1928., Cumhuriyet (1928), “*Müdde-i Umum İddianamesini Serd Ederek İrtikap İrtişa Sistimallerin Mahiyetini Teşrih Etti*”, 10 Şubat 1928.

²⁰⁵ Vakıf (1928), “*Divan-ı Ali Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'in Muhakemesine Devam Etti*”, 13 Şubat 1928.

²⁰⁶ TBMM Z.C, C: II, D: III, İ: I, 13 Şubat 1928.

²⁰⁷ Hakimiyet-i Milliye, 17 Şubat 1928.

²⁰⁸ Kemal Zeki Gençosman, *age*, s. 192.

²⁰⁹ Vehbi Emre Yıldırım, *agt*, s. 90.

²¹⁰ Erkan Afşar, *age*, s. 118-119.

kurduğu ilişkiyi de kullanarak dolandırıcılık yaptıklarına çoğunlukla karar verilmiştir.²¹¹

31 Mart günü savunma yapan Ömer Nazım Bey'in avukatı İhsan ve Fikret Beylerin arasındaki üçlü mukaveleye dayanılarak herhangi bir suçlama yapılamayacağını, bu mukavele çerçevesinde herhangi bir faaliyet gerçekleşmediğini ayrıca anlaşmanın yapıldığı dönemde bir vekilin komisyonculuk ile uğraşmasının suç olarak görülmediğini söylemiştir. Fikret Bey'in avukatı Said Bey ise müvekkilinin Flander meselesinde herhangi bir suça karışmadığını ifade etmiştir. Fikret Bey'in diğer avukatı Kenan Bey ise müvekkilinin eski Bahriye Vekili İhsan Bey adına kimseden para almadığını ve kimseye para vermediğini söylemiş ve savunmasını tamamlamıştır.²¹² Ertesi gün Mahkeme Başkanı, Fikret Bey'e söylemek istediği bir şeyin olup olmadığını sorması üzerine Fikret Bey, avukatlarının sözlerinin yeterli olduğunu, bir şey eklemeyeceğini iddia makamından gelecek cevaba göre söz isteyeceğini ifade etmiştir.²¹³

16 Nisan 1928 günü kararını açıklayan Yüce Divan eski Bahriye Vekili İhsan Bey için 2 sene ağırlaştırılmış hapis ve memuriyetten azline, Sapancalı Hakkı Bey, 1 sene ağırlaştırılmış hapis, Fikret ve Ömer Nazım Beylere, 4 ay hapis cezası vermiştir.²¹⁴ 16 Şubat 1928 günü tutuklanmış olan Fikret Bey, 15 Haziran 1928'de serbest kalacaktır. Mahkemenin maliyeti kırk elli bin lirayı bulmuş ve bu masraf İhsan, Sapancalı Hakkı, Ömer Nazım, Fikret Beyler arasında bölüştürülmüştür. Son olarak dava sonucunda tutuklanan Fikret Bey'in, Halk Fırkası'ndan ihracı için girişimlere başlanmıştır.²¹⁵

4.4. Türkiye'nin Ekonomi Politikası, İş Bankası ve Aferistlerin Ekseninde Yavuz Havuz Davası

Milli Mücadele Hareketi'nin başarı ile sonuçlanmasından sonra her alanda ilerlemeyi hedefleyen Cumhuriyet yönetimi bağımsızlığın olmazsa olmaz parçası olarak gördükleri ekonomik kalkınma için de girişimleri olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin son asrına damga vuran yabancı sermayenin egemenliğinden kurtulmak için Meşrutiyet döneminde uygulanan "milli ekonomi" politikasına devam edilmiştir.²¹⁶ İsmail Cem bu dönemi incelediği eserinde, adı geçen politikayı "*devletçilik görünümündeki liberal politika*" olarak adlandırmıştır, politikanın temelinde ise yabancı

²¹¹ Vehbi Emre Yıldırım, *agt*, s. 110.

²¹² Cumhuriyet (1928), "*Divan-ı Ali'de Müdafaaalar Devam Ediyor*", 1 Nisan 1928.

²¹³ Cumhuriyet (1928), "*Doktor Fikret ve Nureddin Bey'in Müdafaaası Yapıldı*", 2 Nisan 1928.

²¹⁴ Cumhuriyet (1928), "*Divan-ı Ali Tarihi Kararını Dün Tefhim Etti*", 17 Nisan 1928.

²¹⁵ Vakit (1928), "*Cumhuriyetin Bir Vekili ile Bir Çobanı Aynı Safta Gören Yüksek Adaleti Dün Tahli Etti*", 17 Nisan 1928.

²¹⁶ Ş. Altun (2004). *Rüşvetten Özelleştirmeye Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi*, İstanbul, s. 73.

sermayeyi sınırlandırıp, yerli girişimcileri desteklemek vardır.²¹⁷ Diyebiliriz ki Osmanlı Devleti'nin devamı olarak Anadolu coğrafyasında hayat bulan yeni Türk Devleti, siyasi ve idari olarak selefinden ayrılrsa da ekonomik yönden benzerlik göstermektedir.

Bununla birlikte kesin bir barış anlaşması imzalanmadan, Cumhuriyetin ilan edilmediği dönemde İzmir İktisat Kongresi'nin yapılmasının ekonomiye verilen önemi gösterdiği aşikârdır. Aynı günlerde Latife Hanım'ın babası Muammer Bey, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş bir miktar parası olduğunu söyleyerek nasıl bir yatırım yapmasının uygun olacağına dair fikir istemiştir. Mustafa Kemal Paşa kendisinin Celal (Bayar) Bey ile görüşmesinin daha isabetli olacağını söylemiştir. Muammer Bey ile görüşmesini Paşa'ya anlatan Celal Bey, alım satımdan ziyade bir bankanın kurulması doğrultusunda adım atılmasının daha faydalı olacağını anlatmıştır. Celal Bey'in fikri Mustafa Kemal Paşa'nın da hoşuna gitmiş, bankanın kurulması ve yönetimini üstlenmesi nedeniyle bakanlık ve mebusluktan vazgeçmesi gerekebileceğini kendisine iletmiştir. Sunulan şartları göz önüne alan Celal Bey, yeni bir bankanın kurulması için çalışmalara başlamıştır.²¹⁸

İş Bankası, Bakanlar Kurulu'nun 20 Aralık 1924 tarihindeki toplantısından 6 gün sonra 26 Aralık 1924'te kurulmuştur. İş Bankası'nı kuran kadro arasında milletvekili, tüccar, sınai ve esnaflar bulunmaktadır.²¹⁹ Özellikle milletvekilleri arasında Mustafa Kemal Paşa'ya yakın isimler olan Kılıç Ali, Fikret Bey, İhsan (Eryavuz) Bey, Salih (Bozok) Bey, Fuat (Bulca) Bey, Yunus Nadi Bey gibi simalar dikkat çekmektedir.²²⁰

Girişilen ekonomik oluşumda ticareti elinde tutan üç grup vardır. Bunlar, milletvekili ve bürokratlar, Milli Mücadele'de yer alan askerler ve tüccarlar, esnaf ve zanaatkârlar.²²¹ Anlaşılacağı üzere İş Bankası'nı kuran kadro ile ticarete yön veren kesim aynıdır. Nitekim siyasi kanadın işin içinde çok fazla yer alması ile İş Bankası bünyesinde yeni bir oluşum ortaya çıkacaktır. Bu gruba *aferistler* adı verilmiştir. Siyasi nüfuzlarını kullanan milletvekilleri sermaye çevresi ile yaptıkları anlaşmalar ve komisyonlarını korumak için ülkenin ticaretini ülkenin çıkarları doğrultusundan ziyade kendi çıkarları için yönlendirmektedirler. Ayrıca yabancı sermayenin kısıtlanma politikası sonucunda yabancı

²¹⁷ İ. Cem (1989), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, s. 279.

²¹⁸ Ş. Altun (2007), *İlk Hedef Akdeniz İkinci Hedef İktisat*, Bilge Yayıncılık, s. 93.

²¹⁹ M. H. Özer (2001), Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankası'nın Rolü, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69 (2), s. 353.

²²⁰ U. Kocabaşoğlu (2001), *Türkiye İş Bankası Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, s.51.

²²¹ İ. Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 289-290.

şirketler aferistler vasıtasıyla istedikleri işi yaptırmışlardır. Hem milletvekilleri hem de ilişkide buldukları şirketler büyük miktarda kazanç elde etmişlerdir.²²²

Mustafa Kemal Paşa ile yakın temas halinde olan bu grupla Başbakan İsmet Paşa çatışacaktır. Aferistler hiç de küçümsenecek bir grup değildir ve kısa süre içerisinde oldukça güçlenmişlerdir. Gündüz Akçun'un araştırmasını sunan Şafak Altun'a göre 30 milletvekili, yabancı yatırımı ile kurulan 32 firmada 52 yönetim kurulu görevinde bulunmuşlardır.²²³ İsmet Paşa'nın her ne kadar mücadele etmeye çalışsa da tam anlamıyla başarılı olamadığını kendi ifadelerinde de görmekteyiz. Mecliste toplantı sonrasında salondan çıkan İsmet Paşa "*Hazineyi soydurmuyacağım, hazineyi soydurmuyacağım*"²²⁴ diye bağırmıştır. Yine bir gün yaptığı bir konuşmada aferistlerle alakalı olarak "*Bir işi kimse yapmaz, devlet yapar, bunu anlıyorum. Bir iş ki, hususi bir teşebbüs yapar, bunu da anlıyorum. Fakat devletin nüfuzunu kullanarak şahıslar veya bankalar yapar, bunu anlamıyorum. Ben devletçilik denen şeyi anlarım, fakat dolapçılığı anlamam*"²²⁵ ifadelerini kullanan İsmet Paşa düşüncelerini açıkça ifade etmiş ve onları dolandırıcılıkla suçlamıştır.

Aferistlerin, ülkede yapılan yatırımları sabote etme ve kamuoyunda farklı algı oluşturma örneğini de görmekteyiz. Özellikle şeker fabrikaları kurulduktan sonra artık yenilerinin kurulmasına gerek kalmadığını, Türkiye'nin şeker üretimi konusunda elverişli topraklara sahip olmadığını ifade etmişler, bu görüşte de raporlar hazırlamışlardır. İsmet Paşa'nın da böyle istediğini yaymışlar ve böylece kazançlarını korumayı hedeflemişlerdir.²²⁶

Tramvay ve Elektrik Şirketi üyesi olan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey, şirketteki toplantıya katıldığı bir gün yönetimdeki arkadaşlarının Fransızca konuştuklarını fark etmiş ve buna itiraz etmiştir. Şirket yasasına göre Türkçe konuşulması gerektiğini hatırlatmış, Türkçe konuşulmamasının gerekçesi üyelerin Türkçe bilmediği olarak söylenmiştir. Ancak Yakup Kadri Bey, Türkçe bilmeyen 1 kişi olduğunu, kendilerinin Türkçe konuşması konusunda ısrarcı olunca, toplantı sonrasında bir arkadaşı yanına gelerek ne yapıyorsun, böyle yaparsan hediye ve pay alamazsın diyerek Yakup Kadri Bey'i uyarmıştır.²²⁷ 1928 yılında gerçekleşen

²²² H. Akan (2018), *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 146., K. Boratav (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, s. 40.

²²³ Altun, **age**, s. 86.

²²⁴ F.R. Atay (2004), *Çankaya*, Pozitif Yayınları, s. 497.

²²⁵ Atay, **age**, s. 497.

²²⁶ Aydemir, **age**, s. 460.

²²⁷ Milliyet, *Fıkra*, 2 Şubat 1929, s. 4.

bu olayı gazete köşesinde yazan Yakup Kadri Bey²²⁸,in anlattıklarını dikkate aldığımızda aferistlerin nasıl güçlendiklerini daha iyi anlamış oluruz.

İsmet Paşa, demeçler ve faaliyetlerinde aferistleri eleştirse de kendisinin de tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek güçtür. Nitekim İsmet Paşa'nın nüfuzunu kullanan çevresi de önemli kazançlar elde etmiştir. Hatta Ayas Paşa Mezarlığı şahsa devredilmiş ve adı geçen mezarlıktan İsmet Paşa'ya mezar satmışlardır.²²⁹

İzlediği politikadan sonuç alamayan İsmet Paşa tutumunu daha da sertleştirmiştir. İş Bankası yönetimindeki siyasetçilerin açıklarını aramaya başlamış ve ilk fırsatta değerlendirmiştir. Kendisinin hükümetten ayrı olduğu dönemde kabinede göreve başlayan Bahriye Vekili İhsan (Eryavuz) Bey ile mecburi görev yapan İsmet Paşa'nın araları iyi değildir. İsmet Paşa'nın, İhsan Bey'i değiştirme isteğini Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa kabul etmeyince, İsmet Paşa, bakanlığı lağvetmiş ve meseleyi kökünden çözmüştür. İhsan Bey'in Bahriye Vekilliği sırasında Yavuz zırhlısını tamiri hususunda açık olduğunu düşünen İsmet Paşa, İhsan Bey'in Yüce Divan'a gönderilmesi için girişimlerine başlamıştır. İhsan Bey ile yakın arkadaşlığı olan Fikret Bey de hem ihale sürecinde yer almış hem de İş Bankası yönetim kurulundadır. İhsan Bey ile beraber Fikret Bey de İsmet Paşa'nın hedefi haline gelmiştir.

Yukarıdaki bilgilerin dışında İsmet Paşa'nın Yavuz-Havuz Davası sürecinde sert söylemlerine bakıldığında dava aferistlere karşı verilen mücadelenin farklı boyutudur. Yüce Divan ile gözdağı verilse de aferistler kaybetmiş değildir. Nitekim Yavuz- Havuz Davası'nın karara bağlanmasından kısa bir süre sonra İsmet Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey de Yüce Divan'a sevk edilmiştir. Yavuz-Havuz ve Ali Cenani Bey davalarından önce Meclis'te kurulan komisyon başkanı Yunus Nadi'dir. Yunus Nadi, aferist olarak adlandırılan grubun içinde olan bir isimdir. Bu durum aleni olarak bir suçu tespit edilemeyen Ali Cenani Bey'in tazminat cezası ile karşılaşmasının nedenini daha açıklayıcı kılmaktadır.²³⁰

²²⁸ Yakup Kadri Bey, aferistler konusunda İsmet Paşa'yı desteklemekte ve kazançlarını arttırmak için nüfuzlarını kullanan isimleri her fırsatta eleştirmektedir. Bunu eserlerinden de görmek mümkündür. Örneğin Ankara eserinde karakterlerden biri eski asker olan, Milli Mücadele'nin kazanılması ile siyasete giren Hakkı Bey'dir. Hakkı Bey, yabancı şirketlerle görüşüp, iş takip eden tipi yansıtmaktadır. Meclis idare üyesi olan Hakkı Bey, su tesisat işi için Almanlarla görüşmüştür. Görüşme esnasında şirket temsilcisi Hakkı Bey'in kulağına eğilerek işi kendileri aldıkları takdirde kendisinin de komisyon alacağını söylemiştir. Bakınız, Y. K., Karaosmanoğlu (1987), *Ankara*, İletişim Yayınları, s. 108-111.

²²⁹ Atay, **age**, s. 498.

²³⁰ Akan, **agt**, s. 147.

5. DR. FİKRET BEYİN SİYASET SONRASINDAKİ YAŞAMI VE TÜRKİYE'DE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

5.1. Ali Cenani Bey ve Dr. Fikret Bey

Dr. Fikret Bey, 1928 yılının Nisan ayında Yüce Divan'daki Yavuz- Havuz Davası'nda hapis ve para cezasına mahkûm olmuş, yargılanması dava kapsamında son bulmuş ancak Yüce Divan'dan tam anlamıyla kurtulabilmiş değildir. Eski Bahriye Vekili İhsan Bey'in, yargılanmasının ardından bir başka bakan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey yüce divanda yargılanacak ve Fikret Bey'in adı bu davada da geçecektir.

Ali Cenani Bey de, İhsan Bey gibi 1924 yılında Fethi Bey'in kabinesinde yer almış, İsmet Paşa'nın başbakanlık döneminde de görevine devam etmiştir. 1925 yılında tarımsal üretimin arttırılması, çiftçinin korunması için 500.000 liralık bütçe ayrılması konusunda kanun görüşmesine başlanmıştır. Çıkarılan kanun esasınca görevli memur tarafından teslim alınacak para bizzat dönemin Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in şahsı tarafından alınınca suistimal söylentileri ortaya çıkacaktır. Söylentilerin ortaya çıkmasında bir diğer olay da Dr. Fikret Bey ve Mukbil Bey'e bakanlığın bir un fabrikası alım sürecinde adı geçen şahıslara para verilmesidir. Özellikle Yavuz-Havuz Davası'nın devam ettiği 1928 yılının Şubat ayındaki gazetelerde Ali Cenani Bey aleyhindeki haberleri görmek mümkündür.²³³

Ali Cenani Bey Davası önce Meclis'te görüşülmüş, ardından soruşturma komisyonuna devredilmiştir. Komisyon inceleme neticesinde Ali Cenani Bey'in yüce divanda yargılanmasına karar verilmiştir. Davaya Fikret Bey'in karışmasını Ali Cenani Bey şu sözlerle anlatmaktadır:

"Bilecik mebusu Dr. Fikret Bey o sırada bize başvurdu, bir arkadaşıyla birlikte Ankara'da bir un fabrikası kurmak istediklerini söyledi. Arsaları, paraları vardı. Yalnız dışarıdan getirecekleri makineler için kefil olmamızı istiyorlardı. Kefil olduk. Fabrika kuruldu. Meğer Dr. Fikret Beyle arkadaşı bizim kefaletimizle Maadin Bankası'ndan aldıkları kredinin 11.500 lira tutan iki taksitini ödemişler. Banka da, kefil sıfatıyla Ticaret Bakanlığı'na dava etmiş. Hadise bundan ibarettir".²³⁴

Fikret Bey'in milletvekilliği yaptığı yıllarda Anadolu'da un ve ekmek fiyatı Ankara'ya göre daha ucuzdur. Bu nedenle Ticaret Vekaleti Ankara'da bir un fabrikası kurulması yönünde karar almıştır. Fikret ve Mukbil Beyler, vekalet ile temasa geçerek kefil olunduğu takdirde fabrika için arsa ve sermayenin olduğunu ancak Avrupa'dan gelecek makineler için vekaletin kefil olmasını istemişlerdir. 1925 yılında Ticaret Vekili Ali Cenani Bey ile Fikret ve Mukbil Beyler arasında sözleşme imzalanacaktır. Yurtdışından gelecek olan makineler için vekalet

²³³ H. Akan (2016), Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Davası: Ali Cenani Bey Davası, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 141-142. Bakınız, Milliyet, 29 Şubat 1928.

²³⁴ Gençosman, *age*, s. 228.

kefil gösterilmiştir. Yine vekaletin 500.000 liralık bütçesinden Fikret ve Mukbil Beylere 15.000 İsviçre frangı verilmiştir. Fabrikanın kurulup üretime geçilmesiyle birlikte 15.000 İsviçre frangının vekaletle ödemesinin yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Avrupa'dan getirilen makinelerin tüm taksitlerinin ödenmesi ile haciz de kalkmış olacaktır ancak yapılan anlaşmaya uyulmamıştır. Usulsüzlüklerin ortaya çıkması ve komisyon kurulup meselenin araştırılmaya başlamasından sonra Fikret ve Mukbil Beylerin iki kişi olmadıkları, Kemal Bey diye bir ortaklarının da olduğu ortaya çıkmıştır.²³⁵

Ali Cenani Bey Davası 14 Mayıs 1928 günü neticelenmiştir. Ali Cenani Bey'in, şahsı adına çıkar sağlamadığı ancak ihmali olduğu yönünde karar verilmiştir. Bir ay hapis cezası dört ay da memuriyetten el çektirilmiştir. Daha önce sabıkası olmadığı için hapis cezası ertelenmiştir. Devleti zarara uğrattığı miktar tespit edilmiş. Tespit edilen miktarın faiziyle birlikte Ali Cenani Bey'in ödemesine karar verilmiştir.²³⁶ Davaya adı karışan Fikret Bey ile alakalı veriliş herhangi bir karar söz konusu değildir.

5.2. Sivil Hayatında Dr. Fikret Bey ve Faaliyetleri

Fikret Bey, Yavuz-Havuz Davası neticesinde mahkûm olduktan sonra cezasını tamamlamıştır. Cezası biter bitmez de Fransa'ya gitmiştir. Fikret Bey, Paris'te doktorluk üzerine uzmanlık eğitimi almıştır.²³⁷

Fikret Bey, yurt dışında bulunduğu süre zarfında da Türk siyasi hayatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyetin olmazsa olmazı olarak görülen muhalefet partisinin kurulması yönünde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde adım atılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın eski Başbakanı olan Fethi Bey, Paris büyükelçiliği görevini sürdürürken Türkiye'ye dönmüş ve kendisine bir muhalefet fırkası kurulması teklif edilmiştir. Fethi Bey, teklifi kabul ettikten sonra basın yoluyla Mustafa Kemal Paşa arasında mektuplaşma yaşanacak²³⁸ ve kamuoyu aydınlatılacaktır.

Cumhuriyetin ilanından beri uygulanan ekonomi politikalarından istenilen sonucun elde edilememesinin yanı sıra 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Siyasi iktidara tepkisi biriken halk yeni fırkayı kurtuluş yolu olarak görmüş ve desteklemeye başlamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası adı ile kurulan yeni partiye halk tarafından verilen destek belediye seçimlerinde görülecektir. Aydın, Edirne,

²³⁵Hatice Akan, **agt**, s. 170-171

²³⁶Erkan Afşar, **age**, s. 114.

²³⁷ Ahmet Mehmetefendioğlu- Necip Gürel, **agm**, s. 264.

²³⁸ C. Koçak (2013), *Tarihi Buğulu Aynası*, Timaş Yayınları, s. 248-249.

Silifke, İzmir, Manisa, Samsun, Amasya, Balıkesir, Kırklareli gibi şehirlerin bazı merkez ve ilçelerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası seçimi kazanmıştır.²³⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın elde ettiği başarılı sonuca ek olarak Fethi Bey, daha çok bölgede seçimi kazandıklarını ancak seçimlerde usulsüzlük olduğu ve kendi seçmenlerinin yok sayıldığı, baskı yapıldığı iddialarını dile getirecektir. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Fethi Bey'e olan destek giderek artmış, bu artış mitinglerde de kendini göstermiştir. Özellikle İzmir mitingi öncesinde Anadolu matbaası ve Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir teşkilatı saldırıya uğramıştır. Çıkan olaylarda hayatını kaybeden vatandaşlar olmuştur. Bir baba oğlunun cesedini Fethi Bey'in önüne atarak *"bu ilk kurban, daha fazlasını vermeye hazırız"* ifadesini kullanmıştır.²⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa öncülük ettiği muhalefet fırkasının desteğinin giderek artmasına karşı kendisinin Cumhuriyet Halk Fırkası'nın lideri olduğunu ve bu bağı koparamayacağını açıklamıştır. Fethi Bey yaşanan gelişmeler karşısında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı feshetme kararı almıştır. Fırkanın feshi ile çok partili hayata geçiş süreci ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Fikret Bey ise bu dönemde, Fransa'daki eğitimini tamamladıktan sonra 1931/ 1932²⁴¹ yılında yurda dönmüş ve İstanbul'a yerleşmiştir. Fikret Bey, Beyoğlu Belediye Hastanesi'nde başhekim olarak göreve başlamıştır.²⁴² Fikret Bey mesleğini ve hayatını İstanbul'da sürdürürken, milletvekili olan arkadaşları ülkeyi yönetip aynı zamanda ülkenin ilerlemesi için reformlara adım atmışlardır. Bunlardan biri de 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu'dur. Kanun kabul edildikten sonra Fikret Bey, "Onuralp" soyadını almıştır.

1936 yılında Yavuz-Havuz Davası neticesinde hüküm giyen Fikret Bey hakkında Yüce Divan tarafından verilen kararın örneği İstanbul Kazanç Vergisi Tetkik-i İtiraz Komisyonu'na gönderilmesi için Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'ndan istenmiştir.²⁴³ Yine aynı yıl yurt dışında yaşayan ve Fikret Bey'in eski dostu olan milli şair Mehmet Akif Ersoy, Türkiye'ye dönmüştür. İstanbul'a yerleşen Mehmet Akif Ersoy, Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda ikamet etmiştir. Bu sırada hastalığı ile de uğraşan Ersoy'u yakın çevresi Beyoğlu'nda Fikret Onuralp'in başhekimlik yaptığı hastaneye yönlendirmişlerdir. Hastaneye

²³⁹ H. Çolak (2007). *1930 Belediye Seçimleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, s. 158.

²⁴⁰ Cumhuriyet (1930). *İzmir'de Kanlı Nümayişler*, 6 Eylül 1930.

²⁴¹ Mehmetefendioğlu-Gürel'in kaleme aldığı "Yavuz Havuz Davası" adlı makalenin ek kısmında Dr. Fikret Onuralp'in kısa bir biyografisini yazan Hıfzı Topuz tarihi 1931 derken yine kendisinin kaleme aldığı Gazi ve Fikriye adlı eserinde tarihi 1932 olarak söylemektedir.

²⁴² Ahmet Mehmetefendioğlu- Necip Gürel, *agm*, s. 264., Topuz, Gazi ve Fikriye, 283.

²⁴³ BCA, KAR.D.BAŞ, 64.

giden Ersoy, Milli Mücadele Dönemi'nde arkadaşlıklarının başladığı Fikret Onuralp ile görüşür fakat bu görüşmeden kısa bir süre sonra Mehmet Akif Ersoy vefat etmiştir.²⁴⁴

1937 yılı önceki yıllara göre daha kötü geçmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sonunu getiren hastalığa yakalanması, ülkenin kaderi adına son derece talihsiz bir sene olmasında etkili olan olaylardan biridir. Bir başka yaşanan gelişme de Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yol arkadaşlığı yapan Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün yollarının ayrılmasıdır. İkilinin ayrılığı yılların yorgunluğu olarak da adlandırılabilir. Bu ayrılıkta Atatürk ve İnönü'ye göre farklı sebepler vardır. Atatürk, dış politikada daha aktif ve sert bir tutum sergileme taraftarı iken İnönü bekleyip, çıkan fırsatları değerlendirme düşüncesine sahiptir. Ayrıca İnönü, Atatürk'ün kabineye müdahale etmesinden oldukça şikayetçidir. Bu sebeplerin yanında ayrılığın en temel nedeni ekonomidir. İnönü sıkı bir devletçilik yanlısı iken Atatürk devletin yanında özel teşebbüsün de yer almasını savunmaktadır. İnönü'den sonra başbakanlık görevine Mustafa Kemal Paşa tarafından, İş Bankası'ndaki başarısı ile ön plana çıkan Celal Bayar'ın getirilmesi ekonomi konusundaki fikir ayrılığının ne kadar önemli olduğunu bir göstergesidir.

1938 yılında yapılacak belediye seçimlerinin hazırlıklarına Eylül ayında başlanmıştır. 1 Ekim 1938 günü Türkiye sandık başına gitmiştir.²⁴⁵ Belediye seçimleri sonucunda oluşan Meclis üyelikleri listesinde Fikret Onuralp'in eşi Celile Onuralp'in ismi yer almaktadır. Celile Hanım, Beyoğlu Belediyesi Meclis Üyeliği listesinde dördüncü yedek olarak yer almıştır.²⁴⁶ Fikret Onuralp'in, Yavuz-Havuz Davası sonucunda siyasi hayatı son bulmuş olsa da dolaylı da olsa siyasi hayattan tamamen ilgisini çektiğini söylemek mümkün değildir.

1938 yılının Cumhuriyet Bayramı kutlamaları daha buruk geçmiştir. Nitekim devletin kurucusu Atatürk hasta yatağındadır ve iyi haberler gelmemektedir. 29 Ekim kutlamalarına Atatürk'ün de katılacağı haberleri ortaya çıkmış ve Ankara'da büyük bir heyecana sebebiyet vermiştir. Durum belirsizliğini korumakla birlikte doğru haber almak isteyen Atatürk'ün yakın çevresinden bazı kimseler ortak arkadaşları olan ve İstanbul'da bulunan Fikret Onuralp ile irtibat kurarak duydukları haberin aslı olup olmadığını sormuşlardır. Fikret Bey ise Atatürk'ün hastalığının ilerlediğini, kutlama törenlerine katılmasının mümkün olmayacağını söylemiştir.²⁴⁷

²⁴⁴ H. Topuz (2018), *Çılgın ve Özgür*, Remzi Kitabevi, s. 158

²⁴⁵ E. Aydoğan & T. B. Mahmutoğlu (2013), Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 139.

²⁴⁶ Cumhuriyet, *Yeni Belediye Meclisi*, 11 Ekim 1938.

²⁴⁷ Nuyan Yiğit, *age*, s. 304-305.

Celal Bayar Başbakan olduğu evrede Atatürk hayatının son dönemlerini yaşamaktadır. Nitekim bu beraberlik çok uzun sürmeyecek, Atatürk'ün 10 Kasım 1938 günü vefatı ile son bulacaktır. Atatürk'ün vefatı sonrasında Meclis'te yapılan oylamada İnönü yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar görevine devam etmiştir. Ancak bu, uzun süreli bir beraberlik olmayacaktır. İnönü ile Bayar'ın arasında geçmişten gelen bir soğukluk olduğunu söylemek mümkündür. Bunun temeli yine ekonomi olarak görülebilir. İnönü başbakan olduğu dönemde kurduğu hükümette Celal Bayar'ın, Maliye Bakanı olarak yer almasını istemese de Atatürk'ü aşamamış ve istemeyerek de olsa kabul etmiştir. Celal Bayar'ın, İş Bankası Genel Müdürü olarak gösterdiği başarı kendisine önce bakanlık ardından başbakanlık kapılarını açmıştır.

Celal Bayar, İsmet İnönü'nün talimatıyla Atatürk döneminde kurduğu hükümet için gündeme gelen yolsuzluk olaylarının üzerine gidecektir. Bir nevi Celal Bayar'ın kurduğu hükümet, bir önceki kurmuş olduğu hükümeti sorgulayacaktır. Bayar hükümetlerinde çıkan yolsuzluk olayları kendisini oldukça yıpratmıştır. Olaylara, Celal Bayar'ın oğullarının da adlarının karışması üzerine istifa edecektir.²⁴⁸ Celal Bayar'ın istifasının ardından yeni hükümeti İnönü ile kader ortaklığı yapan Refik Saydam kuracaktır. Saydam, 1937 yılında İnönü'nün başbakanlık görevinden ayrılması ile onunla birlikte hükümetteki görevinden ayrılan tek isimdir.

1939 yılının ilk ayında göreve başlayan Refik Saydam hükümetinin ilk icraatı genel seçimlerin yenilenme kararı alınması olunacaktır. Hasan Saka ve üç arkadaşının verdiği teklif önce parti grubunda ardından Meclis'te görüşülerek ittifakla kabul edilmiştir. Seçim hazırlıkları için CHP, parti teşkilatlarına gönderdiği genelge ile seçmen listelerinin 4 Şubat 1939 tarihine kadar hazırlanması istenmiştir.²⁴⁹ Genel seçim kararının alınmasından sonra milletvekilleri listesi de hazırlanmaya başlamıştır. Bu aşamada Fikret Bey'in kendi şahsına olmasa da siyasi alanda girişimleri olacaktır. Fikret Bey, cumhurbaşkanı İnönü'ye yazdığı mektup ile Eczacı Hamdi Uçar'ın milletvekilliği listesinde yer almasını istemiştir.²⁵⁰ İki dereceli yapılan seçimlerin ilk aşaması 21 Mart 1939 günü gerçekleştirilmiş, sıra ikinci seçmen listesi ve milletvekili adaylarının belirlenmesine gelmiştir. 1938 yılındaki yerel seçimler sonucunda Beyoğlu Meclis üyeliği yedek listesinde yer alan Celile Onuralp bu kez

²⁴⁸ C. Koçak (2016), *Tek Parti Cumhuriyet ve Şefler*, Timaş Yayınları, s. 98.

²⁴⁹ Ö. Duman (2017), *Tek Parti Döneminde Chp'de Bir Parti İçi Demokrasi Denemesi: 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle İstişare*, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13 (26), Ankara, 2017, s. 213.

²⁵⁰ BCA, KAR.D.BAŞ, A7.

de Şişli'den ikinci seçmen listesinde yer almıştır.²⁵¹ Seçimler sonuçlandıktan sonra İnönü tekrar cumhurbaşkanlık görevine seçilecek, başbakanlık görevine ise tekrar Refik Saydam getirilecektir.

1939 yılı dünyada da önemli gelişmelerin yaşandığı tarihtir. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan ve ağır şartlar içeren barış anlaşmasını imzalamak zorunda kalan Almanya ile savaşta kazanan taraf olmasına rağmen istediğini alamayan İtalya'da iktidara gelen faşist parti ve idareciler 30'lu yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir savaşın hazırlığı içine girmişlerdir. İngiltere, Fransa gibi diğer ülkelerin olası bir savaşı önleme çabaları da sonuçsuz kalmış, 1939 yılının Eylül ayında Almanya'nın, Polonya'ya saldırması ile yeni bir dünya savaşı başlamıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan savaşta Türkiye uyguladığı denge politikası ile tarafsız kalmış ancak iktisadi ve sosyal yönden oldukça etkilenmiştir. Savaş sürecinde gıda ürünleri, yakacak odun, kömür ve ilaç gibi pek çok temel ihtiyaç malzemeleri bulunamamış ya da karaborsaya düşmüş, çok yüksek fiyatlara satılmıştır.²⁵² Bahsi geçen eksiklikler ülkenin her kesimindeki insanları etkilemiştir. Milletvekili ve aynı zamanda Fikret Onuralp'ın kayınbiraderi olan İbrahim Süreyya Bey, zatürre olunca tedavi için gerekli olan ürünler Türkiye'de temin edilememiştir. Bunun üzerine Fikret Bey devreye girmiştir. Arkadaşı olan ve Londra'da büyükelçi olarak görev yapan Rauf Bey ile iletişim kurmuştur. İbrahim Süreyya Bey'in tedavisinde kullanılacak penisilin Fikret Bey'in bu girişimi sayesinde İngiltere'den getirilmiştir.²⁵³

1942 yılında başbakan Refik Saydam, İstanbul gezisi sırasında Dr. Fikret Bey'in görev yaptığı Beyoğlu Hastanesi'ni ziyaret etmiş ve arkadaşı ile görüşmüştür.²⁵⁴ 23.30'da Pera Palas Oteli'ne gelen Refik Saydam odasında istirahate çekildikten on beş dakika sonra kalbinde bir ağrı hissetmiştir. Özel Kalem Müdürü Hasan Şükrü Adalı'yı çağırarak ortalığı telaşa vermeden doktor çağırmasını istemiştir. Beyoğlu Hastanesi nöbetçi doktoru Dr. Avni Yahyaoğlu 00.40 sularında otele gelmiş ancak artık yapılacak bir şeyin olmadığını anlamıştır. Yine de müdahale etmeye çalışmıştır. Dr. Avni Yahyaoğlu'ndan sonra Beyoğlu Hastanesi başhekimi Dr. Fikret Onuralp, Dr. Necmettin İzmirli ve Prof. Dr. Tevfik Sağlam Pera Palas Oteli'ne gelerek Refik Saydam'a müdahale etmişler ancak kurtarılamamıştır. Refik Saydam'ın

²⁵¹ Cumhuriyet, "İkinci Müntehibler Listesi", 14 Mart 1939.

²⁵² Bakınız, M. Metinsoy (2017), *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İş Bankası Yayınları.

²⁵³ Nuyan Yiğit, *age*, s. 325.

²⁵⁴ *age*, s. 320.

ölüm raporunda Dr. Fikret Bey'in de imzası vardır.²⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ise 1944 yılında İngiltere'de büyükelçi olarak görev yapan Rauf Bey, Türkiye'ye dönmüştür. Ülkesine dönen Rauf Bey arkadaşları ile de hasret gidermek istemiştir. Hüsrev Gerede ile haberleşmiş kendisini Taksim'de Nazmi Bey adlı kişinin evine davet etmiştir. Görüşme için Nazmi Bey'in evine giden Hüsrev Gerede, Rauf Bey ile birlikte Fikret Onuralp, İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Deli Fuat Paşa'nın oğlu Hidayet Beyler ile de görüşmüştür.²⁵⁶

5.3. Dr. Fikret Bey'in Vefat Süreci

1945 yılı dünya savaşının sonu olacağı gibi Fikret Onuralp'in hayatı için de sonun başlangıcı olacak, ilk rahatsızlığını 1945 tarihinde yaşayacaktır. Evinde bulunduğu sırada burnu kanamaya başlayan Fikret Bey'e pamukla yapılan tampon işe yaramamıştır. Bunun üzerine Celile Hanım, Beyoğlu Hastanesi'nde Fikret Bey ile mesai arkadaşı olan Dr. Necmettin İzmirli ve Dr. Hüseyin Salor'a haber vermiştir. Bu isimlerin ardından kulak burun boğaz uzmanı Dr. İhsan Duydal'a haber verilmiş ve müdahale edilmiştir. Fikret Bey, günde bir büyük içecek kadar alkole düşküdü ancak karaciğeri artık dayanmıyordu. Aynı Atatürk gibi onun da karnı şişmeye başlamıştır. İki arkadaşın hayatlarında pek çok ortak nokta gibi hastalıkları da aynıydı. Müdahale eden doktorların ortak kararı Fikret Bey'in alkolü bırakması ve dinlenmesiydi. İstirahat için ferah ve havadar bir yer düşünülmüş, en uygun yer olarak kardeşi Mediha Hanım'ın Yeniköy'deki evine taşınma kararı verilmiştir. Burada Fikret Bey'in karnında biriken sular çekilmeye başlanmıştır. Yapılan işlemde sonra sağlık durumu düzelmeye başlayan Fikret Bey tekrar kendi evine taşınmıştır.

Artık hastalığın geri dönüşü yoktur ve Fikret Bey hastalığın pençesindedir. 1946 yılının yaz sıcaklarından bunalan Fikret Bey için çözüm yine Mediha Hanım'ın evi olarak görülmüştür. Burada biraz toparlamış olsa da 1946 yılının sonbaharında evine dönen Fikret Bey, 29 Ekim 1946 günü siroz nedeniyle vefat etmiştir. Cenazesi Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁵⁷

²⁵⁵ Cumhuriyet (1942), “İstanbul'un Matemi”, 10 Temmuz 1942.

²⁵⁶ S. Önal (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Literatür Yayınları, s. 176-177.

²⁵⁷ Nuyan Yiğit, *age*, s. 328-330, Ahmet Mehmetefendioğlu- Necip Gürel, *agm*, s.264.

6. SONUÇ

İstanbul'da doğan ve doktorluk tahsilini yaparken başlayan Trablusgarp Savaşı'na gönüllü olarak katılması ile Fikret Bey'in hayatı çok farklı simalarla kesişecek ve değişecektir. Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk ile başlayan arkadaşlıkları savaş sonrasında da devam etmiş ve bir nevi kader arkadaşlığına dönüşmüştür. Milli Mücadele Hareketi'nin başlaması ile Fikret Onuralp, ülkenin kurtuluşunun arkadaşının yanında yer alarak olacağını düşünmüş ve Ankara'ya giderek yol arkadaşlığı yapmıştır. Hem doktor hem de vekil kimliği ile Atatürk'ün sofrasında ve yakın çevresinde de yer almaya devam etmiştir.

Yakın tarihimizden bahsederken belli başlı isimleri duyar, ülkemizin kurtuluşunda önemli rol aldıklarını biliriz. Olay örgüsünün temelinde bu isimler olduğu için ana renkler olarak adlandırabiliriz. Ana renkler dışında yine ülkemizin kurtuluşunda rol almış birde ara renkler vardır. Nedir bu ara renkler? İsmi biraz daha az geçen, faaliyetleri pek bilinmeyen, hakkındaki çalışmaların sınırlı olduğu yada hiç olmadığı isimlerdir. Ancak bu isimlerin araştırılması son derece önemlidir. Böylece parçalar bütünüyle birleşecektir.

Ara renk olarak nitelendirdiğimiz isimlerden biri de Fikret Onuralp'tir. Fikret Onuralp hakkında bu zamana kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamış, hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Hakkında yaptığımız çalışmayı genişlettikçe, elimizdeki bilgileri arttırdıkça kendisinin yakın tarihimizde önemli bir noktaya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Doktor sıfatıyla Osmanlı Devleti'nin son döneminde savaş meydanlarında mücadele vermiş olan Fikret Bey, Milli Mücadele ve sonrasında milletvekili sıfatıyla ülkenin yönetiminde söz sahibi olan isimlerden biri olmuştur. Yavuz-Havuz Davası'na müdahil olmasından sonra siyasetle ilişkisi kesilecek olan Fikret Bey, doktorluk görevine devam edecektir.

Hayatının sonuna kadar doktor olarak görev yapan Fikret Bey, tam anlamıyla siyasetten kopmuş değildir. Bunu eşi Celile Hanım'ın meclis üyeliği adaylığı ve ikinci seçmen listesinde yer almasından ayrıca 1939 seçimleri öncesinde milletvekili aday listesi için cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Ancak şahsi olarak yer almamıştır. Siyaset sonrası İstanbul'a yerleşen Fikret Bey, burada vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abalıoğlu, Y. N.** (1978), *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları.
- Açıksözcü, H.** (1933), *İstiklal Harbi 'nde Kastamonu*, Kastamonu Vilayet Matbaası.
- Ağaoğlu, S.** (2017), *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları.
- Ahmad, F.** (1995), *Modern Türkiye 'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi.
- Akan, H.** (2018), *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akan, H.** (2016), Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Davası: Ali Cenani Bey Davası, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 141-146.
- Akbulut, D.A.** (2002), *İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı*, Türkler Ansiklopedisi, XVI, Yeni Türkiye Yayınları.
- Akçiçek, E.** (2005), *Atatürk'ün Sağlığı Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitabevi.
- Akşin, S.** (2017), *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S., Tunçay, M., Koçak C., Özdemir, H., Boratav, K., Hilav, S., Katoğlu, M., & Ödekan, A.** (1992), *Çağdaş Türkiye Tarihi*, IV, Cem Yayınları.
- Akyol, T.** (2012), *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*, Doğan Kitap.
- Altun, Ş.** (2004), *Rüşvetten Özelleştirmeye Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Altun, Ş.** (2007), *İlk Hedef Akdeniz'di İkinci Hedef İktisat*, Bilge Yayıncılık.
- Arslan, M.** (2005), Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 23-49.
- Arslanyürek, Yaşar** (2019), *Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2 (18), 1564.
- Avşar, A.** (2021), *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Hiper Yayın.
- Atatürk, M. K.** (1978), *Nutuk*, II, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atay, F. R.** (2010), *Çankaya*, Pozitif Yayınları.

- Aybars, E** (2009), *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Kitabevi.
- Aydemir, Ş.S.** (1966), *İkinci Adam*, I, Remzi Kitabevi.
- Aydın, Ayşe** (1998), Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Görev Yapan Sağlık Mensupları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (42), 908-922.
- Aydoğan, E.** (2008), *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali*, Yeditepe Yayınları.
- Aydoğan, E., Mahmutoğlu, T.B** (2013), Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 139.
- Baban, C.** (2009), *Politika Galerisi Bir Devrin Hükümranları*, Timaş Yayınları.
- Balçoğlu, M.** (1991), *Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu ve Merkez Ordusu*, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası.
- BCA** (9 Şubat 1921), Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.1, Yer: 2.35.2.
- BCA** (23 Ekim 1923), Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.1, Yer: 7.38.10.
- BCA** (26 Ekim 1925), Nafia Vekaleti, 230.0.0.0, Yer: 82.71.11.
- BCA** (14 Eylül 1927), Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.1, Yer: 26.54.9.
- BCA** (9 Temmuz 1930), Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.2, Yer: 12.48.1.
- BCA** (3 Mayıs 1931), Kararlar Daire Başkanlığı, 30.18.1.2, Yer: 19.26.19.
- BCA** (29 Aralık 1936), Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.10.0.0, Yer: 62.415.3.
- BCA** (24 Şubat 1939), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30.1.0.0, Yer: 17.93.19.
- Belenli, T.** (2019), Yavuz Zırhlısı ve Tamirinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi, *Belleten*, 83 (297), 700-702.
- Bilgin, T.** (2015), *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.
- Boratav, K.** (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi.
- Büyüktuğrul, A.** (1973), Türkiye Cumhuriyeti Donanması Ellinci Yılı, *Belleten*, 148, 502.
- Cem, İ.** (1989), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi.
- Cumhuriyet**, *Müdde-i Umum İddianamesini Serd Ederek İrtikap İrtişa Sistimallerin Mahiyetini Teşrih Etti*, 10 Şubat 1928.

- Cumhuriyet**, *Divan-ı Ali 'de Müdafaaalar Devam Ediyor*, 1 Nisan 1928.
- Cumhuriyet**, *Doktor Fikret ve Nureddin Bey'in Müdafaaası Yapıldı*, 2 Nisan 1928.
- Cumhuriyet**, *Divan-ı Ali Tarihi Kararını Dün Tefhim Etti*, 17 Nisan 1928.
- Cumhuriyet**, *İzmir 'de Kanlı Nümayişler*, 6 Eylül 1930.
- Cumhuriyet**, *Yeni Belediye Meclisi*, 11 Ekim 1938.
- Cumhuriyet**, *İkinci Müntehibler Listesi*, 14 Mart 1939.
- Cumhuriyet**, *İstanbul'un Matemi*, 10 Temmuz 1942.
- Çiçek, R.** (2016), *Kastamonu İstiklal Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çoker, F.** (1993), *Türk Parlamento Tarihi*, III, TBMM Vakfı Yayınları.
- Çolak, H.** (2007), *1930 Belediye Seçimleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Dabağ, S.** (2019), *İstiklal Savaşı'nın Mali Kahramanı Hasan Fehmi Ataç*, Tarihçi Kitabevi.
- Demirci, S.** (2015), *Belgelerle Lozan*, Alfa Yayıncılık.
- Demirel, A.** (2010), *İlk Meclis'in Vekilleri*, İletişim Yayınları.
- Demirel, A.** (1995), *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları.
- Duman, Ö.** (2017), Tek Parti Döneminde Chp'de Bir Parti İçi Demokrasi Denemesi: 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle İstişare, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13/26, 213.
- Devran, F.** (2009), *Dersaadet Rihtım Şirketi: Kuruluşu ve Faaliyetleri (1890-1935)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Ekincikli, M.** (2012), Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6/11, ss. 159.
- Erdoğan, S.** (2020), *Sakarya*, Kronik Kitap.
- Eroğlu, H.** (1989), Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (6) 16, 18.
- Eryavuz, İ.** (1946), *Yavuz- Havuz Meselesinin İç Yüzü*, Yeni Türkiye, 27 Temmuz–20 Eylül 1946.

Eski, M. (1990), *Mahalli Kaynaklara Göre İstiklal Mahkemesi Başkanı Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ertan, T., Aysal, N., Bakacak, A., Dinçer, H., & Unat, K. (2017), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi.

Genç, H. (2019), *Kızılay Arşiv Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarp- Balkan- Milli Mücadele)*, Baydan Ofset Sanayi.

Gençosman, K.Z (1976) *Yakın Tarihimize Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*, şdl Yayınları

Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı (1980), *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi*, III, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları.

Goloğlu, M. (2010), *Milli Mücadele Tarihi*, III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Goloğlu, M. (2007), *Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güneş, İ. (1997), *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güzel, H.T (2017), *Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı*, *Vakanüvis*, 2 (1), 9-108.

Hakimiyet-i Milliye (31 Ocak 1928), *Divan'ı Ali Azalığına İntihap Olunan Temiz Hakimleri Dün Şehrimize Geldiler*.

Hakimiyet-i Milliye, *Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey Dün Yirmi İkide Keçiören'deki Evinden Tevkif Alınarak Tevkifhaneye Gönderildi*, 3 Şubat 1928.

Hakimiyet-i Milliye, 17 Şubat 1928.

İdem, T. (2016), *I. Dönem TBMM'de Kozan Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, *Journal of History and Future*, 2 (2), 104.

İnci, İ. (2019), *Cumhuriyet Düşüncesi ile İlgili Gelişmeler ve Cumhuriyetin İlanına Yönelik Tepkiler*, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 17(4), 349.

Kandemir, F. (1955), *Siyasi Dargınlıklar*, IV, Ekicigil Matbaası.

Karaosmanoğlu, Y.K (1987), *Ankara*, İletişim Yayınları.

Kızılay Arşivi.

Kızılırmak, A. (2012), *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kazım Özalp*, TBMM Basımevi.

- Kocabaşoğlu, U.** (2001), *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocahanoğlu, O.S haz.** (2002), *Ali Fuat Cebesoy Siyasi Hatıralar*, II, Temel Yayınları.
- Koçak, C.** (2016), *Tek Parti Cumhuriyet ve Şefler*, Timaş Yayınları.
- Koçak, C.** (2013), *Tarihin Buğulu Aynası*, Timaş Yayınları.
- Koloğlu, O.** (1979), *Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları 1911-1912*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
- Kutay, C.** (1963), *Trablusgarb'de Bir Avuç Kahraman*, Tarih Yayınları Müessesesi.
- Mehmetefendioğlu, A., Gürel, N.** (2014), *Yavuz-Havuz Davası*, *Tarih Okulu Dergisi*, XIX. 237-264.
- Metinsoy, M.** (2017), *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Milliyet**, *Bir Kıssa*, 2 Şubat 1929.
- Oran, B.** (2001), *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları.
- Orbay, R.** (1993), *Siyasi Hatıralar*, II, Emre Yayınları.
- Ortaylı İ.** (2017), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Kitap.
- Önal, S.** (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Literatür Yayınları.
- Özer, M. H.** (2014), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankası'nın Rolü*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69/2, 353.
- Özkaya, Y.** (2003), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özoğlu, H.** (2011), *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası 150'likler, Takrir-i Sükun, ve İzmir Suikastı*, çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi.
- Öztürk, C.** (2005), *Mondros Mütarekesi*, DİA.
- Öztürk, V.** (2013), *Atatürk'ün Yakın Çevresinden Önemli Bir Sima: İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey'in (1880-1952) Hayatı ve Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sarıhan, Z.** (1986), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, Öğretmen Yayınları.
- Selek, S.** (2011), *Ulusal Kurtuluş Savaşı*, I, Doğan Kitabevi.

- Selek, S.(haz.)** (2009), *İsmet İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınevi.
- Selvi, Haluk** (2017), *Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Yeditepe Yayınları.
- Sezer, C.** (2019), *Trablusgarp Savaşı'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1911-1912)*, Kriter Yayınevi.
- Soyak, H. R.** (1973), *Atatürk'ten Hatıralar*, I, Yapı Kredi Yayınları.
- Şıvgın, H.** (1989), *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk- İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Şimşir, B.** (2011), *Atatürk'ün Hastalığı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tasvir-i Efkar**, 1 Kanunisani 1339/1 Kasım 1923.
- Tanin**, 30 Eylül 1327/1911.
- Tansel, S.** (1973), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- T.B.M.M** (2015), *İstiklal Mahkemeleri*, I, Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.4, D.1, İ.1, 11.09.1336/1920.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.4, D.1, İ.1, 16.09.1336/1920.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.4, D.1, İ.1, 18.09.1336/1920.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.10, D.1, İ.2, 16 Mayıs 1337/1921.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.10, D.1, İ.2, 19 Mayıs 1337/1921.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.11, D.1, İ.2, 18.07.1337/1921.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C.1, D.2, İ.1, 11.08.1339/11.08.1923.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:10, İ:2, D:2, 1 Kasım 1340/ 1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, D:II, C:10, İ: II, 8.11. 1340/1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, D:II, C:10, İ: 2, 11.11. 1340/1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:10, İ:2, D:2, 1 Kasım 1340/ 1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:9, D:II, İ:II, 23.10.1340/1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:9, D:II, İ:II, 23.10.1340/1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:9, D:II,İ:II, 30.10.1340/1924.
- T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:11, D:II, İ:II, 11.12.1340/1924.

T.B.M.M Tutanak Dergisi, D:II, C:13/1, İ:II, 02.02.1341/1925.

T.B.M.M Tutanak Dergisi, C:18, D:II, İ:II, 21.04.1341/1925.

T.B.M.M Tutanak Dergisi, C:20, D:II, İ:III, 07.12.1341/1925.

T.B.M.M Tutanak Dergisi, C:1, D:III, İ:I, 27.12.1927.

T.B.M.M Tutanak Dergisi, C:II, D:III, İ:I, 13 Şubat 1928.

Tepealtı, F. (2019), *Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskanı*, Coğrafya Dergisi, 39, 94-95.

Topuz, H. (2019), *Gazi ve Fikriye*, Remzi Kitabevi.

Topuz, H. (2018), *Çılgın ve Özgür*, Remzi Kitabevi.

Tunaboşlu, İ. (2008), *Deniz Kuvvetlerinde Sistem Değişikliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Tunçay, M. (1981), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması*, Yurt Yayınları.

Turan, Şerafettin (1995), *Türk Devrim Tarihi*, III, Bilgi Yayınevi.

Turan, Şerafettin (2012), *Türk Devrim Tarihi*, II, Bilgi Yayınevi.

Turgut, H. der. (2005), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Uyar, H. (2012), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık.

Vakit, *Sabık Bahriye Vekili ve Arkadaşları Cumhuriyetin Yüksek ve Büyük Mahkemesi Huzurunda*, 10 Şubat 1928.

Vakit, *Divan-ı Ali Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'in Muhakemesine Devam Etti*, 13 Şubat 1928.

Vakit, *Cumhuriyetin Bir Vekili ile Bir Çobanı Aynı Safta Gören Yüksek Adaleti Dün Tahlil Etti*, 17 Nisan 1928.

Vakit, *Milli Mücadele Hatıraları*, 1 Mart 1954.

Velidedeoğlu, H. V. (1974), *Devirden Devire*, I, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Yalçın, S. (2005), Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, 17/ 28, 183-184.

Yalman, A. E. (1997), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, II, Rey Yayınları.

Yıldırım, V. E. (2005), *Basında Yavuz- Havuz Davası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Yiğit, N. (2006), *Atatürk'le 30 Yıl*, Remzi Kitabevi.

Yurdsever Ateş, N. (1994), *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi.

EKLER

EK-1

Dr. Fikret Onuralp ve eşi Celile Onuralp'in Feriköy mezarlığındaki kabristanları.

EK-2

2 Nisan 1928 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Dr. Fikret Bey'e ait görsel.

EK-5

Eczacı Hamdi Uçar'ın 1939 yılında yapılacak seçimlerde milletvekili aday listesinde yer alması için Dr. Fikret Bey'in, cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup.

OPERATÖR
DR. FİKRET ONURALP
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVLERİ

İstanbul, 24 Şubat 1939
Telefon: 44182

Beğliçli Hamdi Uçar'ın, 1939 yılında yapılacak seçimlerde milletvekili aday listesinde yer alması için Dr. Fikret Bey'in, cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupun bir kopyesini ekte gönderiyorum. Başka bir kopyesini de İstanbul'da bulunan Dr. Fikret Bey'e gönderiyorum. Başka bir kopyesini de İstanbul'da bulunan Dr. Fikret Bey'e gönderiyorum. Başka bir kopyesini de İstanbul'da bulunan Dr. Fikret Bey'e gönderiyorum.

(Handwritten signature)

(Handwritten notes and stamps)
030 01 | 17 93 15

EK-6

Dr. Fikret Bey, Mustafa Kemal Paşa ve diğler silah arkadaşları ile at yarışı izlerken.
(Ankara, 1920) TTK Arşivi.

EK-7

Kızılay Arşivi, Dr. Fikret Bey'in, Trablusgarp Savaşı dönüşünde aldığı rapor.

کتابت ایالتی بحریه سنده عثمانی حدود بحر صغیرک بنغازی کی خدماتی
۱۰ تشریح ثانی ۷۷ تاریخچه عثمانی حدود بحر صغیرک طرفه بنغازی به
اغراض ایدیمه هیئت صحرای ایدیمه ، رئیس وقتو عارف ، اویراتور
و حاکم صحرای وقتو عربی ، وقتو احسان ، وقتو قدرت کماله ،
وقتو نزار سزائی بقدره اجرائی نصیب و جرائع عالی افتدیر تبعیه
اولن روز ۱۷ تشریح ثانیده هیئتک مدینه متوجه حرکت اولندی .
مدرسه ارتوز ایله کوه قانرزه یوز یتاقلمه خسته خانه نیک لافه
لوازم دارزاقی اوج بیک عثمانی براس طرف اولن روز بالدارک اسکندریه
عاریوط کله بقید بنغازی متوجه اولمیشوز قره دوه لک بر قاضه ایدیم
حرکت و لافه ثانیله برنجی کونج حدود خاقانیه داخل اولندی ●
دشمنه مواصلته عموم بنغازی قوماندا نلفدن ایدیمه محل ندکور ده
اوبه یتاقلمه بر شعبه تأسیس ایدیمه ک وقتو احسان بیک اورده بر بقده
و هیئتک طوبروقه مواصلته ینه عموم قوماندا نلفدن ایدیمه خسته خانه سن
طوبروقده (مدرسه ده) تأسیس ایدی .

